

TAMPEREEN YLIOPISTO

Johtamiskorkeakoulu

VOITON VENÄJÄ?

Venäjän ruokaturvapolitiikka ja tuonninkorvaus vastapakotteiden aikana vuosina 2014–2016

Taloustiede

Pro gradu -tutkielma

Ohjaaja: Hannu Laurila

Marraskuu 2018

Hanna Dobrowolski

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

DOBROWOLSKI, HANNA: Voiton Venäjä? Venäjän ruokaturvapolitiikka ja tuonninkorvaus vastapakotteiden aikana vuosina 2014–2016

Pro gradu -tutkielma: 87 sivua

Taloustiede

Marraskuu 2018

Avainsanat: Venäjä, tuonninkorvaus, ruokaturva, omavaraisuus, maatalous

Venäjälle asetettiin Ukrainan kriisin vuoksi talouspakotteita, jonka jälkeen Venäjä kielsi vastapakotteilla elintarvikkeiden tuonnin useasta maasta. Elintarvikkeiden tuontirajoitusten seurauksena Venäjä aloitti tuonninkorvauksen, jonka päämääränä oli omavaraisuuden nostaminen ruoantuotannossa ja kotimaisen maataloustuotannon tukeminen.

Ruoantuotannon omavaraisuus on Venäjän ruokaturvapolitiikan tärkein tavoite. Venäjän määritelmä poikkeaa ruokaturvan yleisesti käytetystä määritelmästä suhtautumisessa tuonteihin: elintarviketuonnit nähdään yleisesti kotimaista ruoantuotantoa täydentävänä osana valtion ruokaturvaa. Venäjällä ruokaturva on puolestaan synonyymi omavaraisuudelle ja elintarviketuonnit nähdään uhkana taloudelliselle riippumattomuudelle. Ruokaturva onkin 2010-luvulla muotoutunut osaksi Venäjän turvallisuuspolitiikkaa.

Tämän pro gradu -työn tavoite on tutkia, miten Venäjän ruokaturva on kehittynyt tuontirajoitusten asettamisen ja tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen ja miten tuonninkorvaus on onnistunut maidon ja maitotuotteiden tuotannossa. Tutkielmassa luodaan katsaus ruokaturvan tilaan Venäjällä ja maan ruokaturvamalliin. Analyysiosassa tarkastellaan muutoksia maataloustuotannossa, omavaraisuudessa ja ruoan taloudellisessa saatavuudessa vuosina 2014–2016.

Venäjän maataloustuotanto on hyötynyt tuontirajoituksista: Elintarviketuonnit vähenivät ja kotimainen tuotanto kasvoi taantuman aikana jokaisena vuonna vuosien 2014–2016 aikana. Omavaraisuustavoitteet saavutettiin vuoteen 2016 mennessä lähes kaikissa ruokaineryhmissä. Maidon ja maitotuotteiden tuotantoa hidastivat rakenteelliset tekijät, joiden korjaaminen vaatii tarkasteltua ajanjaksoa pidemmän ajan. Ruokaturvan osalta tuonninkorvauksen vaikutukset ovat osittain ristiriitaisia.

Venäjä on tuontirajoitusten voimassaolon aikana onnistunut kasvattamaan omaa ruoantuotantoaan useissa eri kategorioissa. Tuonninkorvauksen onnistuminen vaatii kuitenkin tuotannon nostamista myös laadullisesti tasolle, jolla kotimaiset tuotteet voivat kilpailla tuontielintarvikkeiden kanssa. Pidetäänkö tuontirajoituksia voimassa riittävän pitkään, jotta oppimista tapahtuu, on puolestaan poliittinen kysymys.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	1
2 VENÄJÄN MAATALOUSTUOTANTO JA VASTAPAKOTTEET	5
2.1 Vastapakotteet ja elintarvikkeiden tuonninkorvauksen suunnittelu.....	5
2.2 Maataloustuotanto	9
2.2.1 Maataloustuotannon ja tuontien kehitys ennen vastapakotteita	9
2.2.2 Maatalouden tuotantomuodot.....	13
2.2.3 Venäjän ruokaturvan tila ennen vastapakotteita	17
2.3 Talouden taantuma 2014–2016.....	19
3 TUONNINKORVAUKSEN JA RUOKATURVAN TEORIA.....	27
3.1 Tuonninkorvaus.....	27
3.1.1 Prebisch-Singer -hypoteesi.....	28
3.1.2 Infant industry-argumentti ja sen kritiikki.....	29
3.1.3 Tuonninkorvauksen kritiikkiä	31
3.2 Ruokaturva	33
3.2.1 Ruokaturvan yleinen määritelmä.....	33
3.2.2 Tulojen ja hinnan vaikutus ruoan kysyntään.....	34
3.2.3 Venäjän ruokaturvamalli	36
3.3 Ruokaomavaraisuus ja tuontien merkitys.....	41
4 TUONNINKORVAUKSEN ONNISTUMINEN JA RUOKATURVAN KEHITYS VASTAPAKOTTEIDEN JÄLKEEN.....	45
4.1 Maatalouden tuotanto ja tuonnit vastapakotteiden jälkeen.....	45
4.2 Omavaraisuuden ja tuontiriippuvuuden muutos.....	48
4.2.1 Omavaraisuusaste eri hyödykekatgorioissa.....	48
4.2.2 Yleinen omavaraisuusaste.....	53
4.2.3 Tuontien osuus elintarvikkeiden vähittäismyynnistä.....	55
4.3 Ruoan kulutus ja taloudellinen saatavuus.....	57
4.3.1 Ruoan hinta	57
4.3.2 Ruoan kulutus.....	59
4.3.3 Ruoan osuus kulutusmenoista	61
4.3.4 Ruoka-aineiden energiasältö tuloryhmittäin.....	64
4.4 Tuonninkorvauksen onnistuminen maidon ja maitotuotteiden tuotannossa.....	65
5 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	74

1 JOHDANTO

Tuonninkorvaus nousi yhdeksi keskeiseksi teemaksi Venäjän taloudessa vuoden 2014 Ukrainan kriisin aikaan. Venäjälle asetettiin talouspakotteita, jonka jälkeen maa kielsi elokuussa 2014 vastapakotteilla elintarviketuonnin Euroopan unionista, Kanadasta, USA:sta, Australiasta ja Norjasta. Koska tapahtumaketjun syyt olivat poliittiset, tuonninkorvaus voidaan nähdä spontaanina reaktiona Venäjään kohdistettuihin pakotteisiin. Tällöin tuonninkorvauksen laajempi konteksti osana Venäjän talouspoliittisia pyrkimyksiä jää sivuun. (Connolly & Hanson, 2016, 2.)

Vuonna 2014 Venäjä toi elintarvikkeita (mukaan lukien raaka-aineet elintarvikkeiden valmistamiseen) 40 miljardin US dollarin arvosta (noin kaksi tuhatta miljardia ruplaa); elintarviketuonnit muodostivat 13,9 % kokonaistuonnin arvosta. Samana vuonna Venäjän maataloustuotannon arvo oli 4,3 tuhatta miljardia ruplaa, eli Venäjä toi elintarvikkeita ja raaka-aineita noin puolet maatalouden tuotannon arvosta. (Rosstat, 2017b, 244; 487; Golubev, 2016, 1063.) Näihin lukuihin perustuen Golubev (2016, 1063) arvioi, että ruoan tuonti vastasi arvoltaan suurin piirtein maatalouden kotimaista tuotantoa, koska elintarviketuonnista osa menee raaka-aineeksi kotimaiseen maataloustuotantoon. Golubevin (2016, 1063) mukaan riippuvuutta tuonneista lisää myös se, että Venäjä tuo ruoan lisäksi myös maatalouden laitteita, kemikaaleja ja raaka-aineita.

Elintarviketuonteihin kohdistuneet vastapakotteet sekä taloustaantumien aiheuttama ruplan devalvaatio antoivat syksystä 2014 lähtien voimakkaan impulssin kotimaisen ruoantuotannon kehittämiseen (Glinskiy, Serga, Alekseev, Samotoy & Simonova, 2018, 844). Muihin tuonninkorvauksen aloihin verrattuna elintarvikkeiden tuonninkorvauksella on erityisasema, joka syntyy ruoan merkityksestä. Ruoka tyydyttää perustarpeen, ja sen fyysinen ja taloudellinen saatavuus on elintärkeää. Elintarvikkeiden tuonninkorvauksen merkitys on konkreettinen ja pakottava, koska tuonninkorvaus vaikuttaa ruoan hintaan ja laatuun sekä elintarvikkeiden saatavuuteen, mikä tekee maataloudesta BKT -osuuttaan merkittävemmän sektorin poliittisesta näkökulmasta. Toisin sanoen ruoan merkitys tekee maataloudesta strategisesti tärkeän alan ja ruoantuotannosta kansallisen turvallisuuden kysymyksen (Glinskiy ym., 2018, 839).

Elintarvikkeiden tuonninkorvaus vaikuttaa vääjäämättä elintarvikkeiden taloudelliseen ja

fyysiseen saatavuuteen, *ruokaturvaan*. Tuonninkorvaus ei ole koskaan päämäärä itsessään, vaan aina keino muiden päämäärien saavuttamiseen; ruokaturvan parantuminen on tässä mielessä onnistuneen tuonninkorvauksen tulos. Tuonninkorvauksen vaikutukset ruokaturvaan ovat moninaisia, ja niillä on sekä taloudellisia että poliittisia ulottuvuuksia. Vaikutusten tutkiminen on tärkeää, koska tuonninkorvaus on tuskin rationaalinen strategia, jos sen lopputuloksena on ruokaturvan heikentyminen.

Tuonninkorvausta ja ruokaturvaa tutkittaessa on syytä kiinnittää erityistä huomiota käsitteiden välisiin suhteisiin ja käsitteiden määrittelyyn. Erityisesti ruokaturvan käsite täytyy määritellä huolellisesti, sillä sen käyttö Venäjällä poikkeaa käsitteen yleisestä määritelmästä. Kuvatessaan ruokaturvan käsitettä Venäjän kontekstissa Wegren, Nilssen ja Elvestad (2016, 675) lainaavat Kulikovia (2015): tuonninkorvaus on keino ruokaturvan takaamiseen ja päämääränä on omavaraisuus ruoantuotannossa.

Tuonninkorvauksen yhteydessä usein esitetyt epäilyt liittyvät yksinkertaistettuna siihen, aiheuttaako tuotannon suojaaminen kilpailulta tehottomuutta ja onko maan järkevää jättäytyä pois kansainvälisestä kaupasta ja näin jäädä paitsi kaupan tuomista eduista. Tuonninkorvauksen tulisi auttaa maata kehittymään kilpailulta suojassa joustavaksi ja kasvavaksi taloudeksi, joka voisi osallistua tasa-arvoisena kumppanina maailmantalouteen (Bruton, 1989, 1603).

Venäjän kontekstissa tuonninkorvausta voidaan ajatella osana maan pyrkimystä taloudelliseen riippumattomuuteen, joka tarkoittaa viime kädessä pyrkimystä suojautua ulkoisen maailman taloudellisilta ja poliittisilta uhilta (ks. Connolly & Hanson, 2016). Tuonnit nähdään tässä diskurssissa uhkana taloudelliselle turvallisuudelle; kasvaessaan riittävän suureksi ne synnyttävät tarpeen tuonninkorvaukselle (Animitsa, Animitsa & Glumov, 2015, 161; Golubev, 2016, 1064). Tällöin tuonninkorvauksen perusteluissa korostuvat sen turvallisuusnäkökohdat.

Toinen edelliseen liittyvä lähtökohta on taloudellisen modernisaation diskurssi, jossa tuonninkorvaus nähdään kiinteänä osana talouden modernisaatiota, ”uutta normaalia” (ks. Matveeva & Chernova 2016), jossa Venäjä on modernisoitunut pois öljyriippuvuudesta. Tuonninkorvauksen perusteluissa korostuu tällöin kotimaisen tuotannon monipuolistaminen ja mahdollisuus myös viennin kasvattamiseen uusilla aloilla kotimaisen tuotannon kilpailukyvyyn kasvun myötä. Öljyriippuvuuden ja elintarvikkeiden tuonnin välillä voidaan nähdä myös keskinäinen riippuvuussuhde, koska

öljyriippuvuuden voidaan nähdä mahdollistavan tuontiriippuvuus ruoantuotannossa. Tämän näkemyksen pohjana on se seikka, että öljytuloja on käytetty teknologian ostamiseen ja ulkomainen teknologia on näin muodostanut pohjan kotimaiselle tuotannolle. (Golubev, 2016, 1064.)

Ensisijaiset tutkimuskysymyksetni ovat seuraavat:

1. Miten ruokaturva on kehittynyt tuontirajoitteiden asettamisen ja tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen?
2. Onko tuonninkorvaus onnistunut maidon ja maitotuotteiden tuotannossa? Jos tuonninkorvaus on epäonnistunut, mitä esteitä tuonninkorvauksen onnistumiselle on ollut?

Koska ruokaturvan määritelmiä on useita ja Venäjän käsitys ruokaturvasta poikkeaa yleisestä määritelmästä elintarviketuontien suhteen, täytyy ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastatessa tehdä jo useita valintoja liittyen ruokaturvan määritelmään. Tässä tapauksessa otetaan huomioon venäläinen määritelmä ruokaturvasta, joka korostaa omavaraisuuden merkitystä, sillä yhtenä kiinnostuksen kohteena on tuonninkorvauksen onnistuminen, mikä luonnollisesti tarkoittaa omavaraisuuden kasvua ruoantuotannossa. Pysin vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ottaen huomioon omavaraisuuden lisäksi ruokaturvan taloudellisen saatavuuden, joka on aiemmassa tutkimuksessa identifioitu yhdeksi Venäjän ruokaturvan suurimmaksi kysymykseksi (ks. Liefert, 2004). Taloudellisella saatavuudella on yhteys myös tuontirajoitusten kanssa samaan aikaan alkaneeseen talouden taantumiaan.

Työ rakentuu seuraavasti: 2. luku käsittelee vastapakotteita ja elintarvikkeiden tuonninkorvauksen suunnittelua. Luvussa luodaan yleiskatsaus Venäjän maataloustuotannon kehitykseen ja maataloustuotannon rakenteeseen sekä ruokaturvan tilaan ennen tuonninkorvausta. Tuonninkorvauspolitiikan aloittaminen sattui samaan aikaan taantumien kanssa, jonka taloudelliset vaikutukset täytyy ottaa huomioon tuonninkorvausta arvioitaessa. Toisessa luvussa luodaan katsaus talouden taantumiaan vuosina 2014–2016.

Kolmas luku on teorialuku. Luvussa käsitellään tuonninkorvauksen teoriaa ja esitellään lyhyesti tuonninkorvaus strategiana ja siihen liittyvät yleisimmät argumentit ja kritiikki. Teorialuvun toinen osa käsittelee ruokaturvan käsitettä. Luvussa määritellään ruokaturvan yleinen käsite ja Venäjän harjoittaman ruokaturvapolitiikan keskeinen sisältö.

Neljäs luku on analyysiluku. Analyysiluvussa pyritään vastaamaan tutkimuskysymyksiin ruokaturvan kehittymisestä tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen ja tuonninkorvauksen onnistumisesta. Koska ruokaturvalla on useita määritelmiä ja mittareita, analyysiin on valittu ne kriteerit, jotka aiemman tutkimuksen valossa kuvaavat hyvin ruokaturvan problematiikkaa Venäjän tapauksessa ja joilla voidaan ajatella olevan suhde tuonninkorvaukseen. Luku ei kuvaa kattavasti ruokaturvaa; se käsittelee lähinnä ruokaturvan taloudellista ulottuvuutta sekä omavaraisuutta, mitä pidetään Venäjän kontekstissa keskeisenä tavoitteena.

Analyysiluvussa käsitellään myös maidon ja maitotuotteiden tuonninkorvauksen onnistumista ja onnistumisen esteitä. Maidon tuotannon kasvattaminen on ollut hidasta ja, toisin kuin muissa ruokaryhmissä, omavaraisuuden tavoitteet eivät ole täyttyneet. Analyysissä pyritään arvioimaan tuonninkorvauksen onnistumista ja löytämään niitä kriteerejä, joilla tuonninkorvausta voidaan arvioida suhteessa sen tavoitteisiin. Viides luku on johtopäätösluku.

2 VENÄJÄN MAATALOUSTUOTANTO JA VASTAPAKOTTEET

2.1 Vastapakotteet ja elintarvikkeiden tuonninkorvauksen suunnittelu

Euroopan neuvosto asetti 1.8. 2014 voimaan pakotteita¹ vastalauseena Venäjän toimille Ukrainassa. Nämä pakotteet sisälsivät Venäjän pääomamarkkinoille osallistumista koskevia kieltoja, puolustustarvikkeiden vienti- ja tuontikiellon sekä vientirajoituksia, jotka koskivat sotilaalliseen loppukäyttöön tarkoitettujen kaksikäyttötuotteiden², öljynetsintään ja öljyntuotantoon liittyvien tuotteiden ja palveluiden vientiä sekä edellä mainittuihin sektoreihin liittyvien palvelun tarjoamista. Näitä pakotteita edelsi Euroopan neuvoston 17.3.2014 tekemä päätös henkilöihin ja yhteisöihin kohdistuneista varojen jäädyttämisistä ja matkustusrajoitteista. (Ulkoasianministeriö, 2018b.)

Vastauksena Euroopan neuvoston pakotteisiin Venäjä asetti 7.8.2014 voimaantulleessa säädöksessään vastapakotteensa, joilla maa asetti vuodeksi tuontikieltoon maataloustuotteita ja elintarvikkeita, joiden tuontimaita ovat Euroopan unioni, Yhdysvallat, Kanada, Australia ja Norja. Tuontikielto koskee muun muassa lihaa (naudanlihaa, sianlihaa ja siipikarjanlihaa) ja lihatuotteita, maitoa ja maitotuotteita, lisäksi juureksia, hedelmiä, vihanneksia, pähkinöitä ja hedelmiä sekä kaloja ja äyriäisiä. (FAS, 2014c.) Elokuun 20. päivänä 2014 listaan tehtiin muutoksia poistamalla siitä muun muassa laktoosittomat maitotuotteet ja siemenperunat (FAS, 2014a, 2). Elokuussa 2015 tuontikiellot kohdistettiin alkuperäisten maiden lisäksi Ukrainaan, Albaniaan Montenegroon, Islantiin ja Liechtensteiniin (Venäjän federaation hallitus, 2015a).

Aiemmin tuontikiellot olivat olleet voimassa kalenterivuoden kerrallaan. Vuoden 2016

¹ Määritelmällisesti kansainväliset pakotteet kuuluvat ulkopolitiikan keinovalikoimaan, ja niiden tarkoituksena on vaikuttaa toisen valtion harjoittamaan politiikkaan tai toimintaan. Pakotteet kohdistetaan sellaiseen toimintaan, jonka katsotaan uhkaavan kansainvälistä rauhaa tai turvallisuutta ja ne suunnitellaan aina vastaamaan ulko- ja turvallisuuspoliittiseen tarpeeseen. Kansainväliset pakotteet voivat tarkoittaa niin kaupallisen kuin taloudellisen yhteistyön tai diplomaattisten suhteiden rajoittamista tai keskeyttämistä pakotteiden kohteena olevan valtion tai ryhmän kanssa. (Ulkoasianministeriö, 2018a.)

² Kaksikäyttötuote on hyödyke, jota voidaan käyttää sekä siviili- että sotilaallisessa käytössä (Ulkoasianministeriö 2018a).

kesäkuussa tuontikieltoa jatkettiin jälleen, mutta tällä kertaa 18 kuukaudeksi vuoden 2017 loppuun. (FAS, 2016c, 2.) Vuoden 2016 toukokuussa tuontikiellon alaisten maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden listaa muutettiin jälleen: tuonti sallittiin muutamissa vauvanruokien valmistamiseen käytettävissä tuoteryhmissä (FAS, 2016b, 2). Syksyllä 2017 Venäjä lisäsi tuontikieltoa koskevaan listaan elävät siat ja osan syötävistä lihan sivutuotteista (FAS, 2017b, 2). Heinäkuussa 2018 tehdyn päätöksen mukaan pakotteet ovat voimassa vuoden 2019 loppuun (FAS, 2018, 1).

Tuonninkorvaus perustuu valtion maataloudelle antamaan tukeen sekä tuontien rajoittamiseen (Wegren ym., 2016, 675). Tuonninkorvausta koordinoi Venäjällä hallituksen tuonninkorvauskomissio. Komission tehtäviin kuuluu tuonninkorvausta toimeenpanevien elinten toiminnan koordinointi federaation, federaatiosubjektien ja paikallisten alueiden sekä organisaatioiden välillä tuonninkorvauksen toteuttamiseksi. (Venäjän federaation hallitus, 2017a). Komission muodostaa 16 jäsentä, ja sen puheenjohtajana toimii pääministeri Dmitri Medvedev (Venäjän federaation hallitus, 2017b).

Tuonninkorvauskomission yhteydessä toimii kaksi alakomissiota, siviili- ja puolustusteollisuuden asioita käsittelevät alakomissiot. Komission ensimmäinen istunto pidettiin 11.8.2015, jossa käsiteltiin maatalouden tuonninkorvausta. Kuten Dmitri Medvedev totesi komission ensimmäisessä istunnossa, maatalouden valitseminen tuonninkorvauskomission ensimmäisen istunnon aiheeksi ei ollut sattuma; maataloussektorin merkityksestä kertoo se, että ensimmäiset päätökset tuonninkorvauksesta vastapakotteiden asettamisen jälkeen tehtiin juuri maataloudessa. (Venäjän federaation hallitus, 2015b.) Tuonninkorvauskomission istunnossa tehtiin useita eri maataloussektorin tuonninkorvauksen toimeenpanoa koskevia päätöksiä ja päätettiin allokoida kaikki maatalouden liittovaltion rahoitus tuonninkorvaukseen. (FAS, 2015c, 2; 4.)

Huhtikuussa 2015 maatalouden budjettia kasvatettiin 5,6 prosenttia 236,97 miljardiin ruplaan, samalla kun koko federaation budjettia leikattiin 2 prosentilla (FAS, 2015a, 2). Maatalouden budjetista jaettavat varat menevät maatalousministeriölle sekä kahdelle ministeriön alaiselle laitokselle. Maatalousministeriön (ja sen alaisten laitosten) osuus federaation budjetista oli vuoden 2015 muutoksen jälkeen 1,95 prosenttia, mikä on suurin osuus viiteen vuoteen. (FAS, 2015a, 2–3.) Vuoden 2016 helmikuussa hallitus ilmoitti

kuitenkin leikkaavansa maatalouden rahoitusta 216 miljardiin ruplaan taantuman vuoksi (Wegren ym., 2016, 675).

Maatalouden tuki käsittää erilaisia taloudellisen tuen muotoja, kuten valtionavustuksia ja luotonantoa. Valtion tukien määrä on kasvanut, ja vuonna 2016 tukia maksettiin muun muassa nautakarjan ja maitokarjan, maatalouskoneiden, korkealaatuisten siementen sekä lannoitteiden hankkimiseen. Lisäksi maidontuottajille maksettiin suoria tukia. Valtio maksaa korkotukia sekä lyhyt- että pitkäaikaisiin luottoihin ja aloitti vuonna 2016 maidontuotannon tukemisen korvaamalla suoraan pääomainvestointeja, jotka oli tarkoitettu tuotannon nykyaikaistamiseen. (Wegren ym., 2016, 676.)

Venäjän maatalouspolitiikassa keskeisin ohjelma on kansallinen maatalousohjelma vuosille 2013–2020 (Gosudarstvennaja programma razvitija selskogo hozjaistva i regulirovanija rynkov selskoho zjaistvennoi produktsii, syrja i prodovolstvija na 2013–2020 gody). Ohjelma sisältää useita alaohjelmia, ja siinä määritellään muun muassa tavoitteet kotimaisen ruoan osuudeksi kokonaistuotannossa. Kansallinen maatalousohjelma perustuu vuonna 2006 voimaan tulleeseen lakiin maatalouden kehityksestä (O razvitii selskogo hozjaistva), jossa määriteltiin maatalouspolitiikan tavoitteet ja kehityspainopisteet. (Wegren, 2013, 26.)

Ohjelma vuosille 2013–2020 on kolmas kansallinen maatalousohjelma. Ensimmäinen ohjelma astui voimaan Vladimir Putinin toisella presidenttikaudella; se oli voimassa vuosina 2006–2007 ja toinen ohjelma vuosina 2008–2012 (Wegren, Nikulin & Trotsuk, 2017, 51).

Vuonna 2012 hyväksytyssä maatalousohjelmassa tuonninkorvausalojen kehitys oli yksi toisen prioriteetin tavoitteista, joihin ei välttämättä allokoitu merkittävästi varoja. Toisen prioriteetin tavoitteena oli myös elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden viennin edistäminen, ”jos ja kun” kotimaiset markkinat ovat saturoituneet. Ohjelmaan vaikutti Venäjän WTO-jäsenyys, jonka vaatimukseen maatalouspolitiikka tuli sovittaa muun muassa leikkaamalla maatalousohjelman rahoitusta. (FAS, 2012, 9.)

Vaikka tuonninkorvaus ei ollutkaan näkyvässä roolissa maatalousohjelmassa ennen vuoden 2014 vastapakotteita, ohjelman yhtenä tavoitteena oli ruokaomavaraisuuden saavuttaminen ruokaturvadoktriinin mukaisesti. Tavoitteena oli myös venäläisten yritysten maataloushyödykkeiden kilpailukyvyn lisääminen sekä kotimaisilla että kansainvälisillä markkinoilla. (FAS, 2012, 11.) On selvää, että maatalouspolitiikan

painopiste oli valmistautuminen WTO -jäsenyyden tuomiin haasteisiin: aiemmin kotimaisen maatalouden kilpailukykyä oli suojeltu tariffeilla sekä muilla tuonnin esteillä, joita piti alkaa WTO -jäsenyyden puitteissa purkaa, esimerkiksi maataloushyödykkeiden keskimääräistä tariffikattoa alentamalla (Connolly & Hanson, 2012, 483).

Lokakuussa 2014 tuonninkorvauksen toteuttamiseksi maataloudessa vahvistettiin suunnitelma (vahvistettu 2.10.2014 määräyksellä No 1948-r), joka pohjautui presidentin saman vuoden toukokuussa allekirjoittamaan sitoumukseen talouskasvun kiihdyttämisestä. Suunnitelma tuonninkorvauksen toteuttamisesta perustui kahteen maatalouspolitiikkaa ohjaavaan ohjelmaan: edellä mainittuun kansalliseen maatalousohjelmaan ja valtiolliseen kalatalouden kehittämisohjelmaan sekä näihin kirjattuihin tuonninkorvauksen tavoitteisiin. (Venäjän federaation hallitus, 2014.)

Suunnitelma tähtää kotimaisten maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden sekä raaka-aineiden osuuden kasvattamiseen ja tuonnin osuuden vähentämiseen. Tavoitteena oli tuontilihan osuuden pienentäminen kotimaisilla markkinoilla 21,6 prosentista 7,7 prosenttiin, maidon ja maitotuotteiden tuonnin osuuden vähentäminen 23,6 prosentista 16,6 prosenttiin ja tuontivihannesten osuuden pienentäminen 14,6 prosentista 10,1 prosenttiin. Tavoitteet on tarkoitus saavuttaa vuoden 2020 loppuun mennessä. (Venäjän federaation hallitus, 2014.)

Kansallista maatalousohjelmaa muutettiin vuoden 2014 joulukuussa vastaamaan tuonninkorvauksen tavoitteita. Ohjelmaan kirjattiin tavoite *lihan, maitotuotteiden, vihannesten, hedelmäpuiden ja joidenkin siementen tuotannon nopeuttamisesta* sekä maataloustuotteiden jakelun ja käsittelyn parantamisesta. Lisäksi maatalouden tukea lisättiin federaation budjetissa valtion maatalousohjelman tavoitteiden mukaisesti. (FAS, 2015c, 2.)

Vuoden 2015 maaliskuussa maatalousministeriö esitteli listan tuonninkorvaushankkeista. Listalla oli 464 investointiprojektia, jotka oli laadittu kansallisen maatalousohjelman painopisteiden mukaisesti. Näiden hankkeiden lainasopimusten yhteenlaskettu arvo oli 266 miljardia ruplaa. Hankkeista suurin osa (79 projektia, 124,2 mrd. ruplaa) oli tarkoitettu sianlihan tuotantoon, toiseksi eniten allokoitiin siipikarjanlihan tuotantoon (65 projektia, 64,9 mrd. ruplaa) ja kolmanneksi eniten vihannesten viljelyyn kasvihuoneissa (49 projektia, 61 mrd. ruplaa). Maidontuotantoon ja maitotuotteiden käsittelyyn varattiin 24,3 mrd. ruplaa (166 projektia) ja naudanlihan tuotantoon 10,2 mrd. ruplaa (53

projektia). (FAS, 2015c, 3.)

Vuonna 2017 kansallista maatalousohjelmaa muutettiin uudestaan vuoden 2014 jälkeen. Vuonna 2017 tehdyt muutokset kansalliseen ohjelmaan korostivat elintarvikkeiden tuonninkorvausta ja maatalousvientejä. Ohjelmalla oli kolme päätavoitetta, jotka olivat *ruokaomavaraisuuden tavoitteiden täyttyminen, lihatuotteiden (sianliha, siipikarjanliha, naudanliha), maidon, vihannesten, siemenperunoiden, hedelmien ja marjojen nopeutettu tuonninkorvaus, sekä venäläisten maataloustuotteiden kilpailukyvyyn parantaminen* kotimaisilla ja ulkomaan markkinoilla. Ohjelmaan on myös kirjattu odotetut tavoitteet venäläisten maataloustuotteiden osuudesta kokonaisresursseista vuoteen 2020 mennessä. (Venäjän talouskehitysministeriö, 2017.)

Vuoden 2017 maaliskuussa tehtyjen muutosten jälkeen maatalousohjelman hinnaksi (maatalousohjelman seitsenvuotiskauden osalta) tuli yhteensä 1,55 biljoonaa ruplaa, mikä oli 2,6 %:n lisäys alkuperäiseen ohjelmaan. Tämä tarkoitti kuitenkin rahoituksen pienenemistä vuosille 2018–2020, sillä vuosina 2015–2016 rahoitus ylitti suunnitellun. (FAS, 2017a, 1)

2.2 Maataloustuotanto

2.2.1 Maataloustuotannon ja tuontien kehitys ennen vastapakotteita

Venäjän maatalouspolitiikan tavoite 1990 -luvulla oli siirtyä markkinaperustaiseen maatalouteen, mikä johtaisi tuontien vähenemiseen ja kotimaisen tuotannon vahvistumiseen. Siirtyminen suunnitelmataloudesta markkinatalouteen johti kuitenkin maatalouden tuotannon supistumiseen. Ruoan tuotanto väheni, tuonnit kasvoivat, maatalojen tuottavuus pieneni ja velkaantuminen lisääntyi. (Wegner, 2002, 26.)

Vuonna 1991 maa- ja metsätalouden osuus Venäjän kansantalouden arvonlisäyksestä oli noin 14 prosenttia, kun vuonna 2000 luku oli enää 5,8 prosenttia. (Maailmanpankki, 2018). 1990-luvulla Venäjän maataloustuotanto laski tasaisesti vuoteen 1997 saakka, jolloin viljan tuotanto kasvoi ensimmäistä kertaa 1990-luvulla. Vuonna 1998 sato kuitenkin epäonnistui kuivuuden vuoksi ja maatalouden tuotanto putosi 13 prosenttia. (Ioffe & Nefedova, 2001, 398.) Vuonna 1998 kasvinviljelyn tuotanto kiinteillä hinnoilla

laskettuna oli vain 56 % vuoden 1990 tuotannosta; karjantuotanto vain 49,7 % (Ioffe, 2005, 180).

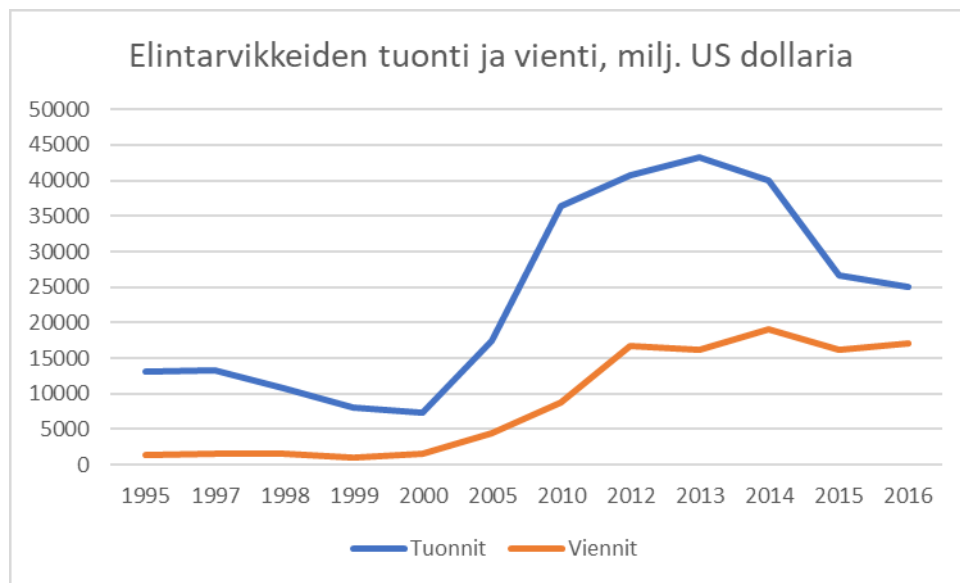
Ennen 2000-lukua Venäjä harjoitti ruoantuotannossa avointa kauppapolitiikkaa, mikä näkyi maataloushyödykkeiden tuontitariffien matalana tasona. 1990-luvulla myös tuonnin rakenne muuttui: viljan tuonti väheni karjankasvatuksen vähenemisen takia, sillä rehuviljan kysyntä väheni. Lihan tuotanto sitä vastoin kasvoi, ja siitä tuli tärkein tuontielintarvike dollariarvolla mitattuna. Lisäksi vuosien 1992–1998 välillä elintarviketuontien osuus kokonaistuonneista kasvoi. Venäjä myös käytti 1990 -luvulla elintarvikkeiden tuontiin vähintään saman summan, kuin mikä oli maatalouden osuus federaation budjetista. Elintarviketuonnin osuus ruoan kokonaistarjonnasta saavutti huippunsa vuonna 1997, jolloin tuontien arvon osuus ruplissa mitattuna oli 25 prosenttia. (Wegren, 2002, 29–30.)

Vladimir Putinin kauden alkaessa 2000 -luvulla maatalouden kasvuun vaikutti kaksi tärkeää muutosta maatalouspolitiikassa: maatalouden arvostus tuotannonalana kasvoi ja ruoantuotannon kasvattamisesta tuli yksi tärkeimmistä politiikan tavoitteista. Toinen muutos oli suurten maatilojen tukeminen, mikä näkyi kasvinviljelyä harjoittavien maatilojen tukemiseen tähtäävissä toimissa. Valtio teki esimerkiksi vuonna 2001 viljan hinnan tukemiseksi markkinaintervention ensimmäistä kertaa Venäjän historiassa. Koska kasvinviljelyä harjoittavista maatioista suurin osa (viljantuottajajaloista 90 prosenttia) on suuria tiloja, kasvinviljelyn tukemiseen tähtäävä politiikka paransi nimenomaan suurten maatilojen asemaa. (Wegren, 2002, 28–29.)

Maataloussektorin parantamisesta ja elintarviketuontien pienentämisestä tuli 2000-luvulla yksi presidentti Putinin prioriteeteista. Maatalous- ja elintarvikesektoria kehitettiin monella eri tavalla, muun muassa valtionapujärjestelmää ja luotonantoa kehittämällä. Nämä toimet paransivat maatalous- ja elintarviketuotantoa, ja yhdessä reaalityulojen nousun myötä ruoan kysyntä kasvoi. Kotimainen tuotanto ei kuitenkaan kasvanut yhtä nopeasti, mikä johti elintarviketuontien kasvuun. (Wegren ym., 2017, 51–52.)

Vuosina 2000–2010 maatalouden reaalin arvonlisäys kasvoi keskimäärin 1,34 prosenttia vuosittain (FAO, 2018, 2). Vuonna 2000 maatalouden tuotannon nominaalinen arvo oli 742,4 miljardia ruplaa, vuonna 2005 1380,9 miljardia ruplaa ja vuonna 2010 nominaalinen arvo oli kasvanut 2587,8 miljardiin ruplaan (Rosstat, 2015b, 51).

Elintarvikkeiden tuonnin nominaalinen arvo kasvoi nopeasti ruoan kysynnän kasvun myötä. Alla olevassa kuviossa (kuvio 1) on esitetty Venäjän elintarvikkeiden ja maatalouden raaka-aineiden tuonnin ja viennin arvo dollareissa mitattuna. Kuvioista näkyy tuontien voimakas kasvu käyvissä hinnoissa mitattuna vuodesta 2000 lähtien. Vuonna 2013 elintarviketuonnin arvo oli 43,3 miljardia dollaria, kun vuonna 2000 tuonti oli vain 7,4 miljardia dollaria. Elintarviketuontien nominaalinen arvo oli siis lähes kuusinkertaistunut kolmessatoista vuodessa.

Kuvio 1. Elintarvikkeiden tuonti ja vienti käyvissä hinnoissa (Rosstat, 2018m, 2018l)

Vladimir Uzun (2015) vertaa elintarviketuonnin ja maatalouden tuotannon arvojen suhdetta. Hän laskee elintarviketuontien arvon osuuden maatalouden tuotannon arvosta (molemmat käypinä arvoina, maatalouden arvo vuoden keskipäivällä dollareiksi muutettuna) vuodesta 1993 alkaen. 2000-luvulla tuonnin arvo suhteessa maatalouden tuotannon arvoon³ verrattuna kasvoi; tuontien arvo rupliksi muutettuna oli vuosien 1993–

³ Elintarviketuontien ja maataloustuotannon arvoja vertailtaessa tulee kuitenkin huomioida, että elintarvikkeiden tuontiluvut eivät ole yhteismitallisia maatalouden tuotantolukujen kanssa. Elintarviketuonnit pitävät sisällään elintarvikkeet ja maatalouden raaka-aineet. Maataloustuotannon arvoon ei lasketa elintarvikkeiden tuotantoa. Lisäksi osa kotimaisesta maataloustuotannosta sisältää tuotuja välituotteita. (Uzun, 2015, 19–20.)

2014 välillä korkeimmillaan vuosina 2010–2013, jolloin suhde oli 38,2–42,8 prosenttia. (Uzun, 2015, 20.)

Tuonnin arvon kasvu oli ristiriidassa virallisen maatalouspolitiikan tavoitteiden kanssa. Hieman ennen vuosituhannen vaihdetta, 1990-luvun lopulla, maatalouspolitiikan suunta muuttui suhteessa elintarviketuonteihin. Muutokseen vaikuttivat vuoden 1998 elokuussa tapahtunut ruplan arvon romahtaminen ja huonon sadon aiheuttama maataloustuotannon pieneneminen, joka johti paitsi alueelliseen hintasäätelyyn myös lännen tarjoamaan ruoka-apuun. Tapahtumat nostivat keskusteluun ruokaturvan ja kotimaisen tuotannon merkityksen, ja alkoi siirtymä kohti protektionistisempaa kauppapolitiikkaa. (Wegren, 2002, 26; 30.)

Keskustelu tuontien rajoittamisesta oli syntynyt kuitenkin jo 1990-luvun puolivälissä, jolloin ruokaturvan käsite alkoi vakiintua osaksi ruokapolitiikkaa. Syynä oli osaksi konservatiivinen reaktio vapautuneisiin markkinoihin ja tästä seuranneeseen tuontien osuuden kasvuun. Osaksi kyse oli etujärjestöjen ja muiden tuonnin rajoituksista hyötyvien tahojen, kuten aluehallintojen ja suurten maatilayrittäjien, antamasta tuesta protektionistisille toimille. Kolmas syy tuontien rajoittamiseen oli pelko tuontielintarvikkeiden laadusta ja turvallisuudesta. (Wegren, 2002, 32.)

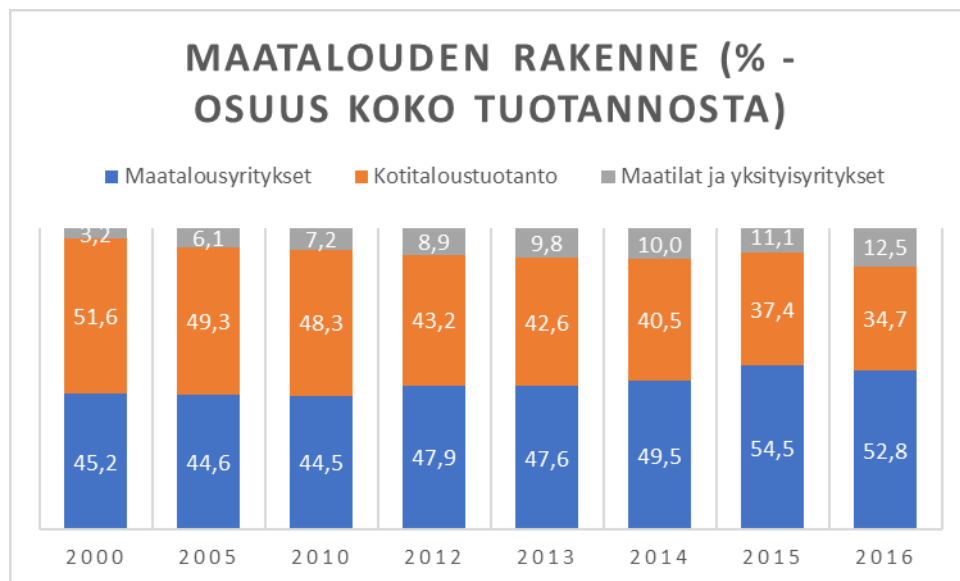
2000-luvun alusta alkaen elintarviketuontejä rajoitettiin usein eri tavoin, muun muassa sokerille asetettavalla tuontikiintiöllä. (Wegren, 2002, 32.) Vuonna 2003 Venäjä asetti tuontikiintiöt (tariff-rate quotas) naudanlihan ja sianlihan tuonnille ja tavallisen tuontikiintiön siipikarjanlihalle (Liefert, 2004, 38).

2000-luvulla suuntaus oli siis kasvavissa elintarviketuonneissa samaan aikaan kun korkea talouskasvu nosti kuluttajien tuloja ja lisäsi ruoan kysyntää enemmän kuin mihin kotimainen tuotanto pystyi vastaamaan. Samaan aikaan vuoden 1998 ruplan kurssin romahtaminen ja huonon sadon aiheuttama maataloustuotannon supistuminen vahvistivat käsitystä siitä, että kotimaisen ruokaturvan säilyttäminen vaatii paitsi kotimaisen tuotannon tukemista julkisen vallan keinoin, myös elintarviketuontien rajoittamista.

2.2.2 Maatalouden tuotantomuodot

Maatalouden tuotanto Venäjällä voidaan jakaa kolmeen eri tuotantomuotoon. Kotitaloustuotannolla tarkoitetaan kotitalouden omalla työpanoksella tehtävää maataloutta omien tarpeiden tyydyttämiseksi. Tuotanto on niin sanottua takapihatuotantoa, joka tapahtuu maaseudulla ja pienissä kaupungeissa. Maatilat ja yksityisyrietykset viittaavat puolestaan henkilöiden yhteenliittymiin, jotka suorittavat kaupallista tuotantoa tai muuta toimintaa, kuten prosessointia, kuljetusta ja maataloustuotteiden myyntiä. Edelliseen kategoriaan kuuluvat myös yksityisyrittäjinä toimivat henkilöt. Maatalousyrityksillä tarkoitetaan erilaisia yhtiömuotoja, esimerkiksi osakeyhtiöitä ja osuuskuntia⁴. (Rosstat, 2017b, 240.)

Maatalouden tuotantorakenne on 2000-luvulla kokenut muutoksia. Kuviossa 2 näkyy maatalouden eri tuotantomuotojen osuus kokonaistuotannosta valittuina vuosina.

Kuvio 2. Maatalouden tuotantorakenne (Rosstat, 2017b, 245)

⁴ Maatalousyrityksiin kuuluvat myös neuvostoajalta peräisin oleva entiset kolhoosit, jotka Neuvostoliiton kaatumisen jälkeen rekisteröitiin osakeyhtiöiksi. Arvioiden mukaan 2000 -luvun alussa näistä tuotantolaitoksista alle 20 prosenttia oli taloudellisesti elinkelpoisia. (Ioffe & Nefedova, 2001, 390.)

Huomionarvoista on kotitaloustuotannon osuus kokonaistuotannossa 2000-luvun alussa ja osuuden väheneminen 2010-luvun jälkeen. Kotitaloustuotanto kasvoi voimakkaasti 1990-luvulla, vuoden 1990 26 prosentista vuoden 1998 57 prosenttiin. Tosin on syytä, miksi kotitaloustuotannon osuus tuotannosta saattaa olla liioiteltu. Virheellinen osuus voi johtua muun muassa siitä, että entiset kolhoositilat laskivat osan omasta tuotannostaan yksityiseksi tuotannoksi välttääkseen yhtiöveroja. (Ioffe & Nefedova, 2001, 399.) Yksityinen tuotanto muodosti vuonna 2000 51,6 prosenttia kokonaistuotannosta ja vielä 2010 osuus oli 48,3 prosenttia. Vuonna 2016 osuus oli enää 34,7 prosenttia (kuvio 2).

Kotitaloustuotannon osuuden väheneminen johtuu useasta rakenteellisesta tekijästä: ensiksikin kotitaloustuotanto on suurimmaksi osaksi epäkaupallista. Toiseksi tämänkaltaisen tuotanto on erillään markkinoista huonon infrastruktuurin vuoksi, ja suuri osa tuotannosta kulutetaan markkinoiden ulkopuolella. Kolmanneksi kotitaloustuotannon työvoima on tehotonta ja tuotantotavat vanhentuneita. Neljänneksi kotitaloustuotanto kärsii laatuongelmista. Yksityistä kotitaloustuotantoa onkin pyritty vähentämään lainsäädännöllä muun muassa rajoittamalla kotitalouksien maataloustuotannon palstakokoa. (Wegren ym., 2017, 49.)

Kotitaloustuotannon verovapaus on syy yksityisyritysten ja maatalojen osuuden vähäiseen merkitykseen maataloustuotannossa. Välttääkseen kaupallisesta tuotannosta aiheutuvat verot, tuottajat rekisteröivät tilansa kotitaloustuotantoa harjoittaviksi yksiköiksi silloinkin, kun tuotanto oli kokonsa puolesta selvästi kaupallista. Vuonna 2011 kotitaloustuotantoa harjoittavien tuottajien palstakokoa rajoitettiin 0,5 hehtaarin suuruiseksi. Muutoksena syynä oli yritys estää selvästi kaupallisten tuotantolaitosten rekisteröiminen kotitaloustuotannoksi. Palstakoon rajoittaminen estää kotitalouksia laajentamasta karjataloutta, sillä 0,5 hehtaarin ylittävän tilan myyntituloista pitää maksaa veroa. (Wegren, 2013, 31–32.) Maatalojen ja yksityisyritysten osuus tuotannosta onkin kasvanut vuodesta 2012 lähtien tasaisesti (kuvio 2).

Maatalousyritysten osuus on puolestaan kasvanut hitaasti: vuonna 2000 niiden osuus oli 45,2 prosenttia, kun 16 vuotta myöhemmin osuus oli kasvanut 52,8 prosenttiin. Vuonna 2016 kotitaloustuotannon osuus oli enää 34,7 prosenttia, ja maatalojen ja yksityisyritysten osuus oli kasvanut 12,5 prosenttiin (kuvio 2).

Maatalouden tuotteiden kaupallistaminen (*tovarnost*) on vahvasti sidoksissa Venäjän maatalouden tuotantoyksiköiden muotoon. Kaupallistaminen tarkoitti alun perin sitä

prosentuaalista osaa maataloustuotannosta, joka päättyy maatilalta kuluttajalle. Loppuosa tuotannosta kuluttivat maatilan työntekijät ja perheenjäsenet. Kollektiivimaatalouden aikana tapa oli yleinen, ja vielä 1990-luvulla maataloilla ruokaa käytettiin rahan sijasta palkkana sekä vaihtotalouden välineenä. Vielä 2000-luvun alussa vain Moskovan ja Leningradin alueella maatilatuotannon kaupallinen osuus ylitti 50 prosenttia tuotannosta. (Ioffe & Nefedova, 2001, 393.)

Koska kotitaloustuotannon myyntitulot eivät ole verotettavaa tuloa, kotitalouksien harjoittamaa maataloustuotteiden myynnin määrää ei seurata suoraan ja tuotannon kaupallistumisen astetta on täten vaikea arvioida. Useat tekijät vaikuttavat kotitaloustuotannon kaupallistumiseen: yksi tekijä on lähellä sijaitsevien maatalousyritysten tuoma kilpailu ja toinen maatalousyritysten halukkuus ostaa raaka-aineita kotitalouksilta. Maatalousyritysten kaupallisessa tuotannossa kotitalouksilta ostetut raaka-aineet saattavat olla laadullinen riski. Kolmas tekijä liittyy kotitalouksien resursseihin: kaupallinen tuotanto vaatii sekä markkinointiresursseja että resursseja tuotteiden toimittamiseen. Neljäs tekijä liittyy kotitaloustuotannon kokoon ja pääomaan: kotitaloustuotannossa ei välittämättä ole kaupalliseen toimintaan tarvittavaa henkistä, fyysistä ja taloudellista pääomaa, vaan tuotanto suuntautuu pääosin oman kulutuksen tyydyttämiseen. (Wegren, 2014, 499.)

Elintarviketeollisuus ja maatalous kuuluvat laajempaan kokonaisuuteen, maatalousteollisuuteen, joka hyödyntää useita eri sektoreita tuottaakseen lopputuotteena elintarvikkeita. Maatalous tuottaa raaka-aineita elintarvikesektorin käyttöön. Elintarvikesektori puolestaan yhdistää useita sektoreita jalostaessaan maatalouden tuottamia raaka-aineita. (Glinskiy ym., 2018, 839.) Elintarvikesektoriin lasketaan ruoan, juomien sekä tupakan valmistus (Rosstat, 2017c, 343).

Maatalous ja elintarviketeollisuus ovat siis vahvasti yhteydessä toisiinsa. Maatalousteollisuus (eng. *agroindustry*, *agrobusiness*, *agri-food complex*) viittaa kokonaisuuteen, vertikaaliseen yhteistyöhön maatalouden ja prosessiteollisuuden välillä, johon kuuluu elintarvikkeiden valmistus maataloudesta kuluttajalle. Venäjän vastaava termi, *agropromyšlennyi kompleks*, AKP, otettiin käyttöön 80-luvulla, kun maatalouden ja elintarviketeollisuuden hallinto yhdistettiin samaan yksikköön. Pyrkimyksenä oli sitoa yhteen ruoan tuottajat sekä ruoan jatkojalostus ja vähittäiskauppa hallinnon avulla. AKP:n tarkoitus oli siten kattaa hallinnollisesti ruoan koko tuotantoketju maatilalta

kuluttajalle. Kyse oli näin maatalouden vertikaalisesta integraatiosta. (Ioffe & Nefedova, 2001, 391 – 392.)

Vertikaalinen integraatio tarkoittaa myös elintarviketeollisuuden riippuvuutta maataloudesta raaka-aineiden toimittajana. 2000-luvun alussa ruplan devalvaatio ja kallistuneet tuonnit saivat kotimaisen elintarviketeollisuuden etsimään sopivia kotimaisia toimittajia ja investoimaan maataloihin tai ostamaan omia maataloustuotantolaitoksia. Tämänkaltaisen riippuvuuden ja yhteistyön vuoksi AKP:n merkitys muuttui Neuvostoliiton eri sektorien hallinnollisesta yhteistyöstä taloudelliseksi välttämättömyydeksi. (Ioffe & Nefedova, 2001, 408–409.)

Vertikaalisen integraation myötä 1990-luvulla Venäjälle on ilmestynyt useita suuria elintarvikkeita valmistavia yrityksiä, joiden ominaispiirre on se, että ne hallitsevat ruoan tuotantoketjua maatilalta vähittäismyyntiin. Nämä ”agroholding”-yritykset toimivat erityisesti siipikarjanlihan, sianlihan ja sokerin tuotannossa. (FAS, 2016a, 4.)

Maatalouspolitiikka on viime vuosina suosinut vahvasti suuria maatalousyrityksiä. Vuonna 2013 yksityiset maatilat saivat kansallisen maatalousohjelman toteuttamiseksi julkista tukea 8,55 miljardia ruplaa, maatalousyritykset puolestaan 188 miljardia ruplaa. (Wegren, 2014, 495.) Vuonna 2016 75 prosenttia keskisuurista ja suurista yrityksistä sai valtion tukea tuotannolle joko federaation tai alueellisesta budjetista. Edellä nähty elintarviketeollisuuden kasvu johtuu agroholding-yritysten tehostuneesta tuotannosta, sillä suuret maatalousyritykset modernisoivat tuotantomenetelmiä ja tehostavat ruoantuotantoa muun muassa kehittämällä rotukarjaa ja korkean sadon tuottavia hybridisiemeniä. Kasvaneet elintarviketeollisuudet ovat seurausta agroholding-yritysten menestyksestä. (Wegren ym., 2018, 570.)

Venäjän maatalouden tuotantomuodoilla on tärkeä yhteys ruokaturvaan. Kotitaloustuotannon merkitys oli suuri jo Neuvostoliiton aikana, jolloin tuotanto täydensi kaupunkilaisten ruokavaliota. Maaseudulla omasta viljelypalstasta saatiin suuri osa kulutetusta ruoasta, ja palstaviljely muodosti suuren osan kotimaisesta ruoan tuotannosta. Palstaviljely on säilynyt tärkeänä tuotantomuotona, vaikka sen merkitys onkin vähentynyt viime vuosina. (Wegren, 2014, 496.)

Kotitaloustuotanto toimii ruokaturvan takaajana Venäjällä. Vuonna 2014 noin 16 miljoonalla kotitaloudella oli viljelypalsta, jonka keskimääräinen koko oli noin 0,4

hehtaaria. Kotitaloustuotannon merkitys vaihtelee, se voi olla kotitalouksien pääasiallinen tulonlähde tai toimia sivutulon lähteenä. (Wegren, 2014, 467.)

Jo aiemmin mainitut palstakokoa säätelevät lakimuutokset ovat vaikuttaneet kotitaloustuotantoon ja heikentäneet ruokaturvaa varsinkin maaseudulla. Kotitaloustuotannon merkitys on ennen kaikkea ruokaturvan ylläpitämisessä paikallisesti, maaseudulla ja palstanomistajien omassa ruoan kulutuksessa. Seurauksena tästä ruokaturvan tasossa on suuria eroja kaupunki- ja maaseutuväestön keskuudessa. (Wegren, 2013, 32.) Kotitaloustuotannon merkitys onkin ollut ylläpitää nimenomaan kotitalouksien omaa ruokaturvaa. Maatalouspolitiikan suunta on ollut tukea voimakkaasti suurten agroholding-yritysten toimintaa ja tätä kautta niiden roolia kansallisen ruokaturvan ylläpitäjänä. (Wegren ym., 2018, 571.)

2.2.3 Venäjän ruokaturvan tila ennen vastapakotteita

Venäjällä keskustelu ruokaturvasta alkoi 1990-luvulla. Syynä olivat jo edellä todettu maataloustuotannon romahtaminen Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, vähittäismyyntihintojen nousu ja tuontielintarvikkeiden osuuden kasvu (Wegren, 2014, 493).

1990-luvulla elintarvikkeiden saatavuus parani, vaikka ruoan taloudellinen saatavuus köyhyyden lisääntymisen myötä heikkeni. Ruoan kulutuksen taso pysyi kuitenkin kansainvälisesti määritellyn nälän tason yläpuolella, vaikka ruoan per capita -kulutus pieneni. Vuonna 1999 verrattuna vuoteen 1985 eniten oli pienentynyt hedelmien kulutus (52 %) toiseksi eniten kalan kulutus (48 %) ja kolmanneksi eniten maidon kulutus (44 %). Lihan kulutus oli pienentynyt 30 %. Ruokavalio muuttuikin 1990 loppuun mennessä siten, että se sisälsi vähemmän proteiinia ja enemmän hiilihydraattipitoisia perusruoka-aineita kuten leipää ja perunoita. (Wegren ym., 2017, 49–50.)

Muutokset maataloustuotannossa, etenkin karjatalouden supistuminen 1990-luvulla, vaikuttivat väestön ruokavalioon. Syyt lihankulutuksen pienenemiseen johtuivat kuitenkin osittain Neuvostoliiton aikaisen kulutuksen keinotekoisesta korkeasta tasosta. Karjatalous oli Neuvostoliiton aikana voimakkaasti tuettua ja lihatuotteiden hinnat pidettiin keinotekoisesti alle tuotantokustannusten. Tämä johti lihan kulutuksen liian korkeaan tasoon reaaliseen tulotasoon nähden. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen hinnat

vapautettiin ja tukia leikattiin, mikä johti elintarvikkeiden inflaatioon. Hintojen nousu yhdistettynä kasvavaan työttömyyteen ja tulojen pienenemiseen johtivat lihan kulutuksen voimakkaaseen laskuun. (Liefert, 2004, 35–36.)

Kulutuksen laskua voimisti se, että lihan kysynnällä on korkea tuloelastisuus, mikä tarkoittaa, että kysyntä vähenee voimakkaasti tulojen laskiessa. Lihan kulutuksen vähentymistä hidasti kuitenkin lihan tuonnin kasvu (Liefert, 2004, 35–37). Kuten edellä todettiin, lihasta tuli 90-luvulla dollariarvolla mitattuna tärkein tuontielintarvike.

Venäjällä 1990-luvulla massaköyhyys aiheutti sen, että ruoan taloudellinen saatavuus oli suurelle osalle väestöä heikkoa riittämättömän ostovoiman vuoksi. On arvioitu, että 1990-luvulla noin 29–35 prosenttia venäläisistä eli köyhyysrajan alapuolella. (Wegren ym., 2017, 50; Liefert, 2004, 35.) Liefert (2004, 38) arvioi, että vuonna 2000 12 prosenttia venäläisistä eli puutteellisella kalorimäärällä (alle FAO/WHO/UNU suosituksen).

Venäjän ruokaturvan suurin ongelma 2000-luvun puolessavälissä oli edelleen elintarvikkeiden *taloudellinen saatavuus* köyhimmissä väestöryhmissä, ei ruoan saatavuus sinänsä. Venäjän talouden kasvu 2000-luvulla vähensi köyhyyttä reaalitytöjen kasvun ja työttömyyden vähenemisen myötä ja paransi näin ruokaturvaa. (Liefert, 2004, 36.)

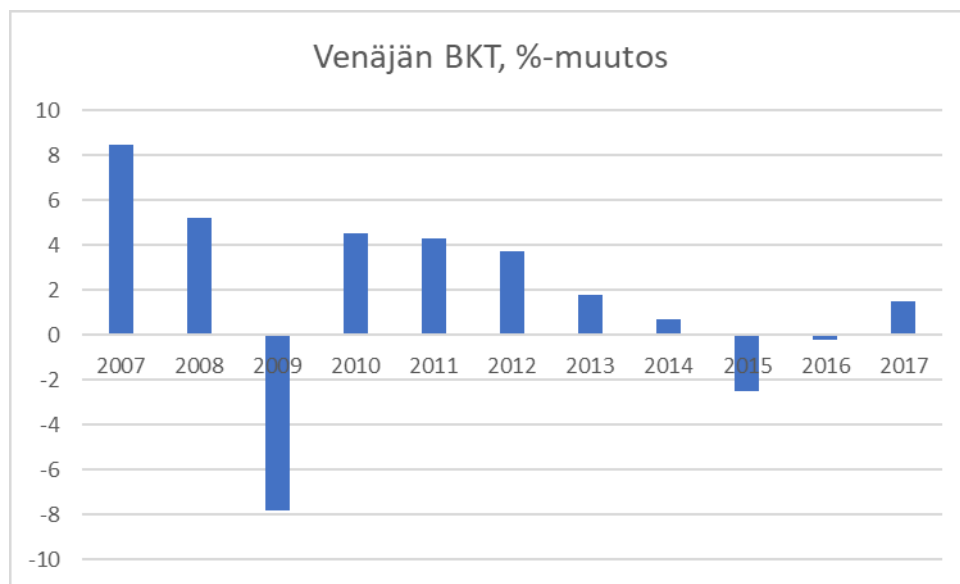
Venäjän talous kasvoi 2000-luvulla noin 7 prosenttia vuosittain, reaalitytöt kasvoivat lähes kolminkertaisiksi, ja köyhyys väheni. Seurauksena väestön vaurastumisesta ruoan kulutus kasvoi. Ruoan kulutuksen muutos oli päinvastainen kuin edellisellä vuosikymmenellä: lihan, maidon ja kalan kulutus kasvoi samalla, kun hiilihydraattipitoisten edullisten ruoka-aineiden kulutus laski. Lihan kulutus kasvoi vuonna 2014 70 % verrattuna vuoteen 2000, kalan kulutus kasvoi 57 % ja perunan kulutus väheni 37 %. Kaikkiaan päivittäinen kalorimäärä kasvoi vuoden 1996 2200 kalorista vuoden 2014 2600 kaloriin. (Wegren ym. 2017, 51–52.)

Vaikka ruoan saatavuus parani 2000-luvulla, eikä Venäjä enää vuonna 2014 vastapakotteiden astuessa voimaan kärsinyt ruokaturvattomuudesta, ruoan kulutuksessa on valtavia eroja eri tuloluokissa mitattuna. Köyhyudessa elävien päivittäinen kalorinsaanti ylitti vain vaivoin kansainvälisesti määritellyn nälän tason köyhyysrajan alapuolella elävän väestön kalorinsaannin ollessa 20 % kansallisesta keskimääräisestä kalorinsaannista. Näin ollen voidaan sanoa, että 2010-luvulla *suurin osa väestöstä* ei ole enää kärsinyt ruokaturvattomuudesta. (Wegren ym. 2017, 52.)

2.3 Talouden taantuma 2014–2016

Venäjän korkean kasvun vuodet ajoittuvat 2000-luvulle ennen vuosien 2008–2009 finanssikriisiä. Venäjän talous kasvoi vuosina 1999–2008 noin 7 prosenttia vuodessa, kunnes BKT finanssikriisin vuoksi pieneni vuonna 2009 7,8 prosenttia (ks. kuvio 3). Kriisin jälkeen vuosina 2010–2012 talouskasvu jatkui, ja vuosittainen kasvu oli noin 4 prosenttia, kunnes vuonna 2013 talouden kasvu hidastui 1,3 prosenttiin. (Suomen Pankki, 2018; Connolly, 2015, 29.)

Vuonna 2014 Venäjän talous koki ulkoisia shokkeja ja maa joutui taantumaan: reaalin BKT kasvoi vuonna 2014 vain 0,7 prosenttia ja vuonna 2015 BKT pieneni 2,5 prosenttia (ks. kuvio 3). Vuonna 2016 talouden taantuma hidastui ja BKT pieneni 0,2 prosenttia. Vuonna 2017 BKT kääntyi kasvuun. (Suomen Pankki 2018.)

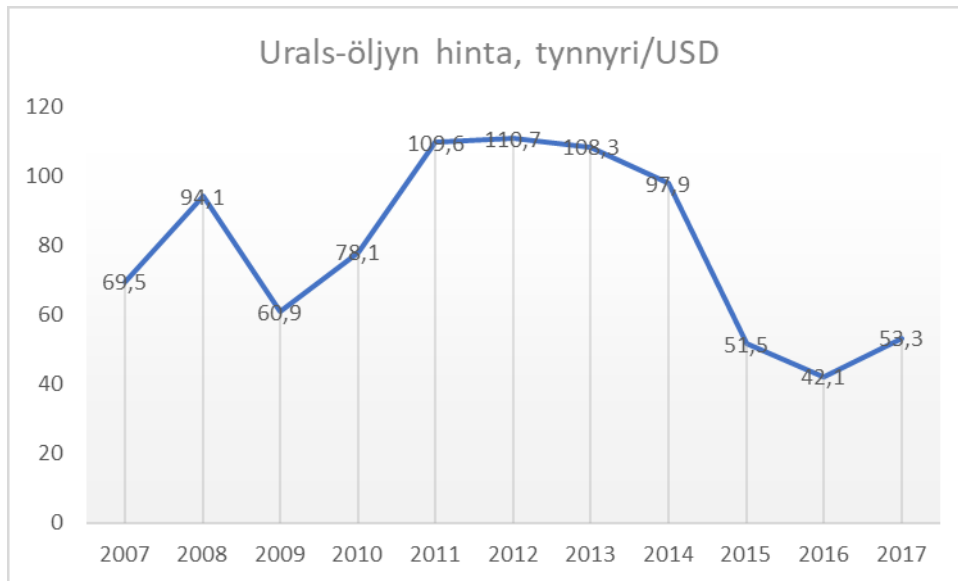

Kuvio 3. Venäjän reaalin bruttokansantuotteen vuosimuutos prosentteina (Suomen Pankki 2018)

Venäläinen taloustieteilijä Vladimir Mau tunnistaa kaksi seikkaa, jotka vuosina 2014–2016 vaikuttivat Venäjän taloustaantumaan. Näistä ensimmäinen liittyy ulkoisiin shokkeihin: lännen Venäjän vastaiset pakotteet ja vientitulojen lasku (Mau, 2016, 64). Vientitulojen laskuun vaikuttivat sekä Venäjän kauppakumppanien heikko talouskehitys että globaalien hyödykemarkkinoiden hintojen lasku Venäjän päävientituotteissa. Öljyn

hinnan romahtaminen vuoden 2014 toisella puoliskolla yhdessä venäläisiin yrityksiin ja pankkeihin suunnattujen talouspakotteiden kanssa aiheuttivat ruplan devalvoitumisen samana syksynä. Vaikka öljyn ja ruoan hinnan romahtaminen maailmanmarkkinoilla johti useissa maissa inflaation hidastumiseen, Venäjän talous ei hyötynyt tästä ulkoisen inflaatiopaineen vähenemisestä: ruplan heikkeneminen öljy- ja muiden vientitulojen laskun myötä ja Venäjän vastapakotteiden johdosta voimassa olevat elintarvikkeiden tuontikiellot aiheuttivat vuonna 2014 inflaation voimakkaan kasvun, joka jatkui vuonna 2015. (Venäjän keskuspankki, 2015, 17.)

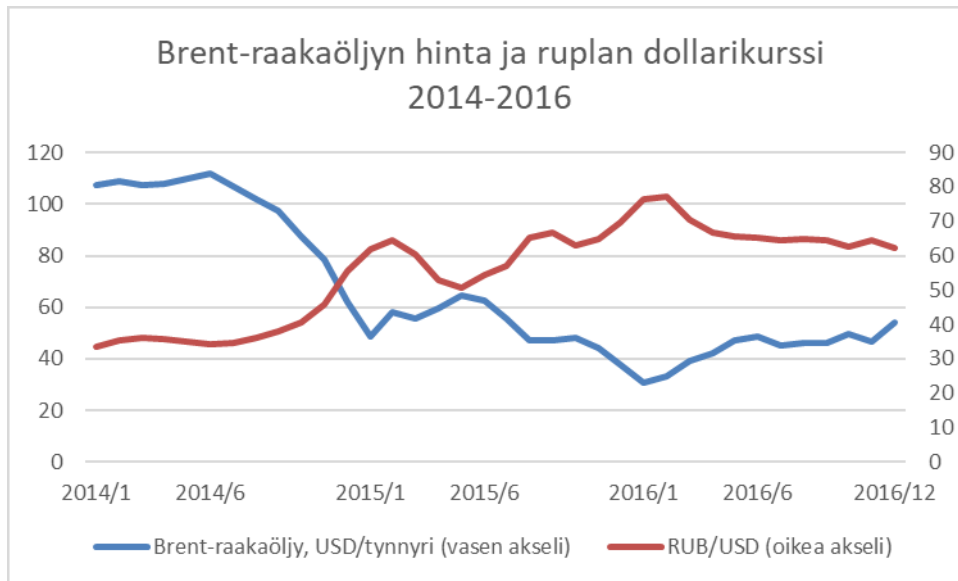
Toinen seikka liittyy rakenteellisiin ongelmiin, tarkemmin sanottuna vanhan kasvumallin toimimattomuuteen (Mau, 2016, 64). Kasvumalli, johon Venäjän talouskasvu nojasi ennen vuoden 2009 pudotusta, perustui kahteen seikkaan: Venäjän vientitulojen kasvuun korkean öljyn hinnan myötä sekä vajaan tuotantokapasiteetin käyttöönottoon. Nämä seikat aiheuttivat Venäjän korkeat kasvuluvut 2000-luvulla, mutta vanha kasvumalli ei enää auttanut uudessa taantumassa. Öljyn hinta putosi vuoden 2014 lopulla, ruplan kurssi romahti, pakotteet tulivat voimaan, ja nämä ulkoiset shokit aiheuttivat Venäjän BKT:n kasvun kääntymisen negatiiviseksi vuonna 2015. Kasvu oli kuitenkin hidastunut jo vuodesta 2008 alkaen, mikä kertoo Venäjän kasvupotentiaalin ehtymisestä jo ennen vuoden 2014 lopun ulkoisia shokkeja. Venäjän BKT jatkoi kasvuaan vuonna 2010 ja 2011, mutta tämä toipuminen kriisistä johtui öljyn hinnan noususta ja vuonna 2012 kasvu hidastui jälleen. (Mau 2015, 356–357; 2016, 64.) Kuviossa 4 esitetään Urals-öljyn hintakehitys (vuosikeskiarvot) vuosina 2007–2017. Kuvioista näkyy selvästi öljyn hinnan nousu 2010 ja 2011, joka auttoi edellisestä finanssikriisistä toipumisessa. Kuvioista 4 näkyy myös öljyn hinnan laskun jatkuminen vuonna 2016.

Kuvio 4. Urals-öljyn hintakehitys 2007–2017, luvut ovat vuosikeskiarvoja (Suomen Pankki 2018).

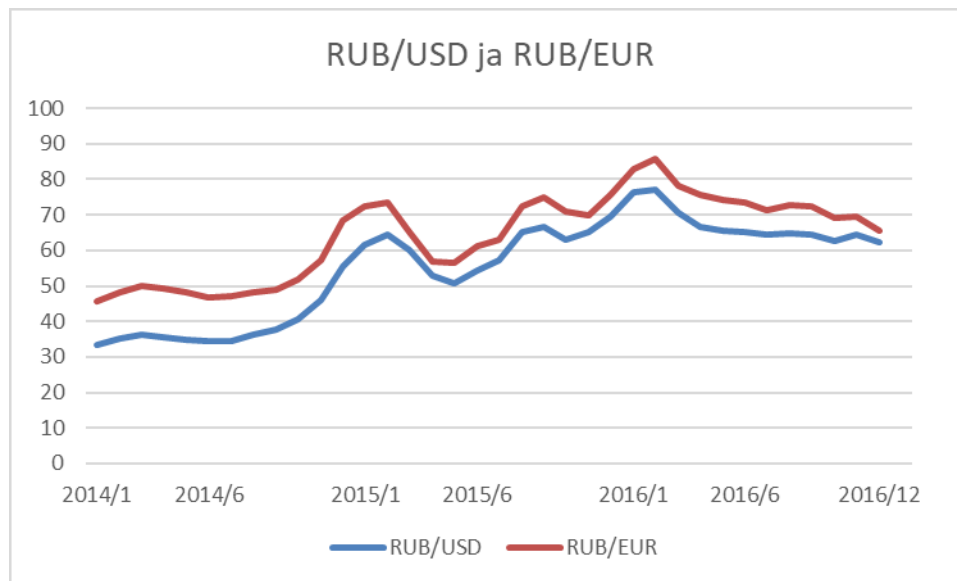
Vuoden 2014–2016 taantumassa kyse ei ollut yhdestä tapahtumasta, vaan Mau (2015) puhuu useasta päällekkäisestä kriisistä: lännen Venäjän vastaiset pakotteet ja öljyn hinnan romahtaminen aiheuttivat osaltaan valuuttakriisin. Lisäksi huonoon taloustilanteeseen vaikutti investointien väheneminen. Näiden ulkoisten tekijöiden lisäksi Venäjän kasvupotentiaaliin vaikuttaa demografinen kriisi: Venäjän työikäisen väestön väheneminen. (Mau, 2015, 356–357.)

Rupla devalvoitui öljyn hinnan putoamisen myötä vuoden 2014 toisella puoliskolla. Syynä öljyn hinnan putoamiseen oli sekä kysynnän heikkeneminen että uusien tuottajien ilmestyminen markkinoille ja lisääntynyt kilpailu. (Venäjän keskuspankki, 2015, 60.) Kuviossa 5 näkyy Brent-raakaöljyn ja ruplan dollarikurssin välinen suhde taantumavuosina 2014–2016. Kuvioista näkyy ruplan kurssin ja öljyn maailmanhinnan romahtaminen vuoden 2014 lopulla. Raakaöljyn tynnyrihintaa oli joulukuussa 2014 noin 62 US dollaria ja tammikuussa 2015 48 US dollaria, mikä on alle puolet vuoden 2014 kesän huipusta (noin 112 USD/tynnyri). Öljyn hinta putosi siis 2014 vuoden toisella puoliskolla yli 50 %. Öljyn hinta jatkoi laskuaan vuosina 2015 ja 2016 Brent-raakaöljyn hinnan ollessa alimmillaan vuoden 2016 tammikuussa.

Kuvio 5. Brent-raakaöljyn hinta ja ruflan dollarikurssi vuosina 2014–2016 (Venäjän keskuspankki, 2017b; Federal Reserve Bank of Saint Louis 2017)

Ruflan kurssi heikkeni joulukuussa 2014 (kuviossa 6 on esitetty ruflan hinta dollareissa ja euroissa vuosina 2014–2016, luvut ovat kuukausikeskiarvoja). Vuoden 2014 viimeisellä kvartaalilla rupla oli heikentynyt dollariin nähden 23 % kolmannesta kvartaalista ja euroon nähden 18,3 %. Edelliseen vuoteen nähden rupla heikentyi vuonna 2014 16,2 prosenttia (RUB/USD ja RUB/EUR). (Venäjän keskuspankki 2017b.) Öljyn hinnan laskiessa entisestään vuoden 2015 toisella puoliskolla rupla devalvoitui edelleen vuonna 2015 (kuvio 6).

Kuvio 6. Ruplan dollari- ja eurokurssi 2014–2016 (Venäjän keskuspankki 2017b)

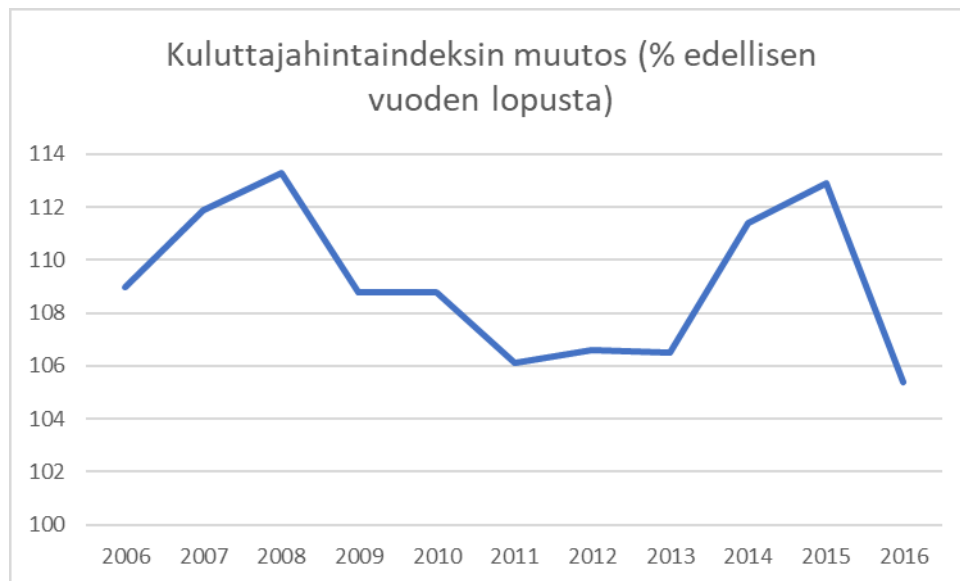
Venäjän pankki oli päästänyt suunnitelmansa mukaisesti ruplan kellumaan vuoden 2014 marraskuussa, mutta se pidätti itsellään oikeuden valuutan tukemiseen poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa rahoitusmarkkinoiden vakaus sitä vaatii. (Venäjän keskuspankki, 2015, 53.) Ruplan kurssin heikkeneminen joulukuussa 2014 oli tällainen poikkeustilanne; rupla oli heikentynyt 14 % euroon ja dollariin nähdessä viikon kuluessa. Keskuspankki reagoi ruplan devalvoitumiseen tekemällä ruplan tukijoita 700 miljoonalla dollarilla, sillä se pelkäsi ruplan heikkenemisen nostavan inflaatio-odotuksia entisestään. (Suomen Pankki 2014b.)

Maun mukaan ruplan heikkenemisen syyt olivat ennen kaikkea rakenteelliset. Koska Venäjän talous oli vahvasti riippuvainen öljyn hinnasta ja ulkomaisen rahoituksen saatavuudesta, öljyn hinnan romahdettua ja pakotteiden sulkiessa Venäjän pois kansainvälisiltä rahoitusmarkkinoilta myös ruplan hinta romahti. Maun mukaan syyt siihen, että Venäjän talous oli altis näille ulkoisille shokeille, liittyvät talouden diversifikaation puutteeseen ja öljyriippuvuuteen, venäläisten yritysten huonoon kilpailukykyyn sekä pitkään jatkuneeseen korkeaan inflaatioon. (Mau, 2015, 359.)

Venäjän keskuspankin asettama inflaatiotavoite 2014 oli 5 %. Vuonna 2014 inflaatiota nostivat kuitenkin ruplan devalvaation aiheuttama tuontihyödykkeiden hinnan nousu ja Venäjän vastapakotteet. Vuonna 2014 Venäjän keskuspankki joutui vastaamaan tapahtuneisiin ruplan devalvaatioon ja kuluttajahintojen nousuun ruplan tukijoilla ja

ohjauskoron nostoilla. Vuoden 2014 maaliskuun jälkeen ohjauskorkoa nostettiin kuusi kertaa yhteensä 11,50 prosenttiyksikköä ja joulukuun 16. päivänä 2014 ohjauskorko nostettiin 6 prosenttiyksikköä 17 prosenttiin. Keskuspankki arvioi ohjauskoron noston vaikutukset inflaation tasoon näkyvän noin 1–1,5 vuoden kuluttua niiden toimeenpanosta. (Venäjän keskuspankki, 2015, 46.)

Alla olevassa kuvassa (kuvio 7) on kuvattu Venäjän kuluttajahintaindeksin muutos vuosina 2006–2016. Kuviosta näkyy kuluttajahintojen voimakas nousu vuonna 2014.

Kuvio 7. Kuluttajahintaindeksin vuosimuutos 2006–2016 (Rosstat, 2017a)

Vuonna 2014 inflaatio oli 11,4 prosenttia verrattuna edellisen vuoden 6,5 prosenttiin. *Kuluttajahinnoista nousivat eniten elintarvikkeiden hinnat.* Näiden tuotteiden hinnat nousivat vuonna 2014 15,4% ja vuonna 2015 nousua oli 14%. (Rosstat, 2017a.) Elintarvikkeiden hintojen nousuun vaikutti arvioiden mukaan eniten ruplan devalvoituminen⁵: vientikysynnän nousu nosti muun muassa viljojen ja öljykasvien tuottajahintoja, mikä nosti puolestaan useiden sellaisten elintarvikkeiden kuluttajahintoja, joissa nämä hyödykkeet ovat välituotteina. Vastapakotteiden tuomat rajoitukset nostivat etenkin joidenkin hedelmien ja vihannesten hintoja; myös lihan ja maitotuotteiden hinnat

⁵ Venäjän talousministerin mukaan tuontirajoitusten vaikutus elintarvikkeiden hintoihin oli 2,5 prosenttiyksikköä ja ruplan devalvoituminen selitti 4 prosenttiyksikköä (Suomen Pankki, 2014a).

nousivat. Huono sato nosti myös osaltaan kuluttajahintoja. (Venäjän keskuspankki, 2015, 21.)

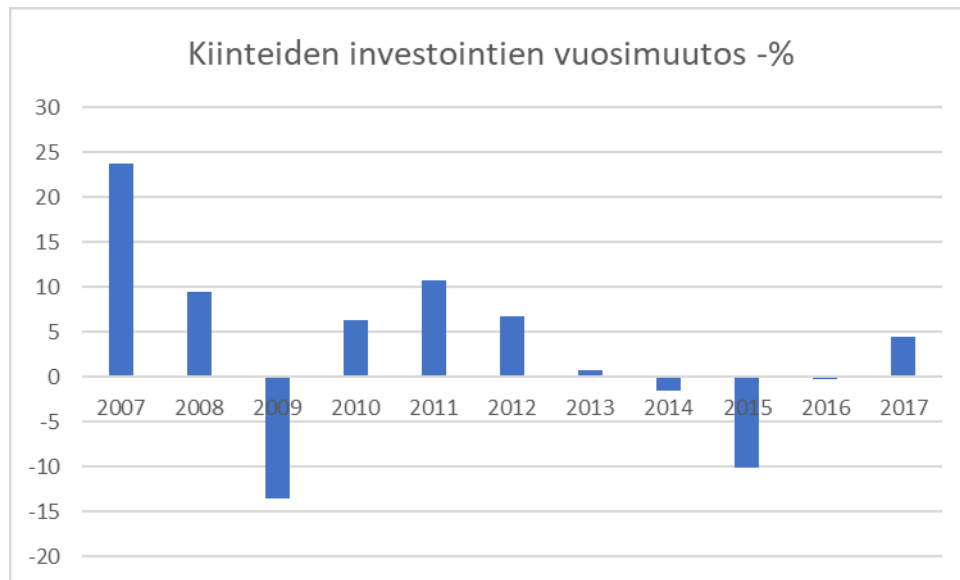
Inflaatio kiihtyi edelleen vuonna 2015, jolloin inflaatioprosentti oli 12,9 %. Inflaatioon vaikutti vuonna 2015 etenkin ruplan heikkenemisen jatkuminen, mikä nosti tuottaja- ja kuluttajahintoja. Inflaatiota lisäsivät edelleen myös elintarvikkeiden tuontikiellot, mutta hintojen nousua vuoden toisella kvartaalilla hillitsi etenkin heikentynyt kulutuskysyntä, joka oli seurausta tulojen laskusta. Reaaliset käytettävissä olevat tulot putosivat vuonna 2015 3,2 % ja ruplamääräisten talletusten ja lainojen korkea korkotaso nosti kotitalouksien säästämisastetta vuonna 2015 15,9 prosenttiin edellisvuoden 7,8 prosentista. (Venäjän keskuspankki, 2016, 21–22; Rosstat, 2018g.)

Vuoden 2015 ensimmäisellä puoliskolla ruplan kurssi vahvistui raakaöljyn hinnan noustua väliaikaisesti ja inflaatio alkoi hidastua. Keskuspankki reagoi tilanteen tasaantumiseen ja laski ohjauskorkoaan 5,5 prosenttiyksikköä 11,50 prosenttiin. Vuoden toisella puoliskolla öljyn hinta laski uudestaan ja rupla heikentyi. Epävarmuus öljyn hinnan kehityksestä ja talouden sopeutumisesta sekä korkeat inflaatio-odotukset saivat keskuspankin pitämään ohjauskoron 11 prosentissa vuoden loppuun. (Venäjän keskuspankki, 2016, 50–51.)

Vuonna 2016 inflaatio kääntyi laskuun ja inflaatioprosentti oli 5,4 %. Inflaation kasvun pysähtymiseen edellisvuodesta vaikuttivat ruoan tarjonnan lisääntyminen, kuluttajahintojen kasvun hidastuminen ja valtion hintasäätely asumiseen liittyvissä julkisissa palveluissa. (Venäjän keskuspankki 2017a, 22.) Reaaliset käytettävissä olevat tulot vähenivät vuonna 2016 5,8 prosenttia. (Venäjän keskuspankki 2017a, 21; Rosstat, 2018g.)

Ruplan devalvoituminen vaikutti eri sektoreihin eri tavalla: vientialat hyötyivät ruplan heikkenemisen tuomasta kilpailukyvyvystä, ruplan heikkenemisen vaikutukset muihin sektoreihin riippuivat niiden tuontiasteesta ja ulkomaisen lainan määrästä. Öljyn hinnan lasku näytti vaikuttavan eniten palvelusektoreihin. Kun öljytulot kasvavat, palvelusektori hyötyy kotimaisen kysynnän kasvusta, eivätkä palvelualat kilpaile tuontihyödykkeiden kanssa kuten teollisuussektorit. Toisaalta öljytulojen kasvu saattaa valuuttakurssin vahvistumisen myötä syrjäyttää muita vientialoja. Näin palvelualat saattavat hyötyä öljytulojen kasvusta ja reagoida negatiivisesti vientitulojen laskemisen tuoman taantuman myötä. (Mau 2016, 67–68.)

Alla olevassa kuviossa (kuvio 8) on kuvattu kiinteiden investointien vuosimuutos prosentteina.

Kuvio 8. Kiinteiden investointien vuosimuutos (Suomen Pankki 2018)

Kiinteiden investointien kasvu kääntyi laskuksi vuonna 2014, kun investoinnit vähenivät 1,5 prosenttia. Vuonna 2015 investoinnit vähenivät peräti 10,1 prosenttia ja vuonna 2016 investointien väheneminen hidastui investointien muutoksen ollessa 0,2 prosenttia (ks. kuvio 8). (Suomen Pankki 2018.) Ruflan heikkenemisen aiheuttama tuonti-investointihyödykkeiden kallistuminen, epävarmuus tulevasta kysynnästä, lainaehtojen huonontuminen ja reaalisektorin velkaantuminen sekä lainan saamisen vaikeutuminen vaikuttivat vuosina 2014–2016 kaikki kiinteiden investointien vähenemiseen. (Venäjän keskuspankki, 2015, 19; Venäjän keskuspankki, 2016, 21; Venäjän keskuspankki, 2017a, 21.)

3 TUONNINKORVAUKSEN JA RUOKATURVAN TEORIA

3.1 Tuonninkorvaus

Tiukasti määriteltynä tuonninkorvauksella viitataan strategiaan, jonka avulla maa yrittää kasvattaa omaa tuotantosektoriaan estämällä tuonnin määrätyille sektoreille. Tarkoituksena on suojella kotimaista tuotantoa tähtäimenä oman tuotannon kasvattaminen. (Bruton, 1968, 306.) Tuonninkorvauksen menetelmät voivat olla erilaisia kiintiöitä, tuontikieltoja ja tuontitavaroille asetettavia korkeita tariffeja (Van den Berg & Lewer, 2007, 220).

Tuonninkorvauksen suosio kasvoi toisen maailmansodan jälkeen kehittyvien maiden pyrkiessä lisäämään kasvuaan kehittyneiden maiden tasolle. Laajemmin määriteltynä tuonninkorvaus oli strategia, jolla kehittyvät maat pyrkivät samanaikaisesti kopioimaan rikkaiden maiden talouksia tuotantoaan kehittämällä ja suojautumaan kilpailulta. Tarkoituksena oli luoda joustava ja monipuolinen talous, joka kykeni ylläpitämään itsenäisesti hyvinvointia ja kasvua. Tuonninkorvaukseen perustuvaan strategiaan kuuluivat sekä talouden kehittäminen kilpailulta suojassa että siirtymä tuonninkorvauksesta pois ja osallistuminen maailmantalouteen tasa-arvoisempana kumppanina. (Bruton, 1989, 1602 – 1603.)

Tuonninkorvaus ja vienninedistäminen nähdään usein vastakkaisina strategioina, joilla maat pyrkivät kasvattamaan tuotantoaan. Vienninedistäminen pitää sisällään toimia, joilla maat pyrkivät *aktiivisesti* lisäämään vientiä (Laux-Meiselbach, 1989, 219). Yhteistä tuonninkorvaukselle ja vienninedistämislle on pyrkimys oppimiseen ja tuotannon tehokkuuden lisäämiseen (Bruton, 1989, 1604).

Sekä tuonninkorvaus että vienninedistäminen pitävät sisällään toimia, joiden tarkoituksena on kasvattaa maan tuotantosektoria ja nopeuttaa teollistumista. Taustalla on käsitys kehittyvien maiden dualistisesta taloudesta, jossa maan talous jakautuu työntekijävaltaiseen matalan tuottavuuden perinteiseen sektoriin ja pääomavaltaiseen moderniin tuotantosektoriin. (Laux-Meiselbach, 1989, 220.) Sekä tuonninkorvauksen että vienninedistämisen päämääränä on kasvattaa tuotantosektoria *politiikkatoimilla*, vaikka

vienninedistämistä pidetäänkin joskus identtisenä pelkästään kaupan esteiden purkamiselle ja vapaan kaupan edistämiselle. (Laux-Meiselbach, 1989, 219).

Henry Bruton (1989, 1605) nostaa esiin kolme seikkaa, jotka ovat tärkeitä tuonninkorvausta arvioitaessa: ensiksi, tuonninkorvauksen tulisi perustua aina erikseen laadittuun suunnitelmaan, mikä erottaa sen yksittäisistä kiintiöistä ja muista tuonnin rajoituksista, jotka tähtäävät vain tuonnin vähentämiseen ilman varsinaista suunnitelmaa tuonninkorvauksen toteuttamiseksi. Toiseksi, tuonninkorvaus poikkeaa perinteistä infant industry -argumentista siinä, että se tähtää koko talouden kasvun lisäämiseen pikemminkin kuin yksittäisen tuotannonalan kasvattamiseen. Kolmanneksi, tuonninkorvaus tähtää aina lopulta protektionismin lopettamiseen ja maan osallistumiseen maailmanmarkkinoille, ei lopulliseen eristäytymiseen.

Brutonin mukaan tuonninkorvauksen lopullinen päämäärä on luoda talous, jossa talouskasvu perustuu kykyyn oppia ja löytää uusia tuotannonaloja. Tämä tarkoittaa, että talous on tarpeeksi monipuolinen kestääkseen ulkopuolelta tulevat muutokset esimerkiksi kaupan ehdoissa ja kykenee löytämään uusia tuotantomahdollisuuksia talouteen kertyneen oppimiskapasiteetin ansiosta. (Bruton, 1989, 1605 – 1606.)

3.1.1 Prebisch-Singer -hypoteesi

Tuonninkorvauksen logiikkaa analysoitaessa nousee esille usein Prebisch-Singer – hypoteesi. Hypoteesin idea on se, että perushyödykkeitä vievien kehittyvien maiden kaupan ehdot huonontuvat aikaa myöten. Kaupan ehdoilla viitataan vientihyödykkeiden hinnan suhdetta tuontihyödykkeiden hintaan. Koska perushyödykkeiden hinnat ovat historiallisesti laskeneet suhteessa teollisten tuotteiden hintoihin, perushyödykkeitä vievien ja teollisia tuotteita tuovien kehittyvien maiden kaupan ehdot ovat huonontuneet jatkuvasti. (Todaro & Smith, 2015, 610 – 611.)

Perushyödykkeitä vievien maiden huonontuvien kaupan ehtojen syynä on perushyödykkeiden kysynnän matala hinta- ja tuloelastisuus. Matala hintaelastisuus tarkoittaa, että viennin kasvattaminen ei lisää kehittyvien maiden tuloja. Tuottavuuden kasvu näissä maissa saattaa johtaa vientituotteiden hinnan alenemiseen, mikä pienentää näistä hyödykkeistä saatavia vientituloja kysynnän matalan hintaelastisuuden takia. Matalan tuloelastisuuden vuoksi myöskään tulojen nousu teollistuneissa maissa ei lisää

merkittävästi kehittyvien maiden vientituotteiden kysyntää. (Gemmill, 1962, 198.)

Teollisuusmaissa valmistettujen tehdastuotteiden tuloelastisuus puolestaan on korkea, ja koska tehdastuotteet ovat niitä hyödykkeitä, joita kehittyvät maat tuovat, tulojen nousu teollisuusmaissa nostaa näiden hyödykkeiden kysyntää voimakkaasti ja ajaa hintoja ylös. Kehittyvissä maissa talouskasvu lisää myös näiden tuontihyödykkeiden kysyntää voimakkaasti. Näin ollen perushyödykkeiden vientiin erikoistuneet maat kärsivät kansainvälisen kaupan ehtojen huonontumisesta pitkällä aikavälillä ja vastauksena tähän tuli asettaa tariffi suojelemaan tehdashyödykkeiden valmistamista perushyödykkeitä vievissä periferiamaisissa. (Gemmill, 1962, 198.)

Prebischin ja Singerin teorian mukaan kaupan ehtojen huononeminen tapahtui kahden erilaisen vaikutuskanavan kautta: tuottavuuden kasvu teollisissa maissa johti palkkojen ja voittojen kasvuun ammattiliittojen ja cost plus- hinnoittelun takia, kun taas periferiamaisissa tuottavuuden kasvu johti hintojen laskuun. Toinen vaikutuskanava liittyi tekniseen kehitykseen, jonka nähtiin vaikuttavan positiivisesti teollistuneiden maiden kysyntään mutta negatiivisesti periferiamaiden kysyntään. (Toye & Toye ,2003, 438.)

3.1.2 Infant industry-argumentti ja sen kritiikki

Tuonninkorvaukseen perustuvaa teollistumista on usein perusteltu teoreettisesti niin sanotulla *infant industry* -argumentilla, jonka mukaan kehittyvillä mailla voi olla potentiaalinen suhteellinen etu joillakin teollisuuden aloilla. Näitä aloja tulisi suojata joko tariffeilla tai tuontia muuten rajoittamalla, kunnes tehdasteollisuus on suhteellisen edun aloilla kehittynyt kansainvälisesti kilpailukykyiselle tasolle. Tätä argumenttia tukee muun muassa se, että sekä USA, Saksa että Japani kävivät menestyksekkäästi läpi teollistumisprosessin samalla, kun USA ja Saksa ylläpitivät korkeita tariffeja 1800-luvulla ja Japani puolestaan rajoitti tuontia 1970-luvulle saakka. (Krugman & Obstfield, 2003, 256–257.) Argumentti on keksitty jo 1600-luvun lopulla, mutta Alexander Hamiltonia ja John Stuart Millia pidetään sen tunnetuimpina muotoilijoina ja kannattajina (Van den Berg & Lewer, 2007, 217).

Infant industry –argumentti perustuu ajatukseen siitä, että maa voi saada suhteellisen edun uusilla tuotannonaloilla, jos tätä tuotannonalaa suojellaan väliaikaisesti, kunnes tuotannonalaan liittyvä spesifinen tietämys on ehtinyt kehittyä ja tuotantokustannukset

ovat kilpailukykyisiä markkinoilla. (Van den Berg & Lewer, 2007, 218). Van den Berg ja Lewer huomauttavat, että argumentti ei ole kovin yleispätevä: tietyt maat ja tuotannonalat saattavat täyttää ehdot sille, että tuotannonalan suojeleminen kansainväliseltä kilpailulta todella tuottaa hyötyjä, mutta silloin kyseessä on tilanne, jossa esimerkiksi rahoitusmarkkinat eivät kykene rahoittamaan aloittelevia yrityksiä tai tuotannossa on ulkoisvaikutuksia, minkä takia julkisen vallan kannattaa osallistua tuotannon tukemiseen. (Van den Berg & Lewer, 2007, 219).

Argumenttiin sisältyy kolme keskeistä oletusta: ensimmäinen on oletus siitä, että tuotantoon sisältyy learning-by-doing –prosessi, toinen on se, että oppimista on mahdollista kerryttää vain kotimaisesta tuotannosta ja teknologia on maaspesifiä. Kolmas oletus on se, että sekä teknologia että tietämys ovat spesifiä tietyllä tuotannonalalla, eikä yhdellä tuotannonalalla kertynyttä tietämystä voi hyödyntää toisella. Argumenttia tukeneen John Stuart Millin mukaan nimetty Millin kriteeri viittaa siihen, että suojelun seurauksena tuotannonalasta tulee jossain vaiheessa kilpailukykyinen, eli sillä on potentiaalia menestyä. Niin sanottu Bastable–kriteeri puolestaan tarkoittaa, että tuotannonalasta ajan kanssa saatavan hyödyn nykyarvon tulee olla suurempi kuin suojelusta koituneet kustannukset. (Van den Berg & Lewer, 2007, 218.)

Infant industry -argumenttiin perustuvaa tuonninkorvausta on kritisoitu ensinnäkin siitä, että kehittyvät maat voivat suojella väärää teollisuuden aloja väärään aikaan. Tämä tarkoittaa sitä, että kehittyvällä maalla saattaa olla tulevaisuudessa suhteellinen etu jollakin teollisuuden alalla, mutta alaa ei ole syytä yrittää suojella hetkellä, jolloin maalla ei ole vielä tarpeeksi esimerkiksi pääomaa teollisuuden alan kehittämiseen. Toinen kritiikin aihe liittyy siihen, että aloja, joilla on potentiaalinen suhteellinen etu, saattaa siis olla erittäin vaikea tunnistaa: maat saattavat suojella kotimaisia teollisuuden aloja, ja kilpailukyky saattaakin kehittyä niillä aloilla, joita ei ole suojeltu. Kilpailukyky saattaa myös joillakin tuotannonaloilla kehittyä syistä, joilla ei ole tuonninkorvauksen kanssa mitään tekemistä. (Krugman & Obstfield 2003, 257; Van den Berg & Lewer 2007, 219.)

Lisäksi infant industry -argumenttiin usein liitettyjä dynaamisia ulkoisvaikutuksia, jotka usein nähdään syynä kilpailun rajoittamiselle ja uusien tuotannonalojen syntymisen tukemiselle, voi olla vaikea löytää. Eivätkä tunnistetut ulkoisvaikutukset sinällään johda tarpeeseen suojella niitä tuottavia yrityksiä kilpailulta. (Krueger, 1997, 12.)

Kolmas infant industry -argumentin kritiikki liittyy siihen, että valtion ei tulisi puuttua

teollisuuden alojen kehitykseen, vaan yksityisen rahoituksen tulisi riittää, jos alalla on luvassa tuottoja. Valtion puuttuminen markkinoiden toimintaan on perusteltua vain, jos markkinoiden toiminnassa on puutteita. Näitä puutteita Krugman ja Obstfield (2003, 257–258) tunnistavat kaksi: epätäydelliset pääomamarkkinat, jotka eivät välitä rahoitusta uusille teollisuuden aloille, ja kustannukset, joita ensimmäiset yritykset kehittyvillä teollisuuden aloilla joutuvat maksamaan, kuten teknologian sopeuttaminen paikallisiin oloihin ja tiedon kartuttaminen. Nämä ovat kustannuksia ensimmäisille yrityksille, mutta yrityksillä ei ole mahdollisuuksia saada omistusoikeuksia näihin panostuksiin, joista seuraavat yritykset hyötyvät.

Edellä esitettyyn kritiikkiin liittyen Van den Berg ja Lewer toteavatkin, että infant industry –argumenttiin sisältyy implisiittisesti ajatus siitä, että yksityistä rahoitusta ei ole saatavilla tuotannonalan rahoittamiseen sen alkuvaiheessa. Kritiikin mukaan tuotannonalojen tukeminen kansainvälistä kilpailua rajoittamalla siirtää yritystoiminnan alkuvaiheeseen kuuluvia kustannuksia kuluttajille pakottamalla heidät kuluttamaan tuontitavaroiden sijaan kalliimpia kotimaisia tuotteita. Lisäksi ulkomaista kilpailua rajoitettaessa kauppakumppanit, joilla on jo suhteellinen etu tuotannonalalla, saattavat ryhtyä vastatoimiin. (Van den Berg & Lewer 2007, 218 – 219.)

3.1.3 Tuonninkorvauksen kritiikkiä

Tuonninkorvaus on otettu käyttöön politiikan keinona useissa maissa, muun muassa Brasiliassa, Intiassa ja Turkissa. Tuonninkorvauksen menetelmät ovat vaihdelleet maasta toiseen; mahdollisia menetelmiä ovat olleet valtio-omisteisten yritysten perustaminen tuonninkorvausaloille, tariffit, erilaiset tuontilisenssit tai yksityisyriyksille suunnatut kannustimet hyödykkeiden tuottamiseen. Brasiliassa astui voimaan laki, jonka perusteella sellaisten hyödykkeiden tuonti, joilla olisi ollut kotimainen vastike, johti tiettyjen oikeuksien menettämiseen. Tällaisia hyödykkeitä tuovat yritykset eivät voineet esimerkiksi saada julkisia hankintasopimuksia. (Krueger, 1997, 5-6.)

Empiiriset kokemukset kehittyvien maiden tuonninkorvaukseen perustuvasta teollistumisesta ovat osoittaneet tuonninkorvauksen ongelmalliseksi. Mahdollisia syitä politiikan epäonnistumiseen on useita. Ensimmäinen liittyy siihen, että tietyn teollisuuden alan suojaaminen kilpailulta ei lisää sen kilpailukykyä, jos maalta puuttuu koulutettua

työvoimaa ja muita perustavanlaatuisia tekijöitä, minkä vuoksi alalta alun perinkin puuttui kilpailukykyä. Toinen syy liittyy siihen, että politiikkaa on toteutettu huonosti. Maat ovat asettaneet monimutkaisia tuonnin rajoituksen keinoja, kuten tuontikiintiöitä, jotka ovat johtaneet siihen, että kotimaiset teollisuudenalat saattoivat toimia tehottomasti ja todella korkeilla tuotantokustannuksilla, koska päällekkäiset tuonnin rajoitukset ovat antaneet näille aloille tarpeettoman paljon suojaa ulkomaiselta kilpailulta. Kolmas syy liittyy siihen, että mailla, jotka harjoittivat tuonninkorvauspolitiikkaa, on ollut liian pienet kotimaiset markkinat. Tämä tarkoittaa, että tuotanto on tapahtunut tehottomassa mittakaavassa, koska yritykset eivät ole voineet erikoistua. (Krugman & Obstfeld, 2003, 261–262.)

Tuonninkorvausta on kritisoitu myös siitä, että tuonninkorvaukseen tähtäävät toimenpiteet heikentävät vientiä. Perinteisesti vientejä pidettiin tärkeänä pääomahyödykkeiden tuonnin rahoittamiseksi, sillä pääomahyödykkeiden lisäystä pidettiin keskeisenä kasvun lähteenä. (Bruton, 1989, 1615–1616.) Pääomahyödykkeiden ja välituotteiden tuonnin lisäämiseksi ylläpidettiin yliarvostettuja valuuttakurseja, mikä heikensi vientiä. Tästä seurasi perustuotannonalojen, kuten maatalouden vientien heikentyminen samalla kun pääomahyödykkeiden tuontia subventoititiin. Tulonjakoseuraamukset vastaavasti hyödynsivät pääoman omistajia perustuotannonalojen hävitessä. (Todaro & Smith, 2015, 640.)

Ongelma käytetyissä tuonninkorvauksen menetelmissä puolestaan oli se, että tuonninkorvauspolitiikkaa harjoitettiin ikään kuin automaattisesti. Infant industry – argumentin ideana oli, että jos tuotannonalalla on dynaamisia ulkoisvaikutuksia yksittäisten yritysten ei kannata aloittaa tuotantoa. On kuitenkin epäselvää, tunnistettiinko tuonninkorvausta suunnitellessa näitä ulkoisvaikutuksia ja osattiinko tuonninkorvaus kohdistaa oikeille teollisuudenaloille. Ongelmaksi muodostui myös se, että usein tuonninkorvauksen lopettamista ei suunniteltu, vaan rajoitusten sen annettiin jatkua liian pitkään. (Krueger, 1997, 5; 6.)

Kuten Henry Bruton (1989, 1606) huomauttaa, suuri osa tuonninkorvauksen kritiikistä kohdistuu sen toteuttamiseen, tuonninkorvauksen poliittiseen prosessiin kehittyvissä maissa. Yleensä toteutetut tuonnin rajoitukset on pantu toimeen maksutaseongelmien ratkaisemiseksi, eivätkä ne ole olleet osa yhtenäistä suunniteltua tuonninkorvausohjelmaa. Edelliseen liittyy myös kritiikki siitä, että tuonninkorvaus on

käytännössä mahdotonta toteuttaa virkamiesten toimesta. Sen lisäksi, että suojeltavia tuotannonaloja on vaikea, ellei mahdotonta tunnistaa, sen määrittäminen, kuinka paljon yritystä on tarpeen suojella kilpailulta, on todella vaikea tehtävä. Dynaamisten ulkoisvaikutusten mittaaminen tai niiden olemassaolon tunnistaminen edes jälkikäteen on vaikeaa, mutta silti niiden olemassaolon oletaminen on keskeinen osa infant industry – argumenttia. (Krueger, 1997, 10.)

3.2 Ruokaturva

3.2.1 Ruokaturvan yleinen määritelmä

Ruokaturvan käsite kehitettiin 1980 -luvun alussa. Ruokapolitiikan diskurssissa tapahtui tällöin muutos, joka siirsi huomion ruoan tarjonnasta kysyntään liittyviin seikkoihin, erityisesti ruoan saatavuuteen. Ruokaturva vakiinnutti 1980 -luvulta lähtien asemansa keskeisenä ruokapolitiikan käsitteenä, vaikkakin sen sisältö on muuttunut ajan kuluessa. Keskeisenä vaikuttajana diskurssin muutoksessa pidetään taloustieteilijä ja filosofi Amartya Senin kirjoituksia. Yleisesti ottaen ruokaturvan käsitteen keskeiseen sisältöön kuuluvat ruoan saatavuus ja turvallisuus: riskit ja ihmisryhmien haavoittuvuus kuuluivat lisäksi ruokaturvan sanastoon sen noustessa perinteisen ruokapolitiikan tilalle. (Maxwell & Slater, 2003, 531–532.)

Ruokaturvan yleisesti käytetty määritelmä on peräisin Yhdistyneiden kansakuntien elintarvike- ja maatalousjärjestön (FAO) ruokaturvaa käsittelevästä huippukokouksesta Roomasta vuodelta 1996, jossa pyrittiin tarkentamaan ruokaturvan käsitettä (Puupponen & Paloviita, Kortetmäki, Silvasti, 2016, 39). Määritelmän mukaan ruokaturva (*food security*) toteutuu, kun kaikilla ihmisillä on joka hetkellä fyysinen, sosiaalinen ja taloudellinen mahdollisuus riittävään, terveelliseen ja ravitsevaan ruokaan. Ruokaturvan komponentit ovat ruoan saatavuus (*food availability*), mahdollisuus ruoan kulutukseen (access) ja hyödyntäminen (*utilization*). Lisäksi ruokaturvaan liittyy läheisenä käsitteenä vakaus (*stability*). (FAO, 2006, 1.)

Ruoan saatavuudella tarkoitetaan saatavilla olevaa ruoan määrää. Ruoan saatavuuteen lasketaan kaikki ruoka, niin kotimainen tuotanto, tuonnit kuin ruoka-apukin. Mahdollisuus ruoan kulutukseen tarkoittaa fyysistä, taloudellista ja sosiaalista ruoan

saatavuutta. Mahdollisuudella ruoan hyödyntämiseen viitataan niihin olosuhteisiin, jotka takaavat ravitsevan ja terveellisen ruokavalion. Vakaus puolestaan tarkoittaa, että ruokaturvan toteutuminen edellyttää, että yksilöllä tai yhteisöllä tulee olla jatkuva mahdollisuus ruoan kulutukseen ilman, että jokin ulkoinen shokki uhkaa ruoan saatavuutta. (FAO, 2006, 1.)

3.2.2 Tulojen ja hinnan vaikutus ruoan kysyntään

Ruoan taloudellisen saatavuuden kannalta keskeiset taloudelliset lainalaisuudet liittyvät ruoan kysynnän tulo- ja hintajoustoon. Ehkä keskeisin tällainen taloustieteellinen lainalaisuus on Engelin laki, jonka huomasi ensimmäisenä saksalainen tilastotieteilijä Ernst Engel vuonna 1857. (Chavas, 2017, 59). Engelin lain mukaan:

Ruoan osuus budjetista pienenee tulojen noustessa.

Tällä empiirisellä havainnolla on myös käytännön seuraus, joka liittyy ruokaturvattomuuden kohdentumiseen: vapaiden markkinoiden olosuhteissa korkea tulotaso suojaa ruokaturvattomuudelta, tai kuten Timmer (2000, 284) toteaa, ”markkinataloudessa rikkaat eivät näe nälkää”.

Engelin lakia voidaan tulkita ruokaturvan yhteydessä niin, että ruoan hankkiminen saa kulutusmenoissa etusijan. Köyhimpienkin kotitalouksien on hankittava ruokaa selvitäkseen, joten pienestäkin budjetista on allokoitava minimisumma ruoan hankkimiseen. (Regmi & Meade, 2013, 167.) Ruokamenojen osuus kulutusmenoista on indikaattori, joka mittaa kotitalouksien taloudellista haavoittuvuutta ja alttiutta ruokaturvattomuudelle.

Ruokamenojen osuus lasketaan seuraavasti (Smith & Subandoro, 2007, 79):

Ruokamenojen %-osuus: ruokaan käytettävät menot / kokonaiskulutusmenot x 100.

Smith ja Subandoro (2007) ehdottavat rajaksi 50 %:n osuutta kokonaismenoista: jos ruokaan käytettävät menot ylittävät tämän rajan, kotitalouksien taloudellinen haavoittuvuus on keskitasoista, alle 50 %:n osuus tarkoittaa matalaa ruokaturvattomuuden tasoa. Yli 65% viittaa korkeaan haavoittuvuuteen, yli 75 % erittäin korkeaan taloudelliseen haavoittuvuuteen. (Smith & Subandoro, 2007, 82.)

Ruoan kysynnän tulojousto on $1 > e > 0$ ja tulojousto pienenee tulojen noustessa (Chavas, 2017, 59).

Ruoan tulojousto on 0:n ja 1:n välillä, mikä tarkoittaa, että tulojen noustessa myös ruoan kysyntä kasvaa, mutta vähenevässä määrin. Tulojen kasvaessa ruoka vie yhä pienemmän osuuden budjetista ja tulojen vaikutus ruoan kysyntään pienenee. (Chavas, 2017, 60.)

Ruoan tulojousto on erilainen eri hyödykkeillä. Kuten aiemmin todettiin, lihan korkea kysyntäjousto aiheutti lihan kysynnän voimakkaan reagoinnin tulotason muutokseen Venäjällä sekä 1990-luvulla että 2000-luvulla. Tulojen noustessa lihan, kalan ja maidon kulutus kasvoi enemmän suhteessa muihin ruoka-aineisiin. Tulojoustolla voi siis empiiristen havaintojen perusteella olla vaikutuksia myös ruokavalion muutokseen.

Ruoan kysynnän hintajousto voidaan ilmaista seuraavasti marshallilaisen hinnan kysyntäjoustop avulla: $E_p^* = \partial \ln(x^*) / \partial \ln(p)$, jossa x^* on hyödyn maksimoiva kulutuksen määrä ja p on ruoan hinta (Chavas, 2017, 59–60):

Ruoan kysyntä on hinnan suhteen joustamatonta: $-1 < E_p^ < 0$.*

Ruoan hinnan nousu vähentää kysyntää, mutta kysynnän muutokset ovat pienempiä kuin muutokset hinnoissa. Tämä johtuu ruoan kulutuksen luonteesta. Kuluttajat pyrkivät optimoimaan ruoan kulutuksensa, joten hinnan voimakas lasku ei johda kysynnän voimakkaaseen kasvuun ja päinvastoin, sillä ihmiset välttävät sekä aliravitsemusta että liiallista ruoan kulutusta. Ruoan kysyntää koskeva empiria osoittaa, että ruoan kysyntä on hinnan suhteen joustamatonta kaikilla tulotasoilla. Tulotaso vaikuttaa kuitenkin

marshallilaisen hintajouaston suuruuteen: kun tulotaso kasvaa, ruoan kysynnän herkkyyden hinnanmuutoksille pienenee. (Chavas, 2016, 60.)

Hicksin kompensoitu ruoan kysyntäjousto $E_p^c = \partial \ln(x^c) / \partial \ln(p)$ on melko vakaa eri tulotasoilla (Chavas, 2016, 60).

Yllä olevassa yhtälössä x^c on menot minimoiva kulutuksen määrä ja p on ruoan hinta, kuten edellä. Ottaen huomioon hicksiläisen kysyntäjouaston vakaus eri tulotasoilla Slutskyn yhtälö joustomuotoisena $E_p^c = E_p^* + E_I W$ kertoo, että marshallilaisen hinnan kysyntäjouaston pieneneminen tulotason noustessa johtuu suurimmaksi osaksi Slutskyn yhtälön tulovaikutuksesta $E_I W$. (Chavas, 2016, 60.)

3.2.3 Venäjän ruokaturvamalli

Venäjän käsitys ruokaturvasta poikkeaa termin yleisestä kansainvälisestä käytöstä: termiä ruokaturva käytetään Venäjällä synonyyminä omavaraisuudelle, minkä vuoksi ruokaturvasta ja siihen liittyvästä politiikasta puhuttaessa puhutaan itse asiassa ruokaomavaraisuudesta. Näin ollen ruokaturva tarkoittaa nimenomaan tuontiriippuvuudesta irti pääsyä, ei niinkään ruoan saatavuutta. (Wegren ym., 2017, 48.)

FAO:n määritelmä ruokaturvasta ei tarkoita omavaraisuutta ruoan tuotannossa. Valtion tulee tuottaa ruokaa vain, jos sillä on suhteellinen etu jonkin hyödykkeen tuottamisessa: väestön ruoantarve voidaan tyydyttää ruoan tuonnilla. (Šagaida & Uzun, 2015, 64–65.) Voidaan siis sanoa, että edellä mainittu FAO:n määritelmän mukaan tuonnit kuuluvat ruokaturvaan osana ruoan saatavuutta, kun taas Venäjän kontekstissa tuonnit nähdään ruokaturvaa uhkaavana tekijänä.

Venäjän virallinen ruokaturvaa koskeva politiikka on kirjattu vuonna 2010 silloisen presidentti Medvedevin vahvistamaan doktriiniin elintarviketurvasta (Doktrina prodovolstvennoi bezopasnosti Rossijskoi Federatsii). Doktriini oli kolmas yritys ruokaturvaa koskevan politiikan virallistamiseen. Aikaisemmat lakialoitteet vuosina 1997 ja 1999 eivät koskaan astuneet voimaan, osittain sen vuoksi, että niiden sisältämät protektionistiset politiikkatoimenpiteet eivät sopineet 2000 -luvun lopulla vallalla

olleeseen markkinoiden vapautta korostaneeseen poliittiseen ilmapiiriin. Vuonna 2010 hyväksytyä doktriinia pidetään yleisesti aiempia yrityksiä huomattavasti yleisluonteisempana ohjelmana ruokaturvaa koskevan politiikan muotoilemiseen (Gumerov, 2011, 41; FAS, 2010, 3.)

Ruokaturvadoktriinin hyväksyminen muutti Venäjän ruokaturvapolitiikan suunnan: aiempi käsitys ruokaturvasta oli lähellä termin kansainvälistä käyttöä ja korosti ruoan saatavuutta, kun taas doktriinin jälkeen ruokaturvasta tuli turvallisuuspoliittinen kysymys (Wegren ym., 2016, 673). Elintarviketuontien kasvu nähdään tässä diskurssissa uhkana kansalliselle turvallisuudelle, sillä tuonnit heikentävät Venäjän taloudellista riippumattomuutta. Tätä näkemystä vahvistaa se, että ruokaturva otettiin osaksi vuonna 2009 voimaan tullutta kansallisen turvallisuuden strategiaa (Strategija natsionalnoi bezopasnosti Rossijskoi Federatsii do 2020 goda). Strategiassa mainittiin tarve taloudellisen riippumattomuuden kasvattamiseen elintarviketuontien vähentämisen ja kotimaisen tuotannon lisäämisen keinoin. (Wegren, 2013, 23.)

Wegren, Nikulin ja Trotsuk (2017) kiinnittävät artikkelissaan huomion ruokaturvan käsitteeseen poliittisena strategiana. He huomauttavat, että vaikkakaan ruokaturvattomuus ei ole staattinen käsite ja sen sisältö saattaa vaihdella huomattavasti tilanteesta riippuen, perinteisesti ruokaturvattomuutta analysoitaessa on oletettu, että maassa todella kärsitään ruokaturvattomuudesta ja maa on valmis esimerkiksi ottamaan vastaan ruoka-apua tilanteen helpottamiseksi tai muuten korjaamaan tilanteen. Kirjoittajat käsittelevät Venäjää esimerkkinä maana, jossa ruokaturvattomuus tai ruokaturva on *poliittinen* muuttuja, jonka avulla pyritään vahvistamaan enemmän kansallista turvallisuutta kuin ruoan saatavuuden parantamista. (Wegren ym., 2017, 47–48.)

Kotimaisen tuotannon priorisointi ruoan taloudellisen ja fyysisen saatavuuden kustannuksella näkyy myös Šagaidan ja Uzunin (2015, 63) mukaan doktriiniin sisällytetyissä ruokaturvan takaamiseen tähtäävissä toimenpiteissä ja ruokaturvan arvioinnissa: ruokaturvan todellisena kriteerinä pidetään kotimaisen tuotannon omavaraisuusastetta. Venäjän hallitus vahvisti vuonna 2013 listan ruokaturvallisuuden arvioinnissa käytettävistä indikaattoreista ja maatalousministeriö rahoitti vuosina 2011–2012 ruokaturvallisuuden monitorointijärjestelmän kehittämiseen liittyvää työtä. Maatalousministeriö julkaisee myös raporteja, joissa on laskettu erilaisia ruokaturvan

arvioinnissa käytettyjä indikaattoreita; ongelmana on kuitenkin ruokaturvallisuuden kokonaistilan arviointi, sillä erillisten indikaattoreiden pohjalta on vaikea tehdä päätelmiä siitä, minkälaisia muutoksia ruokaturvassa on tapahtunut. (Šagaida & Uzun, 2015, 64.)

Venäjän ruokaturvamalli on yhdistelmä kotimaiselle tuotannolle suunnattua julkista tukea sekä tuontirajoituksia. Venäjä käyttää protektionistisina toimina tariffeja ja muita rajoitteita ruoan tuontien vähentämiseen, vientitariffeja sekä eläinlääkintä- ja kasvinterveyslaitoksen (Rosselhoznadzor) sekä kuluttajansuojalaitoksen (Rospotrebnadzor) kautta tapahtuvaa ruoan laadun ja turvallisuuden valvontaa. (Wegren ym., 2016, 673; 685.)

Venäjä on käyttänyt jo vuodesta 2001 tariffikiintiöitä (tariff rate quota (TRQ)) elintarviketuontien rajoittamiseen, ja ne olivat ennen tuonninkorvauksen alkamista ruokaturvapolitiikan keskeisin väline. Kiintiöitä käytetään lihan tuonnin rajoittamiseen. Tariffikiintiöt toimivat siten, että määriteltyjen kiintiöiden sisällä elintarvikkeille on määritelty matalammat tariffit kuin kiintiöiden ulkopuolella. WTO sallii tariffikiintiöt, mutta liittyessään WTO:hon Venäjä sitoutui olemaan madaltamatta kiintiöitä. (Wegren ym. 2016, 685; Wegren, 2013, 26.)

Tariffikiintiöt olivat ennen vuoden 2014 vastapakotteita osa Venäjän harjoittamaa kaksinaista maatalouspolitiikkaa: toisaalta elintarviketuontien sallittiin kasvaa, mutta joitakin protektionistisia keinoja otettiin käyttöön kotimaisten tuottajien tukemiseksi. (Wegren ym., 2017, 53). Liittyessään WTO:hon Venäjä sitoutui madaltamaan maataloustuotteiden tuontitulleja keskimäärin 10,8 prosenttiin aiemmasta 13,2 prosentista (keskimääräinen tariffikatto). (Connolly & Hanson, 2012, 483.)

WTO:hin liittymisen myötä mahdollisuudet suojata kotimaisia tuottajia ulkomaiselta kilpailulta vähenivät, ja tariffikiintiöillä pyrittiin suojelemaan nimenomaan huonoiten pärjääviä maataloustuotannon aloja. Maatalous oli niiden tuotannonalojen joukossa, joita WTO jäsenyys koski eniten; tosin tuotannonalojen kilpailukyky vaihteli huomattavasti eri alojen välillä (Connolly & Hanson, 2012, 484).

Ruokaturvadoktriinissa esitetään ruokaturvapolitiikan tavoitteet. Doktriinissa kartoitetaan ruokaturvaa koskevat uhat ja listataan ruokaturvan kriteerit. Nämä kriteerit määritellään muun muassa eri elintarviketekategorioiden kotimaisen tuotannon kynnysarvoina. Vaikka Venäjän ruokaturvamalli nojaakin kotimaisen tuotannon vahvistamiseen ja tuontien vähentämiseen, tämä ei tarkoita täydellistä eristäytymistä;

ruokaturvadoktriinin ruokaturvalle asettamat kriteerit sallivat tietyn tuontiosuuden (Wegren & Elvestad, 2018, 569).

Ruokaturvadoktriinin mukaan ruokaturva on keskipitkällä aikavälillä yksi keskeinen osa-alue kansallisen turvallisuuden takaamisessa, valtiollisen itsenäisyyden säilyttämisen tekijä, väestöpolitiikan tärkein komponentti ja välttämätön ehto kansalaisten elintason parantamiseksi. Doktriinissa määritellään ruokaturvan strategiseksi tavoitteeksi turvallisten maataloustuotteiden, kalan sekä elintarvikkeiden takaaminen väestölle. Tavoitteen saavuttamisen takaavat kotimaisen tuotannon vakaus ja tarpeelliset reservit ja varastot. (Venäjän ruokaturvadoktriini, 2010.)

Kotimaisen elintarvike- ja raaka-ainetuotannon kehittäminen kuuluu ruokaturvan varmistamisen keskeisimpiin tehtäviin. Riippumattomuus ruoantuotannossa määritellään doktriinissa elintarvikkeiden vakaaksi kotimaiseksi tuotannoksi, jonka osuus ei alita asetettuja kynnsarvoja näiden tuotteiden resursseissa kotimaisilla markkinoilla. *Ruokaturva puolestaan määritellään talouden tilaksi, jossa riippumattomuus ruoantuotannossa on turvattu, ruoan fyysinen ja taloudellinen saatavuus on turvattu jokaiselle kansalaiselle ja saatavilla olevan ruoan määrä täyttää vaatimukset aktiiviseen ja terveeseen elämään.* (Venäjän ruokaturvadoktriini, 2010.)

Kynnsarvot lasketaan doktriinin mukaan maataloustuotteiden, kalan ja elintarvikkeiden ominaispainon osuutena näiden hyödykkeiden kokonaisresursseista kotimaisilla markkinoilla ottaen huomioon varastot. (Venäjän ruokaturvadoktriini, 2010.)

Kynnsarvot kotimaisen tuotannon määräksi eri hyödykekatgorioissa ovat seuraavat (Venäjän ruokaturvadoktriini, 2010.):

- viljat 95%
- sokeri (sokerijuurikkaasta) 80%
- kasviöljy 80%
- liha ja lihatuotteet 85%
- maito ja maitotuotteet 90%
- kalatuotteet 80 %
- peruna 95%
- ruokasuola 85%

Taloudellisen saatavuuden kriteerit jaetaan doktriinissa kulutukseen, tuotantoon ja kansalliseen kilpailukykyyn, sekä hallinnon alaan liittyviin kriteereihin. (Venäjän ruokturvadoktriini, 2010.)

Ruoan kulutukseen liittyvät kriteerit ovat:

- kotitalouksien käytettävissä olevat tulot väestöryhmittäin
- kauppa- ja ravintolapalvelujen saatavuus 1000 henkeä kohden
- ruoan per capita -kulutus
- väestölle kohdennetun avustuksen määrä
- päivittäinen kalorinsaanti
- päivittäisen ruoan ravintosisältö
- elintarvikkeiden kuluttajahintaindeksi

Tuotantoon ja kansalliseen kilpailukykyyn liittyvät kriteerit ovat:

- maatalous-, kalahyödykkeiden sekä raaka-aineiden ja elintarvikkeiden tuotannon volyyymi
- maatalous- ja kalahyödykkeiden, sekä raaka-aineiden ja elintarvikkeiden tuonti
- maatalous- ja kalahyödykkeiden sekä raaka-aineiden ja elintarvikkeiden tuottajille suunnattu tuki laskettuna rupla myytyä hyödykettä kohden
- maatalouden maaresurssien käytön tehokkuus
- kaupan ja ravintolapalvelujen ruoan myyntivolyymit

Hallintoon liittyvät kriteerit ovat:

- valtion materiaalireservin elintarvikkeiden volyyymi
- maatalous- ja kalahyödykkeiden, raaka-aineiden ja elintarvikkeiden varastot

Ruokaturva siis määritellään doktriinissa riippumattomuudeksi tuonneista. Wegren (2013, 23) pitää tätä suhtautumista ruokaturvaan poikkeuksellisenä, koska käsitettä tarkastellaan suhteessa elintarviketuontien prosenttiosuuksiin ja tuonteihin käytettyihin menoihin. Myös Gumerov kritisoi doktriinia siitä, että ruokaturva tarkoittaa ensisijaisesti

riippumattomuutta tuonneista, eikä ruoan fyysiselle ja taloudelliselle saatavuudelle anneta samanlaista painoarvoa kuin ruokaomavaraisuudelle (Gumerov, 2011, 43).

Gumerovin mielestä doktriinissa on sisäisiä ristiriitoja esimerkiksi eri sektoreita koskevien tavoitteiden välillä. Maidon ja lihan kulutukselle ja kotimaiselle tuotannolle asetetut tavoitteet ovat ristiriidassa maataloudessa tapahtuneiden rakenteellisten muutosten kanssa, ja näiden tavoitteiden saavuttaminen vaatisi karjatalouden asettamista prioriteetiksi. Tällainen muutos ei puolestaan ole yhteensopiva jo pitkään vallalla olevan viljantuotannon viennin lisäämisen tavoitteen kanssa. Lisäksi doktriinista puuttuvat suuntaviivat maatalouden rakenteen kehittämiseksi, kun otetaan huomioon pientuotannon suuri rooli nykyisessä tuotantorakenteessa ja toisaalta suurten tuotantolaitosten tehokkuusedut. Gumerov kritisoi myös sitä, että doktriinissa ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota ruokaturvan alueellisiin ulottuvuuksiin ja sen arvioimiseen, pitäisikö ruokaturvan takaamisessa suosia alueellista yhteistyötä vai itsenäisyyttä. (Gumerov, 2011, 43–47.)

Vastapakotteet astuivat voimaan tilanteessa, jossa Venäjä oli jo pitkään pyrkinyt ruokaomavaraisuuden kasvattamiseen elintarviketuontien kasvaessa. Samaan aikaan WTO-jäsenyys vähensi keinoja kotimaisten markkinoiden suojaamiseen kilpailulta protektionistisin keinoin, vaikka pohja kotimaisen maataloustuotannon tukemiseen ”valtion interventionismin” keinoin luotiin kansallisilla maatalousohjelmilla jo monta vuotta aiemmin (Wegren, 2013, 25–26). Pakotekriisi nosti tuonninkorvauksen politiikan keskiöön, vaikka kotimaisen maataloustuotannon määrän nostaminen elintarviketurvan nimissä oli ollut jo pitkään osa kansallisen turvallisuuden strategiaa.

3.3 Ruokaomavaraisuus ja tuontien merkitys

On tärkeä huomata, että ruokaturva ja ruokaomavaraisuus eivät yleisen määritelmän mukaisesti tarkoita samaa, vaikka ne ovatkin läheisiä käsitteitä keskenään. Ruokaturva liittyy ruoan fyysiseen ja taloudelliseen saatavuuteen (FAO, 1999), mutta omavaraisuus ei takaa elintarviketurvaa, vaan liittyy elintarviketurvan yhteen komponenttiin, ruoan saatavuuteen (*food availability*). On kiistanalaista, lisääkö vai heikentääkö omavaraisuus ruokaturvan vakautta (Clapp, 2017, 89).

Kuten Clapp (2017, 88, 91–92) huomauttaa, samalla kun ruokaomavaraisuus on noussut useiden valtioiden tavoitteeksi, tätä tavoitetta perustellaan pitkälti poliittisilla argumenteilla, kun taas taloudelliset argumentit ovat usein ruokaomavaraisuutta vastaan siksi, että valtio ei pääse hyötymään kansainvälisen kaupan eduista. Poliittiset tavoitteet liittyvät kansallisen turvallisuuden ylläpitämiseen ja myös taloudelliseen kehitykseen maataloussektorin vahvistamisen kautta. Taloustieteelliset argumentit ruokaomavaraisuuden lisäämistä vastaan liittyvät tehokkuuden heikkenemiseen suojeltaessa mahdollisesti tehotonta tuotantoa. Kotimaisen tuotannon suojelemisen nähdään usein luovan markkinavääristymiä, tehottomuutta ja pitkällä aikavälillä heikentävän ruoan saatavuutta nostamalla ruoan hintoja.

Ruokaomavaraisuuteen liittyvä kritiikki ja riskit voidaan jakaa neljään eri kategoriaan: Ensimmäinen riski liittyy kotimaisen tuotannon vaihteluun ja sen vaikutuksiin ruoan saatavuudessa. Tämän kritiikin ydin on siinä, että ruokaomavaraisuuden katsotaan sulkevan pois valtion osallistumisen kansainväliseen kauppaan. Tämä on osa ”kaikki tai ei mitään” -ajattelua, jossa ruokaomavaraisuuteen pyrkivä valtio on eristäytynyt maailmanmarkkinoilta. Toinen riski liittyy jo yllämainittuihin tehottomuuteen ja markkinavääristymiin. Kolmas riski ovat tuottajien vähentyneet kannustimet tuotannon tehostamiseen vientimahdollisuuksien vähentyessä. Neljäs riski ovat maiden erilaiset luonnonvarat, jotka eivät välttämättä mahdollista ruokaomavaraisuutta. Yhteistä näille riskeille on se, että niissä ruokaomavaraisuuden tavoittelemisen on haitallista ruokaturvalle. (Clapp, 2017, 92–93.)

Se, miten yllämainitut riskit ruokaomavaraisuuden tavoittelemisessa pätevät eri valtioissa, riippuu useasta tekijästä. Venäjä täyttää useita Clappin mainitsemia kriteerejä, joiden mukaan ruokaomavaraisuuden hyödyt saattavat ylittää mahdolliset haitat. Näitä kriteerejä vasten arvioituna Venäjä voi hyötyä ruokaomavaraisuuden lisäämisestä, ja tähän tähtäväää politiikkaa voidaan pitää rationaalisena.

Venäjällä on runsaasti luonnonvaroja sekä suuri ruoan tuotannon potentiaali ja maa on ollut aiemmin ruoan nettotuojia.

Clappin (2017, 94) mukaan valtio, joka on ruoan nettotuojaa mutta jolla on resursseja ja potentiaalia ruoan tuotannon lisäämiseen, voi hyötyä omavaraisuuden lisäämisestä. Venäjä täyttää nämä kriteerit, jos tarkastellaan esimerkiksi viljantuotantoa.

Vuonna 2015 Venäjällä oli Intian, Kiinan ja USA:n jälkeen eniten viljelypinta-alaa viljojen ja palkokasvien viljelyssä, 46,6 miljoonaa hehtaaria. Venäjällä oli vuonna 2014 maa-aluetta 1709,8 miljoonaa hehtaaria, josta maatalouden käytössä oli 220,2 miljoonaa hehtaaria eli 12,9 %. Venäjä on viljakasvien nettoviejä: vuonna 2016 Venäjä vei 33891 tuhatta tonnia viljakasveja, 5608 miljoonan US dollarin arvosta, kun tuonti oli 1049 tuhatta tonnia (350 milj. US dollaria). Vuonna 2015 Venäjä tuotti eniten maailmassa sokerijuurikkaita ja kolmanneksi eniten perunoita, lihaa ja siipikarjaa (teuraspaino) sekä viljaa ja palkokasveja. (Rosstat, 2017c, s. 648, 68, 647, 576).

Runsas maapinta-ala on mahdollistanut Venäjän nousun maailman kärkeen viljojen tuotannossa ja viennissä. Vuonna 2016 Venäjä nousi maailman suurimmaksi viljan vientimaaksi (Financial Times, 2017), kun vuonna 2000 Venäjä oli vielä viljan nettotuojaa (Rosstat, 2003). Omavaraisuuden kasvattaminen viljelyssä oli Venäjälle rationaalista, koska maan runsas maapinta-ala mahdollisti laajat viljelyalueet. Lisäksi sopivat taloudelliset olosuhteet mahdollistivat Venäjän nousun viljojen suurimmaksi vientimaaksi.

Venäjän talous nojaa vahvasti vientihyödykkeistä saatavaan tuloon ja on altis maailman hintojen vaihtelulle.

Toinen kohta liittyy kaupan ehtojen (*terms of trade*) huononemiseen ja maihin, joiden talous nojaa muutaman hyödykkeen vientiin ja jotka ovat alttiita maailmanhintojen heilahteluille. Ideana on se, että huononevat kaupan ehdot tai päävientihyödykkeen tulojen putoaminen johtaa ruoan tuontien kallistumiseen ja ruokapulaan. Esimerkiksi öljytuloista vahvasti riippuvainen Venezuela koki ruokapulan vuonna 2015–2016 öljyn maailmanhintojen pudotessa ja tuontiruoan vähentyessä. (Clapp, 2017, 94.)

Venäjän kaupan ehdot huonontuivat vuonna 2014 alkaneessa taantumassa öljyn hinnan ja muutaman muun vientihyödykkeen hintojen pudotessa. Lisäksi kaupan ehtojen huonontumiseen vaikuttivat vastapakotteiden asettamisen takia myös kallistuneet

elintarviketuonnit. (Idrisov, Ponomarev & Sinelnikov-Murylev, 2016, 286.) Tämä riski liittyy Venäjän talouden öljyriippuvuuteen ja sen aiheuttamaan alttiuteen ulkoisille shokeille. Mielenkiintoista on myös Idrisovin, Ponomarevin ja Sinelnikov-Murylevin (2016, 280) huomio siitä, että kaupan ehtojen huonontuminen toimii (ja on toiminut Venäjällä) voimakkaana ulkoisena voimana taloudellisille ja institutionaalisille reformeille ja saattaa saada aikaan talouden rakenteellisia muutoksia. Venäjä on pakotettu etsimään uutta kasvumallia öljyn hintaennusteiden pysyessä matalina.

Venäjä on nykyisessä poliittisessa tilanteessa altis kansainväliselle painostukselle ja pakotteille.

Kolmas kohta liittyy omavaraisuuden lisäämisen poliittiseen näkökulmaan; Clappin mukaan (2017, 95) maat, joiden mahdollisuutta osallistua kansainväliseen kauppaan uhkaavat sota tai muut poliittiset jännitteet, voivat hyötyä omavaraisuuden lisäämisestä. Venäjän riski joutua kansainvälisten pakotteiden kohteeksi realisoitui Ukrainan tapahtumien jälkeen. Venäjän vastapakotteet loivat mahdollisuuden ruoan kotimaisen tuotannon lisäämiseen ja omavaraisuusasteen kasvattamiseen useissa elintarvikekategorioissa.

4 TUONNINKORVAUKSEN ONNISTUMINEN JA RUOKATURVAN KEHITYS VASTAPAKOTTEIDEN JÄLKEEN

4.1 Maatalouden tuotanto ja tuonnit vastapakotteiden jälkeen

Tuontirajoitukset astuivat voimaan vuoden 2014 elokuussa. Kuten aiemmin todettiin, taustalla oli elintarviketuontien kasvu, joka oli jatkunut koko 2000 -luvun. Alla olevassa taulukossa (taulukko 1) on elintarviketuontien ja elintarvikevientien arvo käypinä hintoina sekä maataloustuotannon arvo niin ikään käypinä hintoina.

Taulukko 1. Maataloustuotannon sekä elintarviketuontien ja -vientien arvo, käyvät hinnat.

	2010	2013	2014	2015	2016
Elintarviketuonnit, mrd. US dollaria	36,4	43,3	40,0	26,7	25,0
Elintarvikeviennit, mrd. US dollaria	8,8	16,3	19,0	16,2	17,1
Maataloustuotanto, mrd. ruplaa	2587,8	3687,1	4319,1	5165,7	5626,0
Kasvinviljely, mrd. ruplaa	1191,5	1918,8	2222,5	2791,4	3170,5
Karjatalous, mrd. ruplaa	1396,3	1768,3	2096,6	2374,3	2455,5

Lähde: Rosstat, 2018m, 2018l; Rosstat, 2017b, 244.

Elintarviketuontien arvo on laskenut tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen. Elintarviketuontien arvo dollareissa laskettuna putosi vastapakotteiden tultua voimaan vuoden 2013 43,3 miljardista dollarista vuoden 2015 26,7 miljardiin dollariin, eli noin 38 prosenttia. Vuonna 2016 tuonnin arvo oli enää 25 miljardia dollaria.

Vaikka tuontirajoitukset ja alkanut tuonninkorvaus loivat kotimaiselle tuotannolle suotuisat olosuhteet kasvuun taantuman oloissa, ruplan voimakkaan devalvoitumisen pelättiin toimivan tuotantoa rajoittavana tekijänä (Gataulina ym., 2015, 236). Ruplan devalvoituminen nosti maatalouden välihyödykkeiden hintaa ja vaikeutti esimerkiksi lannoitteiden saatavuutta, sillä kotimaisilta markkinoilta lähes 90 %:a lannoitteiden tuotannosta on viime vuosina suuntautunut vientiin. (Liefert & Liefert, 2015, 5.)

Maataloustuotanto kasvoi kuitenkin taantumasta huolimatta. Maataloustuotannon nominaalinen arvo kasvoi vuonna 2014 17 prosenttia edellisvuoteen verrattuna; vuonna 2015 kasvua oli 20 prosenttia ja vuonna 2016 9 prosenttia. Kasvinviljelyn arvo kasvoi vuonna 2015 noin 26 prosenttia edellisvuoteen verrattuna, kun taas karjatalouden arvo kasvoi puolet tästä, 13 prosenttia. Vuonna 2016 kasvinviljelyn arvo kasvoi noin 14 prosenttia ja karjatalouden kasvu hidastui 3 prosenttiin.

Maatalous pärjäsi siis hyvin taloustaantumana aikana. Maatalouden tuotanto (kiinteinä hintoina laskettuna) kasvoi aikana 2014–2016 joka vuosi: vuonna 2014 maatalous kasvoi 3,5 prosenttia edellisvuoteen verrattuna, vuonna 2015 kasvua oli 2,6 prosenttia ja vuonna 2016 maatalous kasvoi 4,8 prosenttia. BKT:n kasvulukuihin verrattuna maatalouden tuotannon arvo kasvoi taantumavuosina BKT:ta nopeammin, sillä reaalin BKT kasvoi vuonna 2014 0,7 %, 2015 BKT pieneni 2,5 % ja vuonna 2017 kasvua oli 1,5 %.

Kuten Wegren ja Elvestad (2018, 572–573) huomauttavat, ero BKT:n ja maatalouden kasvun välillä on vuodesta 2013 lähtien ollut erityisen suuri, vaikka maatalous on kasvanut BKT:ta nopeammin vuosina 2008–2017 kahdeksana vuotena kymmenestä. Tosin vertailua vaikeuttaa se, että maatalouden kasvuun vaikuttavat vahvasti myös talouden ulkopuoliset tekijät, kuten säätilasta riippuva sadon onnistuminen tai epäonnistuminen. Tämän vuoksi BKT:n ja maatalouden tuotannon vertailu tuotannon kasvulukujen perusteella ei ehkä anna mielekäästä kuvaa maatalouden kehityksestä verrattuna kokonaistaloudelliseen kehitykseen.

Ruokaturvadoktriinin voimaantumisen jälkeen, vuosina 2010–2013, elintarviketuonnit kasvoivat 36,4 miljardista 43,3 miljardiin dollariin, mutta myös maataloustuotannon arvo kasvoi: tuotannon nominaalinen arvo kasvoi vuosien 2010–2013 2587,8 miljardista ruplasta 3687,1 miljardiin ruplaan. Kasvinviljelyn arvo kasvoi noin 60 prosenttia, kun taas karjatalouden arvo kasvoi alle puolet tästä, 27 prosenttia. Kiinteinä hintoina tarkasteltuna kuva on vielä selkeämpi: maataloustuotanto kasvoi vuonna 2013 23,9 prosenttia perusvuoteen 2010 verrattuna; kasvinviljely kasvoi 44,2 prosenttia, karjatalous vain 5,7 prosenttia (Rosstat, 2015b, 53–54).

Taulukossa 2 on maatalouden kiinteillä hinnoilla laskettu tuotantoindeksi. Tuotanto pieneni vuosina 2010 ja 2012 heikon sadon vuoksi (Wegren ym., 2016, 677). Vuosia 2010 ja 2012 lukuun ottamatta maatalouden tuotanto on kasvanut jokaisena taulukossa

kuvattuna vuonna: kasvinviljely on myös huonoja satovuosia lukuun ottamatta kasvanut karjataloutta nopeammin.

Taulukko 2. Maatalouden tuotantoindeksit, kiinteät hinnat, % edellisvuodesta.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Maataloustuotanto	88,7	123	95,2	105,8	103,5	102,6	104,8
Kasvinviljely	76,2	146,9	88,3	111,2	104,9	103,1	107,6
Karjatalous	100,9	102,3	102,7	100,6	102	102,2	101,5

Lähde: Rosstat, 2018b.

Maataloustuotannon kasvuun on vaikuttanut pitkälti viljakasvien tuotannon kasvu: viljakasvien tuotanto kasvoi vuoden 2010 61 miljoonasta tonnista vuoden 2014 105,3 miljoonaan tonniin. Vuonna 2016 Venäjä tuotti viljaa 120,7 miljoonaa tonnia. (Rosstat, 2017c, 368; Wegren ym., 2016, 678).

Viljakasvien tuotanto kasvoi erityisen paljon myös tuonninkorvauksen aloittamisen jälkeen: ruplan devalvaatio sekä hyvä viljasato kasvattivat viljan vientikysyntää vuodesta 2014 alkaen. Hallitus vastasi viljan lisääntyneeseen vientiin rajoittamalla viljan vientiä usein eri rajoituksin. Lisääntyneen viljan viennin pelättiin aiheuttavan viljapulan kotimaan markkinoille ja johtavan leivän sekä eläinrehun hinnan kohoamiseen. Tämän estääkseen hallitus asetti helmikuussa 2015 viljalle vientiveron. (Liefert & Liefert, 2015, 5.)

Viljan tuotannon kasvu lisäsi myös viljan vientiä. Vienti moninkertaistui 2000-luvulla: vienti kasvoi vuoden 2000 1,3 miljoonasta tonnista vuoden 2010 13,9 miljoonaan tonniin. Vuonna 2016 viljan vienti oli jo 33,9 miljoonaa tonnia. Viljan viennin kasvun selittää osaltaan karjan tuotannon kasvun hitaus, viljan käyttö karjan rehuna on pysynyt lähes samalla tasolla tuotannon kasvaessa: vuonna 2000 viljaa käytettiin rehuna 10,8 miljoonaa tonnia, kun luku vuonna 2016 oli 11,1 miljoonaa tonnia. (Rosstat, 2017c, 376; Gumerov, 2011, 45.) Kuten Gumerov (2011, 45) toteaa, viljan viennin kasvu perustui näin ollen enemmänkin karjankasvatuksen epäonnistumiseen kuin nimenomaiseen strategiaan viennin kasvattamiseksi.

Elintarvike- ja maatalousvientien arvo kasvoi jo ennen tuontirajoituksia: vuonna 2010 elintarvikkeiden vientien arvo oli 8,8 miljardia dollaria, vuonna 2013 arvo oli 16,3

miljardia dollaria ja vuonna 2014 19 miljardia dollaria (taulukko 1, s. 45). Ruplan devalvaation ja ruoan vakaiden maailmanmarkkinahintojen odotettiin nostavan vientejä mutta vientien arvo putosi vuonna 2015 ja vientien arvo oli vielä vuonna 2016 alle vuoden 2014 tason. Vientien arvon laskuun vaikutti vähäisessä määrin ruoan kotimaisen kulutuksen kasvaminen mutta suurimmaksi esteeksi muodostui vientejä rajoittavat toimet, kuten jo edellä mainittu viljalle asetettu vientivero. (Gataulina ym., 2015, 240.)

4.2 Omavaraisuuden ja tuontiriippuvuuden muutos

4.2.1 Omavaraisuusaste eri hyödykekatgorioissa

Ruokaturvan kannalta keskeiset tehtävät ja prioriteetit on kirjattu ruokaturvadoktriiniin, jossa ruokaturva määritellään riippumattomuudeksi elintarvikkeiden tuonneista. Ruokaturvan takaaminen edellyttää doktriinin mukaisesti vakaata kotimaista tuotantoa, jonka osuudelle kokonaistarjonnasta on asetettu kynnsarvot eri elintarvikekatgorioissa.

Elintarvikkeiden riippumattomuus tuonneista lasketaan ruokaturvadoktriinin mukaan suhteuttamalla hyödykkeen kotimainen kulutus kokonaistarjontaan (ottaen huomioon kotimainen tuotanto, tuonnit sekä varaston muutokset). (Šagaida & Uzun, 2015, 66.)

Yleinen lähestymistapa laskettaessa omavaraisuuden tasoa eri hyödykekatgorioissa on suhteuttaa kotimaisen tuotannon määrä (ja varastojen muutos) kotimaiseen kulutukseen (yksityinen kulutus ja tuotantokäyttö). Tällöin vientejä ei oteta huomioon. Tämän lähestymistavan mukaan riippumattomuus saavutetaan, kun kotimainen tuotanto riittää kattamaan kotimaisen kulutuksen. (Šagaida & Uzun, 2015, 67.) Puzakov (2012, 165) ehdottaa omavaraisuuden laskemiseksi menetelmää, jossa viennit vähennetään tuotannon määrästä ja tämä kotimaan markkinoille suuntautuva tuotanto suhteutetaan kotimaiseen kulutukseen.

Ruokaturvadoktriinin määritelmän mukaisten omavaraisuusasteiden laskemiseksi täytyy ottaa huomioon doktriinin kriteeri ruokaturvalle, eli mainittu hyödykkeen kotimaisen tuotannon osuus kokonaisresursseista kotimaan markkinoilla. Osuuden laskemiseksi Puzakov ehdottaa kaavaa, jossa lasketaan tuotannon ja varastojen muutosten osuus resursseista (kotimainen tuotanto ja tuonnit) (Puzakov, 2012, 166). Faltsman (2015, 128)

puolestaan ottaa vientien määrän mukaan laskelmaan ja esittää seuraavat määritelmät ruokaomavaraisuuden, tuonninkorvauksen ja tuontiriippuvuuden laskemiseksi⁶:

$$(1) \alpha = (P - E) \times 100 / P + I - E$$

Yllä olevassa kaavassa P on kotimainen tuotanto, I on tuonnit ja E viennit. Yhtälön 1 osoittaja on kotimainen tuotanto, joka suuntautuu kotimaisille markkinoille ja nimittäjä on kokonaistarjonta, joka on tarkoitettu kotimaisen kysynnän tyydyttämiseen.

Tuonninkorvaus on siten omavaraisuuden muutos ajanhetkellä t (kaava 2).

$$(2) \Delta_t = a_t - a_0$$

Tuontiriippuvuus lasketaan tuonnin prosentiosuutena kotimaan markkinoille suuntautuvasta kokonaistarjonnasta (kaava 3).

$$(3) u = I \times 100 / P + I - E$$

Lisäksi omavaraisuus ja tuontiriippuvuus täydentävät toisiaan niin, että $\alpha + u = 100$ (Faltsman, 2015, 128).

Faltsman (2015) ottaa laskelmissaan huomioon viennit, mutta ei varastojen muutosta. Varastojen muutos on jätetty myös alla olevissa laskelmissa huomioimatta, sillä varastojen muutoksen suhde tuotantomääriin on vähäinen etenkin liha ja maitotuotteissa eikä näin ollen vaikuta juurikaan omavaraisuuslaskelmiin (Faltsman, 2015, 28).

⁶ Omavaraisuuden laskeminen poikkeaa yleisestä, esimerkiksi FAO:n käyttämästä määritelmästä, jossa omavaraisuusaste lasketaan kotimaisen tuotannon ja saatavuuden välisenä suhteen $SSR = P \times 100 / (P + I - E)$, (SSR = self sufficiency ratio, eli omavaraisuusaste, P = kotimainen tuotanto, I = tuonnit, E = viennit (ks.esim. Clapp 2017, 89).

Alla olevassa taulukossa (taulukko 3) esitetään Venäjän tavoitteet ruokaomavaraisuuden saavuttamiseksi ja saavutetut tasot vuosina 2013–2016.

Taulukko 3. Kotimaisen tuotannon osuus kokonaistarjonnasta eri elintarvikekategorioissa (%).

	2013	2014	2015	2016		Ruokaturvadoktriinin kynnysarvo
				Suunniteltu	Todellinen	
				arvo	arvo	
Viljat	98,4	98,9	99,2	99,6	99,2	95
Kasviöljy	81,4	85	82,5	84,6	83,6	80
Sokeri	84,3	81,9	83,3	82	88,7	80
Peruna	97,6	97,1	97,1	98,6	97,7	95
Maito ja maitotuotteet	76,5	77	79,4	83	81,5	90
Liha ja lihatuotteet	77,3	81,9	87,2	84,3	89,7	85
Ruokasuola	55,8	55,2	66,9	57,7	64,2	85

Lähde: Venäjän maatalousministeriö, 2017, 13.

Venäjä oli siten virallisten tietojen mukaan saavuttanut vuonna 2016 kaikkien muiden paitsi maito- ja maitotuotteiden ja ruokasuolan tavoitteelliset kotimaisen tuotannon osuudet. (Venäjän maatalousministeriö, 2017.) Taulukosta selviää myös, että Venäjä oli ennen tuontirajoitusten voimaan tuloa saavuttanut ruokaturvadoktriinin tavoitteet kotimaisen tuotannon osuudesta yli puolessa kategorioista. Liha ja lihatuotteet ovat ainoa kategoria, jonka ruokaturvadoktriinin mukainen tavoite on täytynyt tuontirajoitteiden asettamisen jälkeen. Maidon ja maitotuotteiden tuotannon osuus jäi paitsi doktriinin kynnysarvosta, myös vuoden 2016 suunnitellusta arvosta. Lihan ja lihatuotteiden tuotannon kotimainen osuus sitä vastoin ylitti vuoden 2016 suunnitellun arvon 5,4 prosenttiyksiköllä.

Omavaraisuusaste ilmoitetaan usein lihantuotannon omavaraisuusasteena, jolloin siipikarjanlihan, naudanlihan ja sianlihan erilaiset tuotannon kasvuluvut eivät tule esille. Alla (taulukko 4) on laskettu omavaraisuusaste⁷ lihalle ja lihatuotteille yhteensä.

⁷ Omavaraisuuslaskelmien tiedot tuotannosta, vienneistä ja tuonneista ovat peräisin Venäjän tilastokeskuksen laskemista ruokataseista, jotka kuvaavat hyödykkeiden resursseja ja käyttöä tuotannosta loppukulutukseen. Omavaraisuuslaskelmat suositellaan laskettavaksi näiden taulukoiden perusteella (Puzakov, 2012, 164).

Taulukko 4. Lihan ja lihatuotteiden omavaraisuusaste vuosina 2012–2016. Luvut tuhatta tonnia.

	2012	2013	2014	2015	2016
Tuotanto	8090	8545	9070	9565	9899
Tuonnit	2710	2480	1952	1360	1246
Viennit	128	117	135	143	236
Omavaraisuusaste (%)	74,6	77,3	82,1	87,4	88,6
Tuontiriippuvuus (%)	25,4	22,7	17,9	12,6	11,4

Lähde: Rosstat, 2017c, 377; Rosstat, 2015b, 139; omat laskelmat.

Faltsmanin esittämän kaavan (kaava 1, s. 49) mukaan laskettuna lihan ja lihatuotteiden omavaraisuusaste on noussut huomattavasti tarkasteluvuosina, etenkin tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen (taulukko 4). Vuonna 2015 omavaraisuusaste nousi 5,3 prosenttiyksikköä verrattuna edellisvuoteen, tuotanto nousi 5,5 prosenttia edellisvuodesta ja tuonnit putosivat noin 30 prosenttia. Omavaraisuusaste oli vuonna 2016 lähes 89 %. Lisäksi vienti kasvoi etenkin vuonna 2016. Tuonninkorvauksen indikaattori Faltsmanin kaavalla (kaava 2, s. 49) laskettuna on positiivinen muutos omavaraisuusasteessa. Omavaraisuusaste on kasvanut lihantuotannossa jokaisena mittausvuonna, mikä tarkoittaa, että tuonninkorvausta on tapahtunut.

Siipikarjanlihan tuotanto on kuitenkin kasvanut eri tahtia verrattuna sianlihan ja nautakarjan tuotantoon. Alla olevassa taulukossa (taulukko 5), on kuvattu siipikarjanlihan ja muun lihan tuotanto, vienti sekä tuontivolyymit vuosina 2012–2016.

Taulukko 5. Siipikarjanlihan ja muun lihantuotanto, tuonti ja vienti vuosina 2012–2016. Luvut tuhatta tonnia.

Siipikarjanliha	2012	2013	2014	2015	2016
Tuotanto	3625	3831	4161	4536	4621
Tuonti*	531	527	455	255	225
Vienti*	25,4	53,8	61,6	73,5	115
Liha (pois lukien siipikarjanliha)	2012	2013	2014	2015	2016
Tuotanto	4465	4713	4909	5029	5278
Tuonnit*	1406	1289	1015	747	628
Viennit*	0,4	1,5	2	6,6	21

*tuore ja pakastettu liha. Tuotanto laskettu teuraspainossa. Lähde: Rosstat, 2017c, 375, 576, 582; Rosstat, 2015b, 145, 99.

Kuten taulukosta 5 selviää, siipikarjanlihan tuotanto kasvoi noin 9 prosenttia vuonna 2015 verrattuna edellisvuoteen. Muussa lihantuotannossa kasvua oli samana vuonna vain 2,4 prosenttia.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 6) on laskettu siipikarjanlihan, sianlihan ja naudanlihan tuotannon volyymin %-muutos edellisvuodesta.

Taulukko 6. Siipikarjanlihan, sianlihan ja naudanlihan tuotannon volyymin muutos (% edellisvuodesta).

	Siipikarjanliha	Sianliha	Naudanliha
2011	12,5 %	4,2 %	-5,9 %
2012	13,1 %	5,4 %	1,0 %
2013	5,7 %	10,0 %	-0,5 %
2014	8,6 %	5,6 %	1,3 %
2015	9,0 %	4,2 %	-0,3 %
2016	1,9 %	8,7 %	-1,8 %

Lähde: Rosstat, 2015b, 99; Rosstat, 2017c, 375; omat laskelmat.

Taulukosta 6 selviää, että siipikarjanlihan ja sianlihan tuotanto on kasvanut jokaisena vuonna vuosina 2011–2016, kun taas naudanlihan tuotanto on vähentynyt vuosia 2012 ja 2014 lukuun ottamatta. Sianlihan ja siipikarjan lihan tuotanto kasvoi jo ennen tuonninkorvauksen alkamista, kun taas huonosti suoriutuvaa naudanlihan tuotantoa ei ole onnistuttu kasvattamaan myöskään tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen.

Maidon ja maitotuotteiden tuotannossa ei ole nähtävissä samanlaista kasvua kuin lihantuotannossa (taulukko 7).

Taulukko 7. Maidon ja maitotuotteiden omavaraisuusaste (%) vuosina 2012–2016. Tuhatta tonnia.

	2012	2013	2014	2015	2016
Tuotanto	31756	30529	30791	30797	30759
Tuonnit	8516	9445	9155	7917	7544
Viennit	645	628	629	606	645
Omavaraisuusaste (%)	78,5	76,0	76,7	79,2	80,0
Tuontiriippuvuus (%)	21,5	24,0	23,3	20,8	20,0

Lähde: Rosstat, 2017c, 377; Rosstat, 2015b, 139; omat laskelmat.

Faltsmanin kaavalla laskettuna omavaraisuusaste oli vuonna 2016 80 % eli 10 prosenttia vaaditun omavaraisuusasteen alapuolella. Omavaraisuusaste kyllä nousi vuonna 2015 hiukan edellisvuodesta (2,5 prosenttiyksikköä), mutta tämä johtui lähinnä tuonnin volyymin pienenemisestä. Seuravana vuonna tuotannon volyymi pieneni hiukan, mutta tuontien määrän pieneneminen nosti omavaraisuusastetta alle yhden prosenttiyksikön. Faltsmanin kaavan mukaan laskettuna tuonninkorvausta on tapahtunut vastapakotteiden asettamisen jälkeen, sillä omavaraisuusaste on kasvanut, mutta tuotannon kasvattaminen onnistui vain vuosina 2014 ja 2015.

Maataloustuotannon voimakas kasvu näkyy monessa kategoriassa omavaraisuuden kasvuna. Erot ovat kuitenkin suuria: Sianlihan ja siipikarjanlihan tuotannon kasvu on ollut suurta. Viljan tuotannossa Venäjä on käytännössä täysin omavarainen, mutta huonosti menestyvien tuotannonalojen, naudanlihan ja maidon tuotantoa ei ole onnistuttu tuonninkorvauspolitiikasta huolimatta kasvattamaan. Tosin esimerkiksi vuonna 2015 tuonninkorvauksen investointiprojekteista suurin osa rahoituksesta allokoitiin juuri siipikarjanlihan ja sianlihan tuotantoon, joten tuotannon kasvussa näkyvät tuonninkorvauksen prioriteetit.

Jos omavaraisuutta pidetään ruokaturvan kriteerinä, ruokaturvan tavoite on saavutettu tuonninkorvauksen avulla ainakin lihantuotannon osalta, ja maitotuotteiden osalta ruokaturva on hieman parantunut, vaikka tavoiteltua tuotannon arvoa ei ole saavutettu. Todellinen ruokaturvan tilan arviointi vaatii kuitenkin tarkempaa analyysyä ruoan kulutuksen muutoksesta, jotta ruoan taloudellista ja fyysistä saatavuutta voidaan arvioida.

4.2.2 Yleinen omavaraisuusaste

Yllä lasketut omavaraisuusasteet on laskettu yksittäisistä hyödykkekategorioista. Šagaida ja Uzun (2015) pyrkivät löytämään tavan arvioida elintarvikkeiden (tuonti)riippumattomuuden tasoa yleisellä tasolla.

Šagaida ja Uzun (2015, 68) ehdottavat ”yleisen” tuontiriippumattomuuden tason laskemiseksi seuraavaa kaavaa:

$$(4) (1 - (M - E) / VRM) \times 100$$

Kaavassa 4 M tarkoittaa tuonnin arvoa, E on viennin arvo ja VRM on väestön ruokamenot yhteensä. Jos nettotuontien arvo pienenee suhteessa ruokaan käytettyyn rahamäärään, eli jos tuonnin arvo laskee tai viennin arvo kasvaa, ”yleinen” (tuonti)riippumattomuus elintarvikkeiden osalta kasvaa; näin käy myös, jos elintarvikkeisiin käytetty rahamäärä kasvaa suhteessa nettotuontien arvoon. Šagaida ja Uzun arvioivat elintarvikkeisiin käytettyjä menoja peruselintarvikkeisiin käytetyllä rahasummalla, jonka Rosstat tilastoi vuosittain 10 eri elintarvikeryhmässä. Vuosien 1997–2013 välillä indikaattorin arvo on Šagaidan ja Uzunin mukaan (2015, 67) vaihdellut 79 %–89 %:n välillä.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 8) elintarvikeriippumattomuuden taso on laskettu tuonninkorvauksen jälkeisille vuosille samalla tavalla kuin Šagaida ja Uzun (2015) laskivat indikaattorin vuosille 1997–2013. Elintarvikemenojen osalta on käytetty peruselintarvikkeisiin käytettyä rahasummaa, jonka tilastokeskus ilmoittaa kotitalousyksikön jäsentä kohti. Kokonaismenot väestötasolla on saatu summaamalla eri elintarviketekategorioiden käytetyt rahamäärät ja Šagaidan ja Uzunin tapaan kertomalla saatu summa väestön lukumäärällä. Elintarviketuontien ja -vientien erotuksen arvo on muutettu dollareista rupliksi käyttämällä ruplan keskimääräistä dollarikurssia kyseiseltä vuodelta.

Taulukko 8. Elintarvikeriippumattomuus vuosina 2013–2016.

	Tuonnit (milj. US dollaria)	Viennit (milj. US dollaria)	Tuonnit- viennit, milj. US dollaria	RUB/USD	Tuonnit- viennit, milj. ruplaa	Ruoka- menot, milj. ruplaa /v	Ruoka- menot, kk/hlö/ ruplaa	Tuontiriip- pumatto- muus
2013	43255	16262	26993	31,9	861077	7391894	4297	88
2014	39957	18982	20975	38,6	809635	8108158	4703	90
2015	26650	16215	10435	61,3	639666	9532357	5431	93
2016	25031	17070	7961	67	533387	10302561	5859	95

Lähde: Suomen Pankki, 2018, Rosstat, 2018m; Rosstat, 2018l; 2014b; 2015c; 2017d, 44; 222; omat laskelmat.

Kuten ylläolevasta taulukosta näkyy, Šagaidan ja Uzunin kaavalla laskettuna ”yleisen” tuontiriippumattomuuden taso on tuonninkorvauksen alkamisen jälkeen kasvanut. Peruselintarvikkeisiin käytetyn summan nominaalinen arvo kasvoi taantumavuosina.

Nettotuontien arvo pieneni, sillä dollarimääräisenä laskettujen tuontien arvo putosi vuodesta 2013 alkaen. Rupliksi muutettuna nettotuontien arvo pieneni huolimatta ruplan voimakkaasta devalvoitumisesta. Šagaidan ja Uzunin määritelmän mukaan tuontiriippuvuus siis väheni (eli tuontiriippumattomuus kasvoi), sillä ruokamenot kasvoivat samalla, kun nettotuontien ruplamääräinen arvo laski. Tuontiriippumattomuus elintarvikkeissa on siten vuonna 2016 korkein vuoden 1997 jälkeen.

4.2.3 Tuontien osuus elintarvikkeiden vähittäismyynnistä

Myös elintarviketuontien osuus elintarvikkeiden vähittäiskaupan arvosta on pudonnut. Vuonna 2013 tuontien arvo muodosti 36 % vähittäiskaupan arvosta, vuonna 2014 osuus oli 34 %, vuonna 2016 tuontien arvo oli enää 23 %. (Rosstat, 2018a). Tuontielintarvikkeiden osuuden väheneminen elintarvikkeiden vähittäiskaupan arvosta kertoo Gataulinan, Šagaidan, Uzunin ja Janbuhin (2015, 241) mukaan siitä, että tuonninkorvausta on tapahtunut arvoindikaattoreilla mitattuna, sillä tuontien arvon pienentyessä vähittäiskaupan arvosta suurempi osa kohdistuu kotimaisille tuottajille.

Elintarviketuontien ruplissa mitattu nominaalinen arvo on kuitenkin noussut vuosina 2014–2016 ruplan heikkenemisen myötä (taulukko 9). Gataulina ym. (2015) laskevat border-hinnoilla⁸ laskettujen elintarviketuontien osuuden elintarvikkeiden vähittäismyynnistä vuosina 2014 ja 2015 (kolmella ensimmäisellä neljänneksellä). Border-hinnoilla laskettujen tuontien osuus vähittäiskaupan liikevaihdosta on pysynyt hyvin tasaisena, sillä tuontien ruplamääräinen arvo on kasvanut kuten myös vähittäismyynnin arvo. Gataulina, Šagaida, Uzun ja Janbuh (2015, 241) arvioivat näin ollen vähittäismyyntihinnoilla laskettujen tuontielintarvikkeiden osuuden pienenemisen johtuvan lähinnä kaupan katteiden alenemisesta tuontielintarvikkeissa.

⁸ Venäjän tulli tilastoi elintarvikkeiden tuontien arvoa border-hinnoilla. Näistä tuonneista noin 70 % kohdistuu vähittäismyyntiin ja loput 30% tuonnin arvosta kohdistuu elintarvikkeiden raaka-aineisiin, jotka tulevat myöhemmässä vaiheessa vähittäiskauppaan osana kotimaista tuotantoa. Venäjän tilastokeskus puolestaan mittaa tuonnin arvoa elintarvikkeiden vähittäismyyntihinnoilla. Tuontien arvo vähittäismyyntihinnoilla mitattuna on noin kolme kertaa border-hinnoilla mitattujen elintarviketuontien arvoa korkeampi. Ero border-hintojen ja vähittäiskaupan hintojen välillä johtuu sekä tuontitulleista, jotka ovat noin 15 % border-hinnoista, että vähittäiskaupan katteista. (Gataulina ym., 2015, 241.)

Taulukko 9. Elintarviketuontien arvo valikoituina vuosina border-hinnoilla laskettuna sekä tuontien osuus elintarvikkeiden vähittäismyynnistä.

	Tuonnit, mrd. US dollaria	RUB/USD	Tuonnit, mrd. ruplaa	Elintarvikkeiden vähittäismyynnin liikevaihto, mrd. ruplaa	Tuontien osuus vähittäismyynnistä (%)
2010	36,4	30,4	1106,5	8002,168	14 %
2012	40,7	31,1	1264,4	9961,362	13 %
2013	43,3	31,9	1379,8	11143,0	12 %
2014	40,0	38,6	1542,3	12380,8	12 %
2015	26,7	61,3	1633,6	13412,3	12 %
2016	25,0	67,0	1677,1	13746,3	12 %

Lähde: Suomen Pankki, 2018, Rosstat, 2018m, Rosstat, 2018c; omat laskelmat.

Yllä olevassa taulukossa (taulukko 9) on laskettu samalla tavalla kuin Gataulinan, Šagaidan, Uzunin ja Janbuhin artikkelissa border-hinnoilla laskettujen elintarvikkeiden tuontien osuus elintarvikkeiden vähittäismyynnistä vuosina 2010–2016. Kuten kuvasta näkyy, tuontien osuus on todellakin ollut vuodesta 2013 lähtien tasaisesti noin 12%. Tuontien arvo suhteessa vähittäismyynnin arvoon putosi vuosina 2010–2013, mutta suhde ei taantumavuosina muuttunut.

Vuonna 2015 oli vain kolme kuukautta, joina elintarviketuontien ruplamääräinen arvo alitti edellisvuoden arvon. Tätä Gataulina, Šagaida, Uzun ja Janbuh pitävät epäsuorana indikaattorina sille, että arvoindikaattoreilla mitattuna tuonninkorvausta ei tapahtunut ainakaan vuonna 2015, sillä osa väestöstä oli pudonneista tuloista huolimatta valmis maksamaan enemmän kallistuneista tuontihyödykkeistä samalla kun alemmissä tuloluokissa kallistuneiden tuontihyödykkeiden osuus on vähentynyt. (Gataulina ym. 2015, 242.)

Erot käytettävissä olevissa tuloissa ja mahdollisuus kallistuneiden tuontihyödykkeiden ostamiseen vaihtelevat eri tuloluokissa. Ruokaturvan kannalta tärkeimpiä ovat kaikkein haavoittuvammassa asemassa oleva ihmisryhmät, joiden käytettävissä olevat tulot ja ruoka-aineiden kulutus ovat jo valmiiksi matalalla tasolla. Tämän vuoksi on järkevää tutkia ruokamenojen ja kulutuksen muutosta eri tuloluokissa.

4.3 Ruoan kulutus ja taloudellinen saatavuus

Venäjän suurimmaksi ongelmaksi ruokaturvan saavuttamiseksi on identifioitu aiemmassa tutkimuksessa (Liefert, 2004) ruoan taloudellinen saatavuus alimmissa tuloluokissa. Ruoan taloudellisen saatavuuden varmistaminen on omavaraisuusasteen nostamisen lisäksi yksi ruokaturvadoktriiniin kirjatuista tavoitteista. Taloudellinen saatavuus on määritelty doktriinissa mahdollisuudeksi ostaa elintarvikkeita voimassa olevilla hinnoilla siten, että ruoan määrä ja valikoima vastaavat ruoan kulutukselle asetettuja vähimmäisnormeja. Ruoan taloudelliseen saatavuuteen vaikuttavat sekä tulot että ruoan hinta. (Šagaida & Uzun, 2015, 72.)

Šagaida ja Uzun (2015) määrittelevät tutkimuksessaan ruoan fyysiselle ja taloudelliselle saatavuudelle ruokaturvadoktriinin tavoitteita vastaavat indikaattorit. Nämä tunnusluvut ovat kulutuksen osalta a) perusruoka-aineiden suosituksia vastaava kulutus (kg/v /hlö) ja b) ruoan energia- ja ravintosisältö (keskimäärin/vrk/kotitalouden jäsen). Taloudellisen saatavuuden indikaattorina he laskevat kohdan b) tunnusluvun tuloryhmittäin. Lisäksi he tarkastelevat ruoan taloudellisen saatavuuden indikaattorina ruokamenojen osuutta kulutusmenoista sekä ruoan saatavuutta kaupungeissa ja maaseudulla.

Šagaidan ja Uzunin artikkelissa yllä mainitut indikaattorit on laskettu vuodelle 2013. Tuonninkorvauksen vaikutuksien arvioimiseksi yllä mainitut valitut tunnusluvut lasketaan jäljempänä uudestaan vuodelle 2016 ja vertaillaan niitä Šagaidan ja Uzunin laskemiin lukuihin. Ruoan saatavuuden erot kaupunkien ja maaseudun välillä jätetään tämän työn ulkopuolelle, kuten myös alueelliset tarkastelut. Ruoan kulutuksen ja taloudellisen saatavuuden analysoimiseksi tarkastellaan ruoan kulutusta, ruoan hinnan muutosta ja lasketaan ruoan energia- ja ravintosisältö sekä ruokamenojen osuuden muutos tuloryhmittäin.

4.3.1 Ruoan hinta

Koska talouden taantuma ja tuontirajoitteet sijoittuivat vuoden 2014 toiselle puoliskolle, molemmat tapahtumat vaikuttivat kuluttajahintojen nousuun. Taantuma vaikutti lisäksi käytettävissä oleviin tuloihin. Kotitalouksien reaaliset käytettävissä olevat tulot putosivat vuonna 2014 0,7 % edellisvuodesta. Vuonna 2015 pudotusta tapahtui 3,2 % ja vuonna

2016 käytävissä olevat tulot pienenevät 5,8 % edellisvuoteen verrattuna. (Rosstat, 2018g.)

Kuten jo edellä on todettu, taantumien alkaessa syksyllä 2014 kuluttajahinnoista nousivat eniten elintarvikkeiden hinnat. Alla olevassa taulukossa (taulukko 10) eritellään elintarvikkeiden kuluttajahintaindeksin prosenttimuutos eri tuoteryhmien osalta.

Taulukko 10. Kuluttajahintaindeksin prosenttimuutos.

Kuluttajahintaindeksi, prosenttimuutos edellisestä vuodesta (joulukuu-joulukuu)				
	2013	2014	2015	2016
Liha ja siipikarja	97,0	120,1	104,3	131,6
Makkarat ja tuotteet lihasta ja siipikarjasta	104,4	118,0	110,9	103,9
Lihäsäilykkeet	105,0	118,4	122,9	104,2
Kalatuotteet	107,0	118,0	122,9	108,6
Maito ja maitotuotteet	113,1	114,4	111,5	109,5
Juusto	118,0	118,2	108,7	109,9
Voi	118,6	114,5	110,6	120,5
Auringonkukkaöljy	97,0	105,5	137,2	103,4
Makeiset	105,9	110,9	124,2	106,9
Kananmunat	128,8	104,6	109,8	99,3
Sokeri	102,6	140,0	112,9	94,0
Leipä ja leipomotuotteet	108,0	107,5	113,2	105,9
Pavut ja suurimot	103,2	134,6	115,5	106,4
Pastatuotteet	104,7	108,4	119,5	104,5
Alkoholi	114,6	113,7	110,7	106,4
Elintarvikkeet	107,3	115,4	114,0	104,6

Lähde: Rosstat, 2017b, 452.

Elintarvikkeiden hinnat nousivat vuoden 2014 joulukuussa kaikkiaan 15,4 prosenttia edellisvuoden joulukuuhun verrattuna. Seuraavana vuonna nousua oli 14 prosenttia. Eniten nousi sokerin hinta; hinta nousi vuonna 2014 40 prosenttia edellisvuoteen verrattuna. Lihan ja lihatuotteiden hinnat nousivat 18–20 prosenttia, juuston ja kalan hinnat noin 18 prosenttia. Vähiten nousivat kananmunien (4,6 %) ja leivän (7,5 %) hinnat. Vuonna 2015 lihasäilykkeiden ja kalatuotteiden hinnan nousivat lähes 23 prosenttia, pastatuotteiden 19,5 prosenttia. Samana vuonna eniten nousivat auringonkukkaöljyn (37,2 %) ja makeisten (24,2 %) hinnat.

Vuonna 2016 elintarvikkeiden hinnannousu hidastui ja kokonaisuudessaan ruoan hinta nousi enää 4,6 prosenttia edellisvuoteen verrattuna. Vuonna 2016 eniten nousi lihan ja siipikarjan hinta, 31,6 prosenttia, myös maidon ja maitotuotteiden sekä juuston hinta nousivat lähes 10 prosenttia.

4.3.2 Ruoan kulutus

Ruokaturvadoktriinin yksi tärkeimmistä ruokaturvan indikaattoreista on ruoan kulutus henkeä kohti. Ruoan kulutuksen tulee täyttää kullekin ruoka-aineryhmälle asetetut suositukset⁹, mutta Šagaidan ja Uzunin (2015, 69) mukaan arvioimisessa on useita ongelmia. Yksi suurimmista ongelmista liittyy arvioinnissa käytettyyn ruoan kulutuksen tietolähteeseen: ruoka-aineille lasketut ruokataseet ja toisaalta kotitalouksien budjettitutkimus antavat toisistaan poikkeavat tiedot ruoan kulutuksesta, ja erot näiden kahden lähteen välillä ovat suuria.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 11) on esitetty ruokaryhmien mukaan ruoan kulutus henkeä kohti sekä ruokataseen tietojen että budjettitutkimuksen perusteella saatujen tietojen mukaan. Vuoden 2013 luvut ja suositukset ovat peräisin Šagaidan ja Uzunin (2015) artikkelista.

⁹ Suositukset perustuvat terveystieteiden ja sosiaaliministeriön määräykseen (No 593, 2.8.2010). Alkuperäiset suositukset on annettu intervaleina ja erillisille ruoka-aineille. Šagaida ja Uzun käyttävät intervallien keskiarvoja ja kokonaisia perusruoaka-aineryhmiä suositusten toteutumisen arvioimiseen. (Šagaida & Uzun, 2015, 69.)

Taulukko 11. Pääruoka-aineiden kulutus, henkeä kohti / kg / vuosi budjettitutkimuksen ja ruoka-ainetaseiden perusteella laskettuna.

	Suositus	2013				2016			
		Budjetti- tutkimus	Ruokatase	Saavutettu taso (%)		Budjetti- tutkimus	Ruokatase	Saavutettu taso (%)	
				Budjetti- tutkimus	Ruokatase			Budjetti- tutkimus	Ruokatase
Leipätuotteet	100,0	98,0	118,0	98,0	118,0	98,7	117,0	98,7	117,0
Perunat	97,5	61,0	111,0	62,6	113,8	60,0	113,0	61,5	115,9
Vihannekset	130,0	97,0	109,0	74,6	83,8	105,0	112,0	80,8	86,2
Hedelmät	95,0	77,0	64,0	81,1	67,4	72,7	62,0	76,5	65,3
Liha ja lihatuotteet	72,5	85,0	75,0	117,2	103,4	88,2	74,0	121,7	102,1
Maito ja maitotuotteet	330,0	270,0	248,0	81,8	75,2	272,6	236,0	82,6	71,5
Kananmunat	260,0	217,0	269,0	83,5	103,5	229,0	273,0	88,1	105,0
Kala ja kalatuotteet	20,0	22,0	17,1	110,0	85,5	21,5	N/A	107,5	N/A
Sokeri	26,0	32,0	40,0	123,1	153,8	32,0	39,0	123,1	150,0
Kasvisöljy	11,0	11,0	13,7	100,0	124,5	11,0	13,7	100,0	124,5

Lähde: Šagaida & Uzun (2015, 70), Rosstat, 2016a, Rosstat, 2016b.

Kuten taulukosta 11 näkyy, erot kotitalouksien budjettitutkimuksen ja ruokataseiden perusteella lasketun ruoka-aineiden käytön välillä ovat suuria. Budjettitutkimuksen perusteella saadut tiedot kuvaavat ruoka-aineiden käyttöä kotitalouksissa ja jättävät julkisten laitosten kulutuksen tutkimuksen ulkopuolelle (Šagaida & Uzun, 2015, 70). Muutos vuosien 2013 ja 2016 välillä näyttää useissa ruoka-ainekategorioissa ristiriitaiselta, jos saavutettua tasoa verrataan eri ruokataseiden ja budjettitutkimuksen tietojen välillä.

Budjettitutkimuksen perusteella esimerkiksi lihan ja lihatuotteiden käyttö on kasvanut, mutta ruokataseeseen perustuvan tiedon mukaan laskenut. Sama tilanne on maidon ja maitotuotteiden kohdalla. Ainoastaan vihannesten ja melonien ja kananmunien kulutus on kasvanut molempien tietolähteiden perusteella. Ruokturvadoktriinin mukaisten suositusten toteutumisen tarkkailu ja niiden vertailu eri vuosien välillä on hankalaa. Šagaida ja Uzun (2015, 71) arvioivatkin, että nykyisellään suositusten toteutumisen arvioiminen ei onnistu objektiivisesti.

Molempien tietolähteiden perusteella suositusten mukainen kulutus toteutuu sokerin, kasviöljyn sekä lihan ja lihatuotteiden kohdalla. Budjettitutkimuksen perusteella ruoka-aineiden kulutus on kasvanut vuosien 2013 ja 2016 välillä viidessä kategoriassa kymmenestä: lihan, maidon, vihannesten, kananmunien sekä leipätuotteiden käyttö on kasvanut. Vihannesten kulutus on kasvanut noin 8 prosenttia, lihan ja lihatuotteiden noin

4 prosenttia, leivän ja leipätuotteiden alle prosentin, kananmunien noin 6 prosenttia ja maidon ja maitotuotteiden noin prosentin. Ruokataseiden perusteella puolestaan perunoiden, vihannesten sekä kananmunien kulutuksessa on vuonna 2016 tapahtunut kasvua vuoteen 2013 verrattuna.

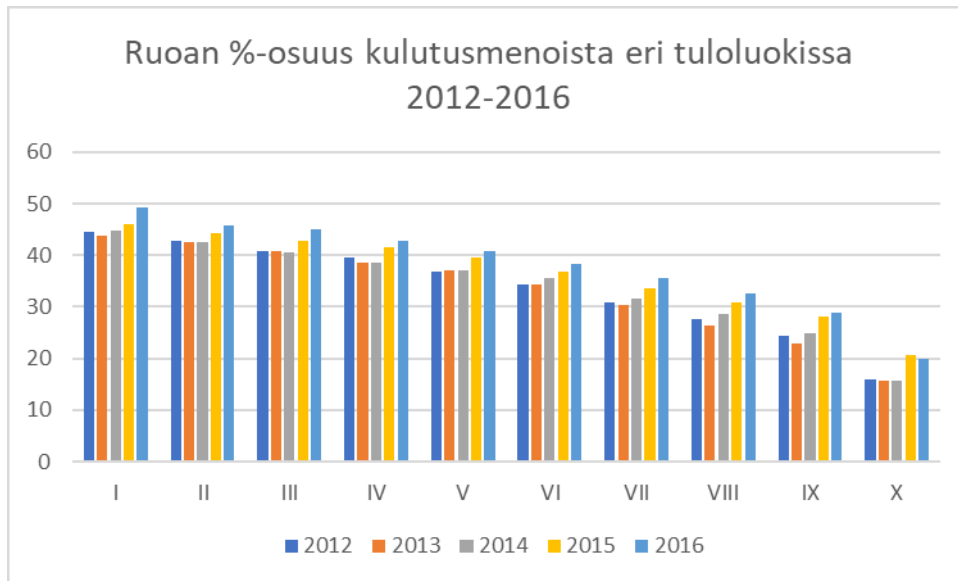
Kulutuksen muutoksen arviominen vuosien välillä on hankalaa eri tilastointitapojen antaman ristiriitaisen tiedon vuoksi. Erityisen hankalaa on arvioida niiden ruoka-aineiden kulutusta, jossa ruokataseen tiedot sekä budjettitutkimuksen tiedot poikkeavat kulutuksen muutoksen suunnan suhteen. Suositusten mukaisesta tasosta jäädään molempien tilastojen mukaan kolmessa eri ruoka-aineessa: maidon, vihannesten ja hedelmien kulutus oli vuonna 2013 alle suosituksen, eikä tilanne ollut muuttunut vuonna 2016.

4.3.3 Ruoan osuus kulutusmenoista

Venäjän tilastokeskuksen kulutusta koskevat tilastot perustuvat neljästi vuodessa suoritettavaan kotitalouksien budjettitutkimukseen. Tutkimus on otantatutkimus, joka kattaa 48500 kotitaloutta. (Rosstat, 2017c, 173.) Kulutusmenot on tilastoitu kotitalouksien loppukulutukseen käytettyinä menoina (*household final consumption expenditure*), jotka koostuvat yksityiskulutuksesta sekä luontoissuorituksista, jotka on ilmaistu rahamääräisesti. Loppukulutukseen käytetyt menot eivät sisällä hyödykkeitä, joita ei ole hankittu omaa käyttöä varten. Kotitalouksien kulutusmenot (*household consumption expenditure*) puolestaan mittaavat kulutushyödykkeisiin ja palveluihin käytettyjä menoja. (Rosstat, 2017c, 174.)

Ruokaan käytettyjen menojen osuus kulutusmenoista on kasvanut. Vuonna 2010 ruokamenojen osuus budjetista oli 29,6 prosenttia, vuonna 2015 luku oli 32,1 ja vuonna 2016 32, prosenttia (Rosstat, 2017c, 159). Erot eri tuloluokien välillä ovat kuitenkin huomattavia.

Alla olevassa kuviossa (kuvio 9) on kuvattu ruokamenojen % -osuus kulutusmenoista eri tuloluokissa vuosina 2012–2016. Kuvioista näkyy selvästi, että ruokamenojen osuus kulutusmenoista pienenee siirryttäessä korkeampiin tuloluokkiin. Tämä havainto on yhtäpitävä edellä esitellyn Engelin lain kanssa, jonka mukaan kotitaloudet tulojen noustessa allokoivat jatkuvasti pienemmän rahasumman ruokatarvikkeisiin.

Kuvio 9. Ruoan (sis.alkoholittomat juomat) % -osuus kulutusmenoista eri tuloluokissa (Rosstat, 2018k)

Alimmassa tulokymmenyksessä ruokamenot muodostivat ennen vastapakotteita vuonna 2013 selvästi alle puolet kulutusmenoista, 43,9 prosenttia. Samana vuonna ruokamenojen osuus pieneni viidessä alimmassa tuloluokassa keskimäärin 1,7 prosenttiyksikköä korkeampaan tuloluokkaan siirryttäessä. Viidessä ylimmässä tuloluokassa ruokamenojen osuus putosi keskimäärin 4,2 prosenttiyksikköä siirryttäessä ylempään tuloluokkaan. Suurin muutos tapahtuu siirryttäessä ylimpään tulokymmenekseen, jossa ruokamenojen osuus putosi edelliseen tulokymmenekseen nähden peräti 7 prosenttiyksikköä ja muodosti vuonna 2013 15,8 prosenttia kulutusmenoista.

Ruokamenojen osuus kasvoi jokaisessa tulokymmenyksessä vastapakotteiden asettamisen jälkeen. Vuonna 2015 ruokamenojen osuus kasvoi kaikissa tuloluokissa keskimäärin noin 2,43 prosenttiyksikköä verrattuna edellisvuoteen, erot olivat kuitenkin suuria eri tulokymmenysten välillä. Vuonna 2015 ruokamenojen osuus kasvoi eniten ylimmässä tuloluokassa, jossa ruokaan käytettävien menojen osuus kulutusmenoista kasvoi 4,9 prosenttiyksikköä verrattuna vuoteen 2014. Kahdessa alimmassa tuloluokassa ruokamenojen osuus kasvoi keskimäärin 1,5 prosenttiyksikköä edellisvuoteen verrattuna.

Vuonna 2016 ruokamenojen osuus kasvoi huomattavasti alimmassa tulokymmenyksessä. Kaikkein köyhimpään tuloluokkaan kuuluvat kotitaloudet käyttivät vuonna 2016 49,2 prosenttia kulutusmenoistaan ruokaan: ruokamenojen osuus kasvoi 3,2 prosenttiyksikköä edellisvuoteen verrattuna. Ylimmässä tulokymmenyksessä ruoan

osuus päinvastoin pieneni 0,8 prosenttiyksikköä. Erot tulokymmenysten välillä kasvoivat alimmissa tuloluokissa: kahdessa alimmassa tuloluokassa ruoan osuus kulutusmenoista pieneni keskimäärin 2,25 prosenttiyksikköä ylempään tuloluokkaan siirryttäessä, kun vuonna 2013 vastaava luku oli 1,55 prosenttiyksikköä. Köyhimmän tulokymmenyksen kulutusmenojen osuuden ero seuraavaan tuloluokkaan oli vuonna 2016 peräti 3,5 prosenttiyksikköä. Ylimmän tulokymmenyksen ero alempaan tuloluokkaan oli edelleen kaikkein suurin: ylimpään tulokymmenyksen kuuluvien kotitalouksien kulutuksesta ruokaan kului vuonna 2016 19,9 prosenttia kulutusmenoista, ero alempaan tuloluokkaan oli peräti 9 prosenttiyksikköä.

Loppukulutukseen käytettävien menojen tilastoinnissa huomioidaan luontoissuorituksiksi laskettavat ruokamenot. Näitä ovat lahjoitusten lisäksi yksityisiltä viljelyspalstoilta saatu ruoka rahamääräiseksi muutettuna. Yksityisten palstojen merkitys vaihtelee myös tuloluokittain ja niiden merkitys alimmissa tuloluokissa on vastapakotteiden jälkeen kasvanut. Ennen vastapakotteita vuonna 2013 omasta palstaviljelystä saatujen ruokatarvikkeiden arvo vastasi viidessä alimmassa tulokymmenyksessä keskimäärin noin 4 prosenttia loppukulutukseen käytetyistä menoista. Suurin merkitys omalla viljelyllä oli alimmassa tulokymmenyksessä. Näiden ruokatarvikkeiden merkitys ruokamenoissa vähenee tasaisesti siirryttäessä ylimpiin tuloluokkiin: ylimmässä tuloluokassa oman palstaviljelyn arvo oli enää 1,2 prosenttia kulutusmenoista. (Rosstat, 2018f.)

Vastapakotteiden asettamisen jälkeen vuonna 2016 yksityisen viljelyn merkitys osana kulutusmenoja kasvoi eniten kahdessa alimmassa tulokymmenyksessä: alimmassa kymmenyksessä osuus kasvoi kaikkein eniten. Palstaviljelyn osuus oli alimmassa kymmenyksessä vuonna 2016 7,4 prosenttia, kun vuonna 2013 osuus oli 4,9 prosenttia kaikista kulutusmenoista. Toiseksi alimmassa tulokymmenyksessä osuus kasvoi 1,3 prosenttiyksikköä vuodesta 2013. Muissa tuloluokissa kasvua oli alle yhden prosenttiyksikön, lukuun ottamatta kahta ylintä tulokymmenystä, joiden ruokamenoista palstaviljelyn osuus putosi vuonna 2016 verrattuna vuoteen 2013. (Rosstat, 2018f.)

4.3.4 Ruoka-aineiden energiasisältö tuloryhmittäin

Venäjän kuluttajansuojalaitos on määrittänyt energia- ja ravintosisällön suositukset, jotka on laskettu eri ikäryhmille ja molemmille sukupuolille erikseen. Šagaida ja Uzun käyttävät keskimääräisiä suosituksia, jotka on laskettu 32–39 vuotiaille naisille ja miehille. Tiedot ruoan suositusten mukaisesta energia- ja ravintosisällöstä perustuvat Rosstatin kotitalouksien budjettitutkimuksiin. (Šagaida & Uzun, 2015, 71.)

Alla olevassa taulukossa (taulukko 12) on vuosien 2013 ja 2016 ruoka-annosten ravinto- ja energiasisällön koostumus tuloryhmittäin. Vuoden 2013 luvut ja suositukset ovat peräisin Šagaidan ja Uzunin (2015) artikkelista. Taulukosta näkyy selvästi, että ravintosuosituksien toteutuminen riippuu vahvasti tulotasosta. Kahdessa alimmassa tuloluokassa jäädytään suosituksista niin proteiinin, rasvan, hiilihydraattien kuin kokonaiskalorimääränkin suhteen. Myös kolmanneksi alimmassa tuloluokassa jäädytään alle suositusten mukaisen kokonaiskalorimäärän.

Taulukko 12. Ruoka-annoksen ravinto- ja energiasisällön koostumus tuloryhmittäin 2013 ja 2016. Kotitalouden jäsentä kohti /vrk.

2013	I	II	III	VIII	IX	X	Suositus
Proteiini, g	55	65	70	86	92	94	82
joista eläinperäisiä	32	39	43	56	60	61	41
Rasva, g	72	87	95	116	126	131	95
Hiilihydraatit, g	260	294	310	355	379	391	417
Kaloria /vrk	1914	2224	2382	2822	3028	3132	2850
2016	I	II	III	VIII	IX	X	Suositus
Proteiini, g	58	66	72	91	94	94	82
joista eläinperäisiä	32	39	44	59	63	64	41
Rasva, g	74	88	97	126	128	127	95
Hiilihydraatit, g	285	304	327	373	369	367	417
Kaloria /vrk	2045	2283	2480	3005	3019	3007	2850

Lähde: Šagaida ja Uzun, 2015, 72; Rosstat, 2018i.

Kuten taulukosta näkyy, lähes jokaisen taulukoidun tuloluokan kokonaiskalorimäärä on kasvanut hieman vuonna 2016 verrattuna vuoteen 2013. Poikkeuksena on kaksi ylintä tuloluokkaa, jotka olivat saavuttaneet suosituksen jo vuonna 2013. Kolmessa alimmassa

tuloluokassa ei vuonna 2016 kuitenkaan ollut saavutettu suosituksia yhdessäkään ravintoaineessa, tosin alimman tuloluokan proteiininsaanti oli lisääntynyt hiukan vuonna 2016; Šagaida ja Uzun mainitsevat köyhimmän tuloluokan olevan alhaisen proteiininsaannin vuoksi riskitasolla.

4.4 Tuonninkorvauksen onnistuminen maidon ja maitotuotteiden tuotannossa

Edellisen analyysin pohjalta nähtiin, että maidon ja maitotuotteiden omavaraisuusastetta ei ole onnistuttu nostamaan merkittävästi tuonninkorvauksen alettua. Selvää on myös, että maidon ja maitotuotteiden kulutuksessa jäädyään suositusten alle sekä ruokataseesta laskettujen että budjettitutkimuksen tietojen mukaan.

Venäjän maidontuottajien etujärjestö, Sojuzmoloko, laati Venäjän maatalousministeriölle luonnoksen, johon se oli laatinut oman arvionsa maidon tuotannon kehityksestä vuoteen 2020 saakka. Luonnokseen oli sisällytetty ruokaturvadoktriinin mukaiset tavoitteet maidontuotannolle ja tavoitteiden saavuttamiseksi tarvittava valtion tuki. Tavoitteita oli muun muassa maidon tuotannon lisääminen 23,6 miljoonaan tonniin ja kaikkien saatavilla olevien maitotuotteiden kotimaisen tuotannon osuuden kasvattaminen 66,5 prosentista 78 prosenttiin. Tavoitteiden saavuttamiseksi etujärjestö arvioi vuosina 2015–2020 tarvittavan valtion tuen määrän noin 427 miljardiksi ruplaksi. (FAS, 2014b, 11–12.)

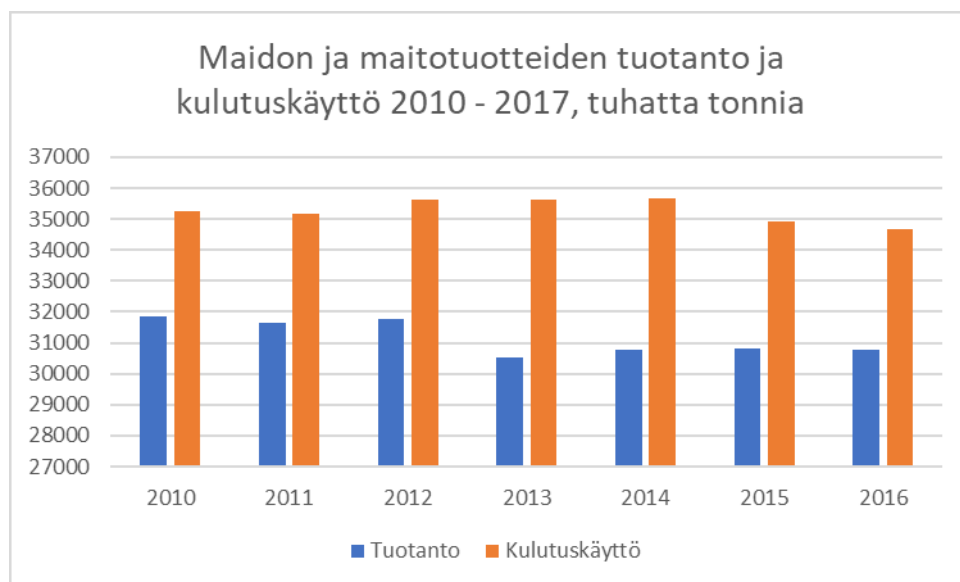
Tuonnit ovat kattaneet suuren osan maidon ja maitotuotteiden saatavuudesta Venäjällä, jossa vuonna 2015 tuotettiin 6% maailman raakamaidosta (Sojuzmoloko, 2016, 6). Ennen vastapakotteita vuonna 2013 maidosta ja maitotuotteista 62% tuotiin maista, jotka eivät ole vastapakotteiden alaisia, ja loput 38% tuotiin maista, jotka joutuivat lähtemään Venäjän markkinoilta lähes täysin vastapakotteiden jälkeen. Vuonna 2014 viisi suurinta tuontimaata olivat Valko-Venäjä (52%), Uruguay (5%), Suomi (5%), Argentiina (5%) ja Uusi-Seelanti (4%). (Sojuzmoloko, 2016, 19–20). Vuonna 2016 alustavien tietojen mukaan Valko-Venäjän toi maidosta ja maitotuotteista (laskettuna maitoekvivalenttina) Venäjälle 85 %. Uusi-Seelanti ja Argentiina olivat toisella sijalla: kumminkin osuus tuonneista oli 4 %. (Sojuzmoloko, 2017, 16.)

Vastapakotteiden jälkeen vuonna 2014 Venäjän markkinoilta lähtivät siis tuontimaat, jotka vuonna 2013 toimittivat 38 % maitotuotteiden tuonnista. Maidon ja maitotuotteiden

tuonnin osuus kokonaisresursseista (varastot vuoden alusta + tuotanto + tuonti) putosi vuoden 2013 22,5 prosentista vuoden 2014 21,8 prosenttiin. Vuosina 2015 ja 2016 tuonnin osuus oli noin 19 %. (Sojuzmoloko, 2016, 19; Rosstat, 2018h.)

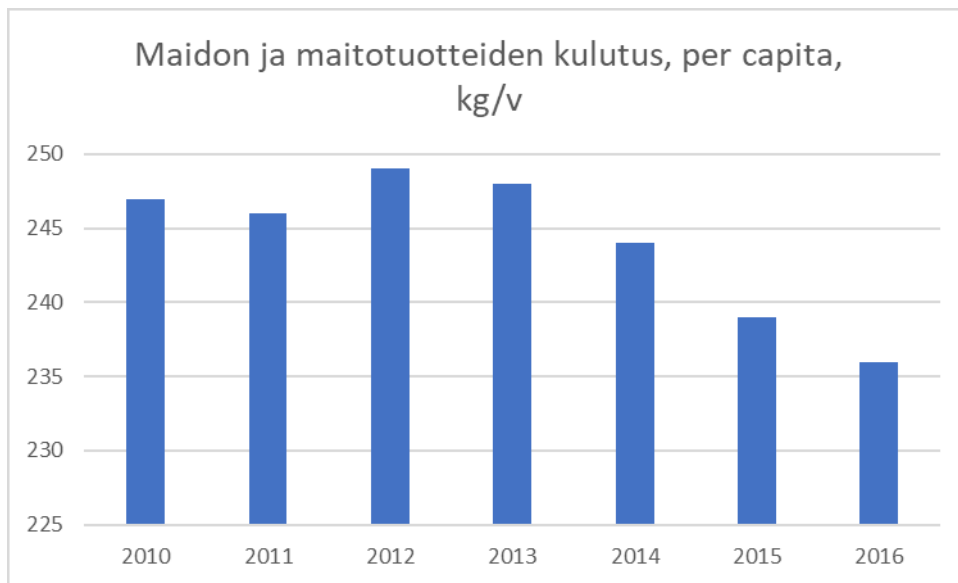
Faltsmanin kaavalla aiemmin laskettu maidon ja maitotuotteiden omavaraisuusaste vuonna 2016 oli 80 %. Omavaraisuus on kuitenkin laskettu kaikesta tuotetusta maidosta. Jos omavaraisuusaste lasketaan ottaen huomioon vain jatkokäsittelyyn päätyvä maito, on omavaraisuusaste kuitenkin huomattavasti pienempi, vain 75–75 % (Sojuzmoloko, 2016, 6).

Kuviosta 10 näkyy maidon ja maitotuotteiden kotimainen tuotanto ja kulutuskäyttö. Kulutuskäyttö kasvoi hieman vuoteen 2013 saakka ja alkoi vähentyä vastapakotteiden asettamisen jälkeen vuonna 2014. Vuonna 2015 kulutus pieneni noin 2 prosenttia edellisvuoteen verrattuna ja kulutuksen väheneminen jatkui edelleen seuraavana vuonna. Kulutuskäytön ja tuotannon välinen kuilu oli suurimmillaan vuonna 2013 ja alkoi pienentyä hieman vuodesta 2013 alkaen, mutta tämä johtuu maitotuotteiden kulutuksen pienenemisestä, ei kotimaisen tuotannon kasvusta. Tuontirajoitusten astuttua voimaan kotimainen tuotanto ei ole pystynyt vastaamaan kotimaiseen kysyntään tuotantoa lisäämällä.

Kuvio 10. Maidon ja maitotuotteiden tuotanto ja kulutus 2010–2016 (Rosstat, 2015b, 139, Rosstat, 2017c, 377)

Maidon ja maitotuotteiden vuotuinen per capita -kulutus on laskenut tasaisesti vuodesta 2012 lähtien (kuvio 11). Ruokataseiden mukaan laskettu kulutus oli vuonna 2013 248 kg, kun taas vuonna 2016 maidon ja maitotuotteiden kulutus oli laskenut 236 kiloon henkeä kohden. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Euroopan unionissa maidon ja maitotuotteiden keskimääräinen per capita -kulutus (maitoekvivalenttina laskettuna) oli vuosina 2011-2013 347 kg ja Pohjois-Amerikassa 279 kg. (OECD-FAO, 2014.)

Kuvio 11. Maidon ja maitotuotteiden vuotuinen kulutus / kg / per capita, vuosina 2010–2016 (Rosstat, 2015b, 140, Rosstat, 2016a). *laskettuna maitoekvivalenttina.

Merkittävä seikka maidontuotannossa on se, että hyvin suuri osa tuotannosta on peräisin kotitaloustuotannosta, jolla tuotettiin vuonna 2014 maidosta 47 %. Tämä luku pieneni hiukan vuoteen 2016 mennessä, jolloin pientuotanto muodosti 44 % raakamaidon tuotannosta (taulukko 13).

Taulukko 13. Maidon tuotanto alkuperän mukaan, % kokonaistuotannosta.

	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Kotitaloustuotanto	50,9	50,4	48,1	48,1	47,1	45,6	43,9
Maatilat ja yksityisyrietykset	1,8	4,7	5,4	5,9	6,2	6,6	7,1
Maatalousyrietykset	48,6	44,9	46,5	46	46,7	47,8	49

Lähde: Rosstat, 2018j.

Maidontuotannosta jatkokäsittelyyn päätyy maitoa eniten teollisesta maidontuotannosta. Rosstatin mukaan kokonaismaidontuotannosta jatkokäsittelyyn päätyi vuonna 2014 63,9 %, vuonna 2015 luku oli 65,3 % ja vuonna 2016 67,0 %. Maatalousyriyten tuotannosta jatkokäsittelyyn päätyi vuonna 2014 93,6 %, vuonna 2015 94,3 % ja vuonna 2016 94,5 %. (Rosstat, 2018n)

Vuonna 2015 jatkokäsittelyyn päätyneen raakamaidon määrä oli yhteensä 19,7 miljoonaa tonnia. Kotitaloustuotannon osuus tästä maidosta oli 24 % eli 4,7 miljoonaa tonnia. Tämä tarkoittaa, että kotitalouksien kokonaistuotannosta (14,0 miljoonaa tonnia maitoa) laskettuna kotitaloustuotannosta jatkokäsittelyyn päätyi vain 33,5 prosenttia tuotetusta maidosta. Maatilojen osuus jatkokäsitellystä maidosta oli 1,4 miljoonaa tonnia eli 6%. Raakamaidon tuotanto vuonna 2015 näillä tiloilla oli 2,0 miljoonaa tonnia, joten jatkokäsittelyyn päätyi maatilojen tuotannosta 70%. (Rosstat, 2018d; Soyuzmoloko, 2016, 14–15.) *Ongelmaksi muodostuu siis se, että yksityinen tuotanto, joka vastaa lähes puolesta tuotetusta maidosta, toimittaa vain noin 34 prosenttia tuotannostaan jatkokäsittelyyn.*

Nautakarjasta 44,6 prosenttia ja lehmistä 47 prosenttia eli noin puolet oli vuonna 2014 kotitaloustuotannon piirissä; maatalousyriyksissä oli 44,3 prosenttia nautakarjasta ja 40,3 prosenttia lehmistä. Tilanne muuttui vuosina 2015 ja 2016 vähän maatilojen ja yksityisyriyten hyväksi, ja kotitalouksien osuus pieneni hiukan (vuonna 2016 osuus oli 45 prosenttia lehmistä). Tämä johtuu siitä, että kotitaloustuottajista osa on rekisteröinyt tuotantonsa laillisiksi, verotettaviksi yriyksiksi. Maidon tuotannon rakenne on siis hyvin erilainen verrattuna esimerkiksi Venäjän suurimpaan maidontuontimaahan, Valko-Venäjään, jossa kotitaloustuotannon osuus lehmien määrästä on viime vuosina ollut noin 6 prosenttia, kun taas maatalousyriyksien osuus on ollut yli 90 % prosenttia. (Rosstat, 2017c, 374; Sojuzmoloko, 2015, 12; FAS, 2016a, 5.)

Ongelmaksi muodostuu kotitaloustuotannon tehottomuus, sillä tuotanto on matalan tehokkuuden ja teknologian tuotantoa, eikä raakamaitoa saada tarpeeksi jatkokäsiteltäväksi. (Sojuzmoloko, 2016, 12). Pientuotannossa ei ole myöskään tehokkaita jakelukanavia, ja tuotanto on paljon alttiimpi hinnan vaihteluille kotitaloustuotannossa kuin suurissa maatalousyriyksissä. Merkittävä osa kotitaloustuotannon tuottamasta maidosta kulutetaan siis maatilalla, eivätkä tuottajat

välttämättä saa tuloa tuotannostaan tai ole tukijärjestelmän piirissä. Osalla pientuottajista on siis rajalliset taloudelliset mahdollisuudet tuotantonsa modernisoimiseen ja tehostamiseen. (FAS, 2014b, 4.)

Nykyisen maidontuotannon tehottomuuden takia virallisen maatalouspolitiikan tavoite on ollut maidontuotannon rakenteen muuttaminen. Vaikka osa maidon tuotannon tuista on saatavilla myös pientuottajille, maatalousohjelmat on suunniteltu tukemaan suurten maatalousyritysten tuotantoa, mikä näkyy tukien suuntaamisessa suurimmille yrityksille. (FAS, 2016a, 8; FAS, 2014b, 4.)

Kotitaloustuotannon suuri rooli maidontuotannossa johtuu siitä, että maidontuotantoon ei ole syntynyt samanlaisia merkittäviä vertikaalisesti integroituneita agroholding-yrityksiä kuin siipikarjanlihan ja sianlihan tuotannossa, jossa on ollut paremmat katteet. Maidon tuotannon kasvun ongelmana on ennen kaikkea maidontuotannon vähäinen houkuttelevuus investoinneille. Investointihoukuttelevuuden puute johtuu monista seikoista, merkittäviä syitä heikkoon investointiaktiivisuuteen ovat maidontuotannon investointien pitkä takaisinmaksuaika, maidon hinnan volatilitteetti ja pätevän työvoiman puute maaseudulla. (FAS, 2016a, 4.)

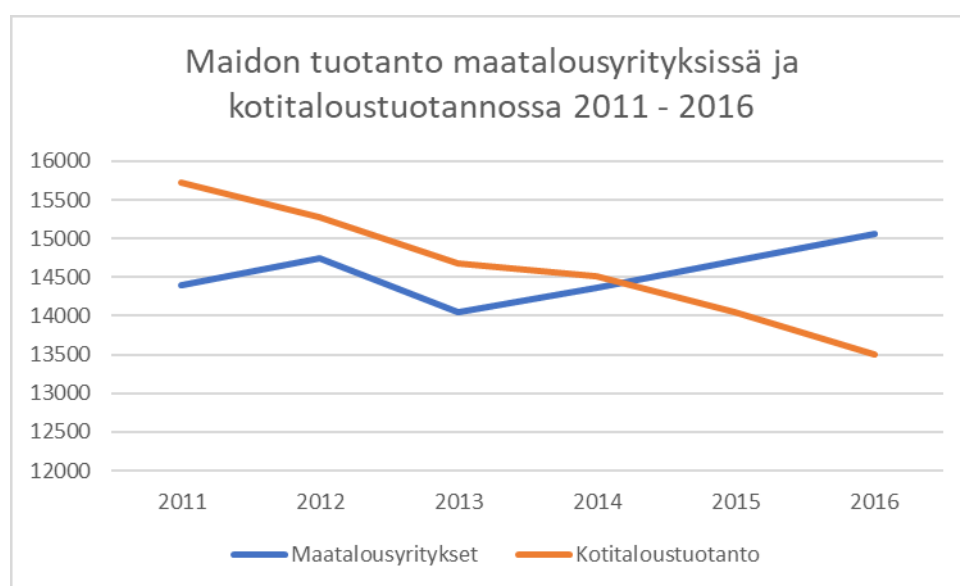
Valtion tuki on maidontuotannolle tärkeää heikon investointihoukuttelevuuden vuoksi. Ongelmana on ollut valtion ohjelmien toteuttamisen epävarmuus sekä pitkäaikaisten lainojen huono saatavuus, mikä on ollut merkittävä tekijä maidontuotannon modernisoinnin hitaudessa. (FAS, 2015b, 2.) Vuonna 2014 tuotantoa vähensivät ruplan devalvoituminen, pitkäaikaisten lainojen korkeat korot sekä valtion tukien myöhästymisen. (FAS, 2014b, 4). Maidon tuotannon investointien pituuden vuoksi maidon tuotannossa tuen volyyminä tärkeämpää on maatalouspolitiikan jatkuvuus. Maidontuotannon tukiohjelmia ei ole toteutettu suunnitelmien mukaan; viivytyksiä tukiohjelmien toteutumisessa on tehty esimerkiksi budjettileikkauksien takia. (FAS, 2016a, 7.)

Vuonna 2015 ja 2016 lypsykarjan määrä väheni, kun investoinnit maidontuotantoon pienenivät. Maidon tuotanto pieneni vain hiukan, sillä suuret maatalousyritykset lisäsivät tehokkuutta tuotannossaan. (FAS, 2016a, 2.) Maidontuotanto onkin keskittymässä entistä enemmän suurille maatalousyrityksille. Suurin maidontuottaja on Venäjän valtio: valtiomisteiset yritykset tuottivat vuonna 2015 eniten maitoa. 50 suurinta maidontuottajaa, joista siis valtio oli suurin, tuottivat vuonna 2015 noin 14,6 prosenttia raakamaidosta ja

10 suurinta tuottivat 6,8 prosenttia. Vuonna 2016 10 suurimman yrityksen osuus maidontuotannosta kasvoi 7,4 prosenttiin; 50 suurimman osuus oli vuonna 2016 16 prosenttia maidontuotannosta. (Russian Dairy Research Centre, 2017, 4.)

Vuonna 2016 50 suurinta maidontuottajaa lisäsivät tuotantaan noin 13 prosenttia edellisvuoteen verrattuna. Valtio-omisteiset yritykset lisäsivät maidon tuotantaan peräti 27 prosenttia. (Russian Dairy Research Centre, 2017, 4.) Maidontuottajat ovat investoineet jatkojalostukseen, ja toisaalta useat jatkojalostajat ovat raakamaidon riittämättömyyden takia investoineet raakamaidon tuotantoon. Maidontuotannossa tapahtuu siis hitaasti samanlaista vertikaalista integraatiota kuin lihantuotannossakin. (FAS, 2016a, 4.)

Alla olevassa kuviossa (kuvio 12) näkyy maidon tuotannon volyymi kotitaloustuotannossa ja maatalousy yrityksissä vuosina 2011–2016. Kuviossa näkyy selvästi käynnissä oleva rakenteellinen muutos: kotitaloustuotannon tuottaman maidon määrä on ollut jo usean vuoden ajan laskusuunnassa, mutta maatalousyriyten tuotannon volyymi lähti tasaiseen nousuun vuonna 2013. Maatalousyriyten kasvava tuotanto ei kuitenkaan ole pystynyt kompensoimaan kotitaloustuotannon vähenemistä: maidon tuotannon volyymi kasvoi vuosina 2014 ja 2015 alle prosentin ja laski hieman vuonna 2016 (Rosstat, 2018d).

Kuvio 12. Maidon tuotanto maatalousyriyksissä ja kotitaloustuotannossa (Rosstat, 2018d)

Ennen vuoden 2014 vastapakotteita maitotuotteiden kysyntä kasvoi vuosittain noin 5-6 prosenttia, mutta kotimainen tuotanto ei pystynyt vastaamaan kysyntään. Vastapakotteet vapauttivat 20 prosenttia kotimarkkinoista kotimaiselle tuotannolle, josta kasvoivat lähinnä juuston ja voin tuottajat. (Sojuzmoloko 2016, 6)

Venäjän tilastokeskus julkaisee tuonninkorvauksen piirissä olevien elintarvikkeiden tuotantolukuja. Täysmaitotuotteiden (sis. juotavaksi tarkoitetun nestemäisen maidon) tuotanto oli vuonna 2014 11,5 miljoonaa tonnia. Vuonna 2015 täysmaitotuotteiden valmistus oli 11,7 miljoonaa tonnia ja vuonna 2016 11,9 miljoonaa tonnia. Vastapakotteiden asettamisen jälkeen ehdottomasti eniten kasvoi juuston tuotanto: vuonna 2014 tuotanto kasvoi 14,8 %, 2015 kotimainen tuotanto kasvoi peräti 17,9 %. Vuonna 2016 tuotanto tosin kasvoi enää 2,8 %. Voin tuotanto kasvoi vuonna 2014 11,3 %, mutta aleni vuonna 2015 2,3 % ja vuonna 2016 2,1 %. (Rosstat, 2018e.)

Juuston tuotannon voimakas kasvu yhdessä maidon tuotannon hitauden kanssa aiheutti ongelmia tuotannon laadussa: markkinoille tuli vuonna 2015 useita uusia juustontuottajia, jotka tuottivat heikkolaatuisia juustoja tuontijuustojen poistuessa markkinoilta. Tuontia korvaavan tuotannon heikon laadun arvellaan olevan syynä siihen, että juuston kulutus putosi vuonna 2015; kulutus kasvoi jälleen vuonna 2016 tunnettujen yritysten tuotua markkinoilla laadukkaampia tuotteita. (FAS, 2016a, 14.)

Venäjän kuluttajansuojalaitos Rospotrebnadzor valvoo maidon ja maitotuotteiden laatua. Rospotrebnadzorin tietojen mukaan vuonna 2015 vähittäismyynnissä 6,45 % maitotuotteita oli ”väärennettyjä”, eli tuotteiden koostumus ei vastannut ominaisuuksiltaan hyödykkeelle asetettuja vaatimuksia. Ongelman laajuudesta kertoo se, että väärennettyjä maitotuotteita valmistettiin vuonna 2015 333 yrityksessä 58 hallinnollisella alueella. Samana vuonna myynnistä vedettiin 66 tonnia väärennettyjä tuotteita ja kuluttajansuojalaitos jakoi väärennettyjä tuotteita valmistaville yrityksille yhteensä 37 miljoonan ruplan arvosta sakkoja. (Rospotrebnadzor, 2016.)

Vuonna 2017 ensimmäisen kuuden kuukauden aikana väärennettyjen maitotuotteiden osuus oli 3,8 % tutkituista näytteistä; vuonna 2016 samalla ajanjaksolla 4,3 prosenttia. (Rospotrebnadzor, 2017.)

Miten suuria maatalousyrittäjiä suosiva maatalouspolitiikka vaikuttaa ruokaturvaan? Kotitaloustuotannolla on suuri merkitys ruokaturvan takaajana ja siten kotitaloustuotannon muutokset vaikuttavat suoraan ruokaturvaan. Kotitaloustuotannon

osuus maidontuotannossa kuitenkin pienehti tuontirajoitusten jälkeen. Kotitaloudet eivät ole onnistuneet nostamaan tuotannon tehokkuutta, ja suuntaus on ollut kohti maidontuotannon keskittymistä suuriin maatalousyrityksiin.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 14) esitetään vuosilta 2011–2016 maidon ja maitotuotteiden käyttö henkeä kohti vuodessa kilogrammoina. Tiedot ovat peräisin kotitalouksien budjettitutkimuksesta, minkä vuoksi ne eroavat aiemmin esitetyistä ruokataseen pohjalta lasketusta kulutuksen määrästä.

Taulukko 14. Kotitalouksien maidon ja maitotuotteiden kulutus kaupungeissa ja maaseudulla vuosina 2011–2016 (henkeä kohden / v / kg).

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Koko väestö	263	267	270	266	266	273
Kaupungeissa	269	274	278	271	271	277
Maaseudulla	245	249	249	249	250	261

Lähde: Rosstat, 2017d; 217–218.

Huomattavaa on ero kulutuksessa kaupungin ja maaseudun välillä tuontirajoitusten voimaan tulon jälkeen. Maidon ja maitotuotteiden kulutus pienehti vuonna 2014 laskettuna koko väestön osalta. Kulutus pienehti kuitenkin vain kaupungeissa; maaseudulla keskimääräinen kulutus ei pienentynyt, vaan päinvastoin kasvoi vuonna 2015. Vuonna 2016 kulutus kasvoi sekä kaupungeissa että maaseudulla.

Maaseudulla tuontirajoitukset eivät ole johtaneet kulutuksen vähenemiseen; syynä voi olla maaseutuväestön suurempi omavaraisuus maitotuotteissa. Yksityisen tuotannon merkitys näkyi myös aiemmin ruokamenojen tarkastelun yhteydessä: alimmissa tuloluokissa omista viljelyksistä saadun ruoan merkitys kasvoi tuontirajoitteiden voimaan tulon myötä.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 15) esitetään kotitalouksien maidon ja maitotuotteiden kulutus eri tuloluokissa. Kulutus laski heti vuonna 2014 tuontirajoitusten tultua voimaan kaikissa muissa tuloluokissa paitsi ensimmäisessä. Tämä on ymmärrettävää, sillä kulutuksen lähtötaso oli muutenkin matala alimmassa tuloluokassa.

Taulukko 15. Kotitalouksien maidon ja maitotuotteiden kulutus eri tuloluokissa vuosina 2011–2016 (henkeä kohden / v / kg).

	I	II	III	VIII	IX	X
2013	174	216	238	302	322	326
2014	174	212	235	297	312	325
2015	168	208	233	290	320	336
2016	176	213	242	318	322	335

Lähde: Rosstat, 2017d, 219–220; Rosstat, 2015a; Rosstat, 2014a.

Vuonna 2015 kulutus putosi kaikissa tuloluokissa paitsi korkeimmassa: kuten edellä todettiin, kulutuksen pieneneminen johtui osittain markkinoille tulleiden maitotuotteiden huonosta laadusta. Ylimmässä tuloluokassa kulutus päinvastoin kasvoi. Ero saattaa johtua kulutettujen maitotuotteiden laadullisista eroista: ylin tuloluokka kuluttaa oletettavasti eri hintasegmentin hyödykkeitä kuin alimmat tuloluokat. Useiden eri tutkimuslaistosten tutkimukset osoittavat, että venäläiset siirtyivät vuonna 2015 kuluttamaan halvempia elintarvikkeita: myös maitotuotteiden kulutus kasvoi matalan hintasegmentin tuotteissa ja pieneni kalliimmissa hintasegmenteissä (FAS, 2015b, 9). Vuonna 2016 kulutus kasvoi kaikissa paitsi ylimmässä tuloluokassa.

Maidon ja maitotuotteiden hinta nousi vuonna 2014 14,4 prosenttia, vuonna 2015 11,5 prosenttia ja vuonna 2016 9,5 prosenttia. Reaalisten käytettävissä olevien tulojen putoamisesta ja maitotuotteiden hintojen noususta huolimatta maitotuotteiden kulutus alimmassa tuloluokassa ei vuonna 2014 pudonnut, mikä saattaa kertoa kulutuksen alhaisesta lähtötasosta sekä ruoan kysynnän joustamattomuudesta hinnan suhteen: jos kulutus on valmiiksi hyvin alhaista, hinnan nousu ei vähennä kysyntää.

Voidaan olettaa, että ainakin ylimmissä tuloluokissa muutokset maitotuotteiden laadussa ja saatavuudessa vaikuttavat kysyntään enemmän kuin hinnan ja tulojen muutokset: empiirisen tutkimuksen pohjalta tiedetään, että ruoan hintajousto on ylimmissä tuloluokissa erityisen joustamatonta, ja tulojen vaikutus kysyntään pienenee tulotason noustessa. Esimerkiksi juuston tuotannossa kotimaiset tuottajat pystyivät vastaamaan kysyntään alimmissa ja keskitason hintasegmenteissä, kun taas ylimmässä hintasegmentissä, johon kuuluvat tasokkaat juustot, kotimainen tuotanto ei ole onnistunut korvaamaan tuontihyödykkeitä (FAS, 2016a, 15).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Elintarviketuonteja rajoittavat vastapakotteet antoivat voimakkaan impulssin maatalous- ja elintarviketuotannon kehittämiseen vuodesta 2014 alkaen. Vastapakotteet nostivat luonnollisesti myös tuonninkorvauksen maatalouspolitiikan keskiöön. Vastapakotteita edelsivät paitsi lännen Ukrainan kriisin takia asettamat pakotteet myös Venäjän maataloudessa elintarviketuontien voimakas nousu. Elintarviketuontien nominaalinen arvo oli noussut jyrkästi koko 2000-luvun ja tuontien arvo suhteessa maatalouden tuotannon arvoon oli korkeimmillaan vuosina 2010–2013.

Elintarvikkeiden tuonninkorvaus alkoi vastatoimena Venäjän vastaisille talouspakotteille, mutta kotimaisen maataloustuotannon tukeminen ja elintarviketuontien vähentäminen oli Venäjän harjoittaman maatalouspolitiikan suunta noin vuodesta 2000 lähtien. Maataloustuotanto oli romahtanut Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ja vuonna 1998 Venäjä koki ruokakatastrofin, jonka jälkeen kotimainen maataloustuotanto asetettiin poliittiseksi prioriteetiksi. Käsitys ”kansallisesta” ruokaturvasta oli tosin syntynyt jo 1990-luvun puolivälissä reaktiona markkinoiden vapauttamisen jälkeen tapahtuneelle elintarviketuontien kasvulle.

Venäjän ruokaturvamalli on yhdistelmä tukea erityisesti suurille ”agroholding” -yrityksille ja tuontirajoituksia. Venäjän käsitys ruokaturvasta on kiistanalainen, sillä se poikkeaa yleisesti käytetystä FAO:n määritelmästä. Venäjän määritelmä ruokaturvasta korostaa vahvasti omavaraisuutta ruoantuotannossa, kun taas FAO:n näkemyksen mukaan valtion on oltava valmis tuomaan tarvittava määrä ruokaa ruokaturvan takaamiseksi. Ruokaturva on Venäjän kontekstissa osa kansallista turvallisuutta ja kasvavat elintarviketuonnit nähdään uhkana turvallisuudelle.

Tuonninkorvauksen käynnistyminen näkyi nopeasti maatalouspolitiikassa. Maatalouden tuotantoa onnistuttiin kasvattamaan jokaisena vuonna taantuman aikana vuosina 2014–2016. Maatalouden tuotannon arvo kasvoi taantuman aikana 2014 3,5 prosenttia edellisvuoteen verrattuna ja vuonna 2016 kasvua oli peräti 4,8 prosenttia edellisvuoteen verrattuna. Maatalous kesti hyvin talouden taantuman, sillä tuotanto kiinteissä hinnoissa kasvoi jokaisena taantuman vuonna BKT:ta nopeammin. Maatalous on siis selvästi hyötynyt tuontirajoituksista.

Elintarvikkeiden tuonti lähti laskuun vastapakotteiden asettamisen jälkeen. Vuonna 2013 elintarvikkeita tuotiin 43,3 miljardin dollarin arvosta ja vuonna 2016 tuonti oli enää 24,9 miljoonaa dollaria. Elintarvikevienti sen sijaan on lähtenyt kasvuun: vuosina 2013–2016 elintarvikkeiden vienti kasvoi 16,3 prosentista 17 prosenttiin, ruplan devalvaation piristämää vientiä tosin rajoitettiin kotimaisen kulutuksen takaamiseksi.

Kasvanut maataloustuotanto näkyi myös kasvavissa omavaraisuusasteissa, jotka olivat ruokaturvadoktriinin keskeinen mittari ruokaturvalle. Vuonna 2016 omavaraisuutavoitteet oli täytetty kaikissa kategorioissa paitsi maidon ja maitotuotteiden ja ruokasuolan tuotannossa. Erityisen nopeasti on kasvanut sianlihan ja siipikarjanliha tuotanto: lihan tuotannon omavaraisuusaste saavutettiin vuonna 2015. Venäjä oli kuitenkin saavuttanut omavaraisuustavoitteet puolessa elintarvikekategorioissa jo ennen tuonninkorvauksen aloittamista; lihantuotanto on ainoa elintarvikekategoria, jossa omavaraisuusaste saavutettiin tuonninkorvauksen aloittamisen jälkeen. Myös lihantuotannossa kasvu syntyi niillä aloilla, jotka olivat kasvaneet jo ennen tuonninkorvausta ja joilla on perinteisesti toiminut suuria agroholding-yrityksiä. Kasvua syntyi siis niillä aloilla, joiden tuotanto oli vahvasti vertikaalisesti integroitunutta, eli maatalousyrityksissä, jotka hallitsivat tuotantoketjun tuotannosta vähittäiskauppaan.

Maidon ja maitotuotteiden omavaraisuusastetta ei sen sijaan oltu onnistuttu merkittävästi nostamaan tarkasteluvuosina. Tuonnit ovat kattaneet suuren osan kulutuksesta ja kulutuskäytön ja kotimaisen tuotannon välinen kuilu oli suurin vuonna 2013 juuri ennen vastapakotteiden voimaan tuloa, ja kulutus lähti laskuun tuontirajoitusten tultua voimaan. Maidon tuotantoa ei ole pystytty merkittävästi nostamamaan vuoteen 2016 mennessä, mikä johtuu osittain maidon tuotannon rakenteesta. Vuonna 2015 maidon tuotannosta lähes puolet oli peräisin kotitaloustuotannosta, joka toimitti vain noin 34 prosenttia tuotannostaan jatkokäsittelyyn. Kotitaloustuotanto on tehotonta; suurimmalla osalla tuottajista ei ole resursseja tuotantonsa modernisoimiseen eikä pääsyä tehokkaan jakelun piiriin.

Kotaloustuotannon tehottomuuden vuoksi maatalouspolitiikassa on pyritty muuttamaan maidon tuotannon rakennetta ja tukemaan suurten yritysten kasvua. Maidontuotannon heikon investointihoukuttelevuuden vuoksi valtion tuki on erityisen tärkeää: investointien pitkä takaisinmaksuaika vaatii luottamusta valtion tukiohjelmien jatkuvuuteen. Suuria maatalousyrityksiä tukeva politiikka näkyy maidontuotannon keskittymisessä suurille

tuottajille ja maidontuotannossa on tapahtumassa hitaasti samanlaista vertikaalista integraatiota kuin lihan tuotannossakin.

Venäjällä suurin osa väestöä ei koe ruokaturvattomuutta, mutta suurin ongelma on ruoan taloudellinen saatavuus alimmissa tuloluokissa. Ruokaturvan arvioinnissa käytetyt tunnusluvut ovat osittain ristiriitaisia eikä niiden pohjalta ole helppo muodostaa kokonaiskuvaa ruokaturvan tilasta tai arvioida ruokaturvadoktriinin tavoitteiden täyttymistä. Erityisen vaikeaa on arvioida ruoan kulutusta eri tilastointimenetelmien antamien ristiriitaisten tietojen pohjalta. Kotitalouksien budjettitutkimuksen tietojen mukaan ruoan kulutus on kasvanut puolessa kategorioissa tuontirajoitteiden alkamisen jälkeen, ruokataseisiin perustuvien tietojen mukaan kulutus on kasvanut vain kolmessa kategoriassa kymmenestä kalan kulutuksen tilanteen jäädessä epäselväksi.

Talouden taantuma yhdessä tuontirajoitteiden kanssa nosti elintarvikkeiden hintoja. Lisäksi reaaliset käytettävissä olevat tulot putosivat jokaisena vuonna vuosien 2014–2016 aikana. Hintojen nousu sekä käytettävissä olevien tulojen putoaminen heikensivät ruoan taloudellista saatavuutta. Ruoan osuus kokonaismenoista kasvoi: vuonna 2015 ruokamenojen osuus kasvoi jokaisessa tuloluokassa ja vuonna 2016 huomattavasti ruokaturvan kannalta heikommassa asemassa olevan alimman tuloluokan menoissa. Osuus on hyvin lähellä 50 %, jota pidetään kynnyksarvona kotitalouksien haavoittuvuudelle: jos ruokamenot ylittävät puolet kokonaismenoista, kotitalouksien ruokaturvattomuus ei ole enää matalaa. Kolmessa alimmassa tuloluokassa kalorinsaanti jää suositusten alle vielä vuonna 2016, vaikka kalorinsaanti onkin noussut vuodesta 2013.

Oman palstaviljelyn merkitys on samalla kasvanut eniten kahdessa alimmassa tuloluokassa; omavaraisuuden merkitys paikallisen ruokaturvan takaajana on erityisen suuri köyhimmän väestön keskuudessa. Kotitaloustuotannon merkitys vähenee maidontuotannossa tuotannon keskittyessä suuriin maatalousyrityksiin. Tämä tulee todennäköisesti vaikuttamaan myös ruokaturvaan: toisaalta maidontuotannon tehostuminen lisää tuotantomääriä ja sen merkitys kansallisen ruokaturvan ylläpitäjänä kasvaa. Kotitaloustuotannolla on ollut perinteisesti merkittävä rooli ruokaturvan ylläpitäjänä kriisitilanteissa; muutokset tuotantorakenteessa tulevat todennäköisesti heijastumaan tähän rooliin.

Maidontuotannon ongelmat näkyivät myös laatuongelmina, jotka yhdessä elintarvikkeiden hinnan nousun ja käytettävissä olevien tulojen vähenemisen kanssa

vaikuttivat maitotuotteiden kulutukseen. Laatuongelmat johtuivat maidon tuotannon hitaudesta yhdistettynä markkinoiden äkilliseen tyhjentymiseen ulkomaisista kilpailijoista: kotimaiset tuottajat saivat laadukkaita tuotteita markkinoille vasta vuonna 2016, kun nopeiden tuottojen perässä olevat tuottajat olivat tuoneet markkinoille edullisia maitotuotteita, jotka eivät täyttäneet hyödykkeille asetettuja vaatimuksia. Laatuongelmat kertovat vertikaalisen integraation merkityksestä maidontuotannossa: oman tuotantonsa jatkuvuuden ja laadun turvatakseen yritysten kannattaa hallita tuotantoketju maidontuotannosta jalostukseen.

Kaiken kaikkiaan kotimainen tuotanto on kasvanut niillä tuotannonaloilla, jotka kasvoivat jo ennen tuonninkorvauksen alkamista. Maidontuotannon rakenteen muuttaminen on hidasta ja tuotannon kasvattaminen vaatii aikaa. Lisäksi laadukkaiden tuotteiden valmistaminen vaatii oppimista, mistä juuston tuotanto on hyvä esimerkki: kotimainen tuotanto oli onnistunut valmistamaan keskihintaisia tuotteita kahdessa vuodessa tuontirajoitusten astuttua voimaan mutta laadukkaiden, korkean hintasegmentin juustojen valmistaminen vaatii enemmän aikaa. Tuonninkorvaus on kuitenkin aina väliaikainen strategia: tuonninkorvaukseen kuuluu tuontirajoitusten poistaminen ja osallistuminen kansainvälisille markkinoille. Tämä vaatii tuotannon nostamista kilpailukykyiselle tasolle myös laadullisesti.

LÄHTEET:

Kirjallisuus

Animitsa, E.G., Animitsa P.E. & Glumov A.A. (2015). Importozameštšenie v promyšlennom proizvodstve regiona: kontseptualno-teoretitšeskie i prikladnye aspekty. [Tuonninkorvaus alueellisessa teollisessa tuotannossa: konseptuaaliteoreettisia ja soveltavia näkökohtia.] *Экономика региона*, 3, 160–172. doi: 10.17059/2015-3-14

Bruton, H. (1989). Import substitution. Teoksessa Chenery, H. & Srinivasan, T.N. (toim.) *Handbook of Development Economics* (Volume II). Amsterdam: Elsevier Science publishers B.V., 1602–1644.

Chavas, J.P. (2017). On food security and economic valuation of food. *Food Policy*, 69, 58–67.

Gemmill, R.F. (1962). Prebisch on Commercial Policy for Less-Developed Countries. *The Review of Economics and Statistics*, 44(2), 198–201.

Golubev, A. (2016). Import Substitution in the Russian AgroFood Market. *Problems of Economic Transition*, 58(11-12), 1062–1080. doi: 10.1080/10611991.2016.1316097

Glinskiy, V., Serga, L., Alekseev, M., Samotoy, N. & Simonova, E. (2018). The Development of Food Industry as a Condition for Improving Russia's National Security. *Procedia Manufacturing*, 21, 838–845.

Gumerov, R. (2011). Ensuring the Country's Food Security. *Problems of Economic Transition*, 54(1), 40–53. doi: 10.2753/PET1061-1991540105

Connolly, R. (2015). Economic Modernisation in Russia: The Role of the World Trade Organisation. *European Politics and Society*. 16(1), 27–44. doi:10.1080/15705854.2014.965891

Connolly, R. & Hanson, P. (2012). Russia's Accession to the World Trade Organization. *Eurasian Geography and Economics*, 53(4), 479–501.

Clapp, J. (2017). Food self-sufficiency: Making sense of it, and when it makes sense. *Food Policy*, 66, 88–96.

Faltsman, V.K. (2015). Prodovolstvennaja importonezavisimost Rossii. [Venäjän tuontiriippumattomuus elintarvikkeissa]. *Eko*, 2, 127–139.

Idrisov, G., Ponomarev, Y & Sinelnikov-Murylev, S. (2016). Terms of trade and Russian economic development. *Russian Journal of Economics*, 2, 279–301.

Ioffe, G. & Nefedova, T. (2001). Russian Agriculture and Food Processing: Vertical Cooperation and Spatial Dynamics. *Europe-Asian studies*, 53(3), 389–418. doi: 10.1080/09668130500051627

Ioffe, G. (2005). The Downsizing of Russian Agriculture. *Europe-Asia studies*, 57(2), 179–208.

Kulikov, I.M. (2015). Prodovolstvennaja bezopasnost Rossii v uslovijah sanktsionnogo protivostojaniija. [Venäjän ruokaturva pakotekonfrontaation oloissa]. *Ekonomika selskohozjaistvennyh i pererabatyvajuštšh predprijatii*, 12, 2–10.

- Krueger, A.O. (1997). Trade Policy and Economic Development: How We Learn. *The American Economic Review*, 87(1), 1–22.
- Krugman & Obstfield (1994). *International Economics. Theory and Policy* (third edition). New York: HarperCollins College Publishers.
- Laux-Meiselbach, W. (1989). A Note on Import Substitution versus Export Promotion as Strategies for Development. *Kyklos*, 42(2), 219–229.
- Liefert, W. & Liefert, O. (2015). Russia's Economic Crisis and its Agricultural Economy. *Choices*, 30(1), 1–6.
- Matveeva, L. G. & Chernova, O.A. (2016). Rossijskoe importozameštšenie v uslovijah "Novoi Normalnosti". [Venäläinen tuonninkorvaus "Uuden Normaalin" oloissa.] *Terra Economicus*, 14(2), 127–138. doi: 10.18522/2073-6606-2016-14-2-127-138
- Mau, V. (2015). Between crises and sanctions: economic policy of the Russian Federation. *Post-Soviet Affairs*, 32(4), 350–377. doi: 10.1080/1060586X.2015.1053723
- Mau, V. (2016). Russia's economic policy in 2015–2016: the imperative of structural reform. *Post-Soviet Affairs*, 33(1), 63–83. doi: 10.1080/1060586X.2016.1215679
- Maxwell, S. & Slater, R. (2003). Food Policy Old and New. *Development Policy Review*, 21(5–6), 531–553.
- Puupponen, A., Paloviita, A., Kortetmäki, T., & Silvasti, T. (2016). Suomalaisen ruokaturvan ulottuvuudet: sisällönanalyysi ruokaturvasta julkisissa asiakirjoissa. *Alue ja ympäristö*, 45(1), 39–54.
- Regmi, A. & Meade, B. (2013). Demand side drivers of global food security. *Global Food Security*, 2(3), 166–171.
- Šagaida, N. & Uzun, V. (2015). Prodovolstvennaja bezopasnost: problemy otsenki. [Ruokaturva: arvioinnin ongelmia.] *Voprosy Ekonomiki*, 5, 63–78.
- Timmer, C.P. (2000). The macro dimensions of food security: economic growth, equitable distribution, and food price policy. *Food Policy*, 25, 283–295.
- Todaro, M.P. & Smith, S.C. (2015). *Economic Development* (12th edition). Harlow: Pearson Education Limited.
- Toye, J. & Toye, R. (2003). The Origins and Interpretation of the Prebisch-Singer Thesis. *History of Political Economy*, 35(3), 437–467. doi:10.1215/00182702-35-3-437
- Uzun, V. (2015). Prioritety agroprodovolstvennoi politiki: importozameštšenie ili eksport? [Maatalous- ja elintarvikepolitiikan prioriteetit: tuonninkorvausta vai vientiä?] *Ekonomist*, 7, 17–29.
- Van den Berg, H. & Lewer, J.L. (2007). *International Trade and Economic Growth*. Armonk, New York: Routledge. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral-proquest-com.helios.uta.fi/lib/tampere/detail.action?docID=1968913>.
- Wegren, S.K. (2002). Russian Agrarian Policy under Putin. *Post-Soviet Geography and Economics*, 43(1), 26–40. doi: 10.1080/10889388.2002.10641192
- Wegren, S.K. (2013). Food Security in the Russian Federation. *Eurasian Geography and Economics*, 54(1), 22–41.

Wegren, S.K. (2014). The Russian food embargo and food security: can household production fill the void? *Eurasian Geography and Economics*, 55(5), 491–513. doi:10.1080/15387216.2014.992449

Wegren, S.K., Nilssen, F. & Elvestad, C. (2016). The impact of Russian food security policy on the performance of the food system. *Eurasian Geography and Economics*. 57(6), 671–699. doi: 10.1080/15387216.2016.1222299

Wegren, S.K., Nikulin, A.M. & Trotsuk, I. (2017). The Russian Variant of Food Security. *Problems of Post-Communism*, 64(1), 47–62. doi: 10.1080/10758216.2016.1163229

Wegren, S.K. & Elvestad, C. (2018). Russia's food self-sufficiency and food security; an assessment. *Post-Communist Economies*, 30(5), 565–587. doi:10.1080/14631377.2018.1470854

Muut lähteet

Connolly, R. & Hanson, P (2016). Import Substitution and Economic Sovereignty in Russia. Russia and Eurasia Programme. Research Paper. Tulostettu 13.4.2018. <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2016-06-09-import-substitution-russia-connolly-hanson.pdf>.

FAO (2006.) Food Security. Policy Brief. Issue 2. Tulostettu 23.10.2018. http://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Concept_Note.pdf.

FAO (2018). FAO Agriculture and Trade Policy, Background note. Tulostettu 29.10.2018. http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/meetings/wto_comm/Trade_Policy_Brief_Russia_final.pdf.

FAS (2010). Food Security Doctrine Adopted. Gain Report Number RS1008. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 2.11.2018. Tulostettu 29.10.2018. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Food%20Security%20Doctrine%20Adopted%20_Moscow_Russian%20Federation_2-11-2010.pdf.

FAS (2012). Agricultural Development Program 2013–2020. GAIN Report Number: RS1270. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu: 6.11.2012. Tulostettu 29.10.2018. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Agriculture%20Development%20Program%202013-2020_Moscow_Russian%20Federation_11-6-2012.pdf.

FAS (2014a). Amended List of Banned US Agricultural Products. GAIN Report Number: RS1455. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 21.8.2014. Tulostettu 29.10.2018. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Amended%20List%20of%20Banned%20US%20Agricultural%20Products_Moscow_Russian%20Federation_8-21-2014.pdf.

FAS (2014b). Dairy and Products Annual 2014. GAIN Report Number RS1483. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 31.10.2014. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Dairy%20and%20Products%20Annual_Moscow_Russian%20Federation_10-31-2014.pdf.

FAS (2014c). Russia Announces Ban on Many US Agricultural Products. GAIN Report Number: RSATO017. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 7.8.2014. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Russia%20Announces%20Ban%20on%20Variety%20of%20US%20Agricultural%20Products_Moscow%20ATO_Russian%20Federation_8-7-2014.pdf.

FAS (2015a). Agricultural budget. Gain Report Number RS1539. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 24.6.2015. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Agricultural%20budget%202015_Moscow_Russian%20Federation_6-24-2015.pdf.

FAS (2015b). Dairy and Products Annual 2015. GAIN Report Number: RS1584. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 15.10.2015. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Dairy%20and%20Products%20Annual_Moscow_Russian%20Federation_10-15-2015.pdf.

FAS (2015c). Government Import Substitution Measures in Agriculture. GAIN Report Number RS1569. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 18.9.2018. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Government%20Import%20Substitution%20Measures%20in%20Agriculture_Moscow_Russian%20Federation_9-18-2015.pdf.

FAS (2016a). Dairy and Products Annual. Import Embargo Provides Limited Benefits to Dairy. GAIN Report Number: RS1658. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 19.10.2016. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Dairy%20and%20Products%20Annual_Moscow_Russian%20Federation_10-19-2016.pdf.

FAS (2016b). Organic Baby Food Inputs Excluded from Russian Food Ban 2017. GAIN Report Number: RS1628. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 2.6.2016. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Organic%20Baby%20Food%20Inputs%20Excluded%20from%20Russian%20Food%20Ban_Moscow_Russian%20Federation_6-2-2016.pdf.

FAS (2016c). Russia Extends Import Food Ban through End 2017. GAIN Report Number: RFATO038. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 1.7.2016. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Russia%20Extends%20Import%20Food%20Ban%20through%20End%202017_Moscow%20ATO_Russian%20Federation_7-1-2016.pdf.

FAS (2017a). Agricultural State Program 2013–2020 Amended in 2017. Gain Report Number: RS1736. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 8.6.2017. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Agricultural%20State%20Program%202013-2020%20Amended%20in%202017_Moscow_Russian%20Federation_6-8-2017.pdf.

FAS (2017b). Russia Expands Food Import Ban to Swine and By-Products. Gain Report Number: RS1754. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 30.10.2017. Tulostettu 29.10.2018.

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Russia%20Expands%20Food%20Import%20Ban%20to%20Swine%20and%20By-Products_Moscow_Russian%20Federation_10-30-2017.pdf.

FAS (2018). Russia Extended Food Import Ban through End 2019. Gain Report Number: RS1821. USDA Foreign Agricultural Service. Julkaistu 25.7.2018. Tulostettu 29.10.2018. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Russia%20Extended%20Food%20Import%20Ban%20through%20End%202019_Moscow_Russian%20Federation_7-25-2018.pdf.

Federal Reserve Bank of Saint Louis 2017. Global Price of Brent Crude. Tulostettu 22.11.2017. <https://fred.stlouisfed.org/series/POILBREUSDM>.

Financial Times (2017). Russian agriculture sector flourishes amid sanctions. Viitattu 18.4.2018. <https://www.ft.com/content/422a8252-2443-11e7-8691-d5f7e0cd0a16>.

Gataulina, E., Šagaida, N. Uzun, V. & Janbuh, R. (2016). Russian Economy in 2015. Trends and outlooks. Issue 37. Gaidar Institute for Economic Policy. Moscow: Gaidar Institute Publishers. Tulostettu 29.10.2018. <http://www.iep.ru/files/RePEc/gai/gbooks/RE37-2015-en.pdf>.

Liefert, W. (2004). Food Security in Russia: Economic Growth and Rising Incomes are Reducing Insecurity. Economic Research Service/USDA. Food Security Assessment. 35–43. Tulostettu 27.9.2018. https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/37133/30604_gfa15i_002.pdf?v=0.

OECD-FAO (2014). Agricultural Outlook 2014. Chapter 9. Dairy. Figure 9.5. Major dairy product consumption. Päivitetty 2.7.2014. Tulostettu 23.10.2018. <http://dx.doi.org/10.1787/888933100796>.

Puzakov, A. (2012). Metoditšeskie podhody k otsenke prodovolstvennoi bezopasnosti Rossiin na primere proizvodstva mjasa i mjasoproduktov. [Menetelmällisiä lähestymistapoja Venäjän ruokaturvan arvioimiseen, esimerkkinä liha ja lihatuotteet] *Statistika i matematitšeskie metody v ekonomike*, 6, 163–168.

Rospotrebnadzor (2016). O kontrole za proizvodstvom i oborotom molotšnoi produktsii v 2015 gody. [Maitotuotteiden valmistuksen ja vähittäismyynnin valvonnasta vuonna 2015]. Julkaistu 4.2.2016. Viitattu 19.10.2018. http://rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=5744.

Rospotrebnadzor (2017). O kontrole za katšestvom i bezopasnostju molotšnoi produktsii. [Maitotuotteiden laadusta ja turvallisuudesta]. Julkaistu 7.8.2017. Viitattu 19.10.2018. http://www.rospotrebnadzor.ru/about/info/news/news_details.php?ELEMENT_ID=8766.

Russian Dairy Research Centre (2017). Reiting. Top-50 kompanii-proizvoditelei syrogo moloka. [Luokitus. 50 parasta raakamaidon tuotantoyritystä]. Tulostettu 20.10.2018. http://www.dairynews.ru/news-image/2017/November/20171114/2016_TOP-50_new_version.pdf.

Sojuzmoloko (2016). Vserossijskii spravotšnik molotšnaja otrasl -2015. [Vuoden 2015 yleisvenäläinen maitoalan hakuteos]. Natsionalnyi sojuz proizvoditelei moloka. Tulostettu 20.3.2018. https://milknews.ru/img/molochnaya_otrasl_2015.pdf.

Sojuzmoloko (2017). Vserossijskii spravotšnik molotšnaja otrasl -2017. [Vuoden 2017 yleisvenäläinen maitoalan hakuteos]. Natsionalnyi sojuz proizvoditelei moloka. Tulostettu 26.4.2018. http://souzmoloko.ru/netcat_files/386/600/h_7c19630860ea28cfbef40180d7bd9fbf.

Smith, L.C. & Subandoro, A. (2007). Measuring food security using household expenditure surveys. International Food Policy Research Institute. Tulostettu 29.10.2018. <http://www.ifpri.org/publication/measuring-food-security-using-household-expenditure-surveys>.

Suomen Pankki 2014a. Venäjällä inflaatio nopeutumassa kohti 10 prosenttia. Bofit viikkokatsaus 2014/50. Julkaistu 11.12.2014. Tulostettu 29.10.2018. https://www.bofit.fi/fi/seuranta/viikkokatsaus/2014/vw201450_1/.

Suomen Pankki 2014b. Venäjän keskuspankki aloitti tukiotot ruplan heikennyttyä voimakkaasti. Bofit viikkokatsaus 2014/49. Julkaistu 4.12.2014. Tulostettu 29.10.2018. https://www.bofit.fi/fi/seuranta/viikkokatsaus/2014/vw201449_1/.

Ulkoasiainministeriö (2018a). Kansainväliset pakotteet. Viitattu 19.4.2018. <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=49565&contentlan=1&culture=fi-FI>.

Ulkoasiainministeriö (2018b). Ukrainan tilanne: pakotteet. Viitattu 19.4.2018. <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=299145&nodeid=47853&contentlan=1&culture=fi-FI>.

Venäjän federaation hallitus (2014). Ob utverždenii plana meroprijatii ("dorožnoi karty") po sodeistviju importozameštšeniiju v selskom hozjaistve na 2014–2015 gody. [Maatalouden tuonninkorvauksen edistämiseksi vuosille 2014–2015 laaditun suunnitelman ("tiekartan") vahvistamisesta.] Julkaistu 2.10.2014. Viitattu 23.10.2018. <http://government.ru/docs/15135/>.

Venäjän federaation hallitus (2015a). O dopolnenii spiska stran, v otnošenii kotoryh vvotitsja zapret na vvoz v Rossiju selskohozjaistvennoi produktsii, syrja i prodovolstvija. [Lisäyksestä maataloustuotteiden ja elintarviketiellon alaisten maiden listaan.] Julkaistu 13.8.2015. Viitattu 14.8.2018. <http://government.ru/docs/19265/>.

Venäjän federaation hallitus (2015b). Pervoe zasedanie komissii po importozameštšeniiju. [Tuonninkorvauskomission ensimmäinen istunto.] Julkaistu 11.8.2015. Viitattu 10.8.2018. <http://government.ru/news/19246/>.

Venäjän federaation hallitus (2017a). Pravitelstvennaja komissija po importozameštšeniiju. Opisanie. [Hallituksen tuonninkorvauskomissio. Kuvaus.] Viitattu 10.8.2018. <http://government.ru/department/314/about/>.

Venäjän federaation hallitus (2017b). Pravitelstvennaja komissija po importozameštšeniiju. Sostav. [Hallituksen tuonninkorvauskomissio. Jäsenistö]. Viitattu 10.8.2018. <http://government.ru/department/314/members/>.

Venäjän keskuspankki 2015. Bank of Russia annual report for 2014. Tulostettu 29.10.2018. https://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/8316/ar_2014_e.pdf.

Venäjän keskuspankki 2016. Bank of Russia annual report for 2015. Tulostettu 29.10.2018. http://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/8315/ar_2015_e.pdf.

Venäjän keskuspankki 2017a. Annual report 2016. Tulostettu 24.10.2018. http://www.cbr.ru/Collection/Collection/File/8314/ar_2016_e.pdf.

Venäjän maatalousministeriö (2017). Natsionalnyi doklad. O hode i rezultatah realizatsii v 2016 godu Gosudarstvennoi programmy razvitija selskogo hozjaistva i regulirovanija rynkov selskohozaistvennoi produktsii, syrja i prodovolstvija na 2013–2020 gody. [Vuoden 2016 kansallinen mietintö maatalouden kehittämisen ja maataloustuotteiden, raaka-aineiden ja elintarvikkeiden markkinoiden säännöstelyn vuosien 2013–2020 kansallisen ohjelman toteutumisesta ja tuloksista.] Tulostettu 12.4.2018. <http://mcx.ru/upload/iblock/e1c/e1ca23b6bd685c961ed636284f6f18fe.pdf>.

Venäjän talouskehitysministeriö (2017). Gosudarstvennaja programma razvitija selskogo hozjaistva i regulirovanija rynkov selskohozaistvennoi produktsii syrja, i prodovolstvija na 2013–2020 gody. [Valtiollinen ohjelma maatalouden kehittämiseksi ja maataloustuotteiden, raaka-aineiden ja elintarvikemarkkinoiden sääntelemiseksi vuosille 2013–2020.] Venäjän federaation päätös 31.3.2017, nro 396. Tulostettu 12.4.2018. <http://programs.gov.ru/Portal/programs/passport/27>.

Venäjän ruokaturvadoktriini (2010). Doktrina prodovolstvennoi bezopasnosti Rossijskoi Federatsii. Viitattu 16.9.2018. <http://kremlin.ru/acts/bank/30563.etsi>

Tilastot

Maailmanpankki (2018). Agriculture, forestry and fishing, value added (% of GDP). Viitattu 29.10.2018. <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=RU>.

Rosstat (2003). Vnešnaja trgovlja Rossijskoi federatsii osnovnym tovarami. [Venäjän federaation tärkeimpien hyödykkeiden ulkomaankauppa.] Rossijskii statističeskii ežegodnik 2003. [Venäjän tilastollinen vuosikirja 2003.] Viitattu 18.4.2018. http://www.gks.ru/bgd/regl/b03_13/IssWWW.exe/Stg/d050/i050530r.htm.

Rosstat (2014a). Potreblenie, pištševaja i energetičeskaja tsennost produktov pitaniija po 10-ti protsentnym naselenija v 2013. [Elintarvikkeiden kulutus, ravinto- ja energiasisältö tuloluokkien mukaan vuonna 2013.] Sotsialnoe položenie i uroven žizni naselenija Rossii 2014. [Venäjän väestön sosiaalinen tilanne ja elintaso vuonna 2014.] Viitattu 21.10.2018. http://www.gks.ru/bgd/regl/b14_44/Main.htm.

Rosstat (2014b). Stoimost osnovnyh produktov pitaniija potreblennyh v domašnih hozjaistvah v 2013 g. [Kotitalouksissa kulutettujen peruselintarvikkeiden hinta vuonna 2013.] Sotsialnoe položenie i uroven žizni naselenija Rossii 2014. [Venäjän väestön sosiaalinen tilanne ja elintaso vuonna 2014.] Viitattu 3.10.2018. http://www.gks.ru/bgd/regl/b14_44/Main.htm.

Rosstat (2015a). Potreblenie, pištševaja i energetičeskaja tsennost produktov pitaniija po 10-ti protsentnym naselenija v 2014. [Elintarvikkeiden kulutus, ravinto- ja energiasisältö tuloluokkien mukaan vuonna 2014.] Sotsialnoe položenie i uroven žizni

- naselenija Rossii 2015. [Venäjän väestön sosiaalinen tilanne ja elintaso vuonna 2015.] Viitattu 21.10.2018. http://www.gks.ru/bgd/regl/b15_44/Main.htm.
- Rosstat (2015b). Selskoe hozjaistvo, ohota i ohotnitše xozjaistvo, lesovodstvo v Rossii [Maatalous, metsästys ja riistanhoito, metsätalousala Venäjällä.] Tulostettu 18.9.2018. http://www.gks.ru/free_doc/doc_2015/selhoz15.pdf.
- Rosstat (2015c). Stoimost osnovnyh produktov pitaniya potreblennyh v domašnih hozjaistvah v 2014 g. [Kotitalouksissa kulutettujen peruselintarvikkeiden hinta vuonna 2014.] Sotsialnoe položenie i uroven žizni naselenija Rossii 2015. [Venäjän väestön sosiaalinen tilanne ja elintaso vuonna 2015.] Viitattu 3.10.2018. http://www.gks.ru/bgd/regl/b15_44/Main.htm.
- Rosstat (2016a). Potreblenie osnovnyh produktov pitaniya naseleniem Rossijskoi Federatsii. [Venäjän Federaation väestön perusruoka-aineiden käyttö.] Viitattu 13.10.2018. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1286360627828.
- Rosstat (2016b). Potreblenie po osnovnym gruppam pištševih produktov. 2016 god. [Ruoka-aineiden käyttö peruskategorioiden mukaan.] Viitattu 13.10.2018. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1140095125312.
- Rosstat (2017a). Indeksy potrebitelskih tsen po Rossijskoi Federatsii 1991–2017. [Venäjän Federaation kuluttajahintaindeksit 1991–2017.] Viitattu 22.10.2018. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/prices/potr/tab-potr1.htm.
- Rosstat (2017b). Russia in figures. Official publication. Tulostettu 25.1.2018. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/en/figures/activities/.
- Rosstat (2017c). Russian Statistical Yearbook 2017. Tulostettu 17.4.2018. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1135087342078.
- Rosstat (2017d). Sotsialnoe položenie i uroven žizni naselenija Rossii 2017. [Venäjän väestön sosiaalinen tilanne ja elintaso vuonna 2017.] Tulostettu 21.10.2018. http://www.gks.ru/free_doc/doc_2017/soc-pol.pdf.
- Rosstat (2018a). Dolja importa v objeme tovarnyh resursov roznišnoi trgovli po Rossijskoi Federatsii. [Tuonnin osuus vähittäismyynnin resursseista Venäjän federaatiossa.] Päivitetty 21.8.2018. Viitattu 24.10.2018. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/importexchange/#
- Rosstat (2018b). Indeksy proizvodstva produktsii selskogo hozjaistva po kategorijam hozjaisv po Rossijskoi Federatsii. [Maatalouden tuotantoindeksit maatalouden tuotantomuodon mukaan Venäjän Federaatiossa.] Päivitetty 31.1.2018. Viitattu 12.10.2018. http://www.gks.ru/free_doc/new_site/business/sx/tab-sel3.htm.
- Rosstat (2018c). Oborot roznišnoi trgovli po Rossijskoi Federatsii. [Venäjän federaation vähittäiskaupan liikevaihto.] Päivitetty 11.4.2018. Viitattu 25.10.2018. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/retail/#
- Rosstat (2018d). Proizvodstvo osnovnyh produktov životnovodstva v Rossijskoi Federatsii. [Karjatalouden perushyödykkeiden tuotanto Venäjän federaatiossa.]

Päivitetty 31.5.2018. Viitattu 17.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/economy/#.

Rosstat (2018e). Proizvodstvo osnovnyh vidov importozameštšajuštših pištševih produktov v Rossijskoi Federatsii. [Tärkeimpien tuontikiellon alaisten elintarvikkeiden valmistus Venäjän Federaatiossa.] Viitattu 17.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/importexchange/#

Rosstat (2018f). Razhody na konetšnoe portreblenie domašnih hozjaistv po 10-ti protsentnym gruppam naselenija. [Kotitalouksen loppukulutusmenot tuloluokittain.] Päivitetty 31.8.2018. Viitattu 17.9.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/poverty/#.

Rosstat (2018g). Realnye raspolagaemye denežnye dohody po Rossijskoi Federatsii. [Reaaliset käytettävissä olevat tulot Venäjällä.] Päivitetty 14.5.2018. Viitattu 24.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/level/#.

Rosstat (2018h). Resursy i ispolzovanie moloka i molokoproduktov po Rossijskoi Federatsii. [Maidon ja maitotuotteiden resurssit ja käyttö Venäjän federaatiossa.] Excel-tiedosto. Päivitetty 14.3.2018. Viitattu 17.10.2017.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/economy/#.

Rosstat (2018i). Sostav pištševih veštšestv i energetičeskaja tsennost sutotšnogo ratsiona po 10-ti protsentnym naselenija. [Vuorokauden ruoka-annoksen energia- ja ravintoarvojen koostumus tuloluokittain.] Päivitetty 31.8.2018. Viitattu 13.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/poverty/#.

Rosstat (2018j). Stuktura osnovnyh produktov životnovodstva v Rossijskoi Federatsii. [Karjatalouden perushyödykkeiden rakenne Venäjän federaatiossa.] Päivitetty 31.5.2018. Viitattu 17.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/economy/#.

Rosstat (2018k). Struktura portrebitelskih rashodov domašnih hozjaistv po 10-ti protsentnym gruppam naselenija. [Kotitalouksen kulutusmenojen rakenne tuloluokittain.] Päivitetty 31.8.2018. Viitattu 17.9.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/poverty/#.

Rosstat (2018l). Tovarnaja struktura eksporta Rossijskoi Federatsii. [Viennin rakenne Venäjän Federaatiossa.] Päivitetty 25.5.2018. Viitattu 12.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/ftrade/#.

Rosstat (2018m). Tovarnaja struktura importa Rossijskoi Federatsii. [Tuonnin rakenne Venäjän Federaatiossa.] Päivitetty 25.5.2018. Viitattu 12.10.2018.

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/ftrade/#.

Rosstat (2018n). Tovarnost selskhozjaistvennogo proizvodstva. [Maataloustuotannon jatkokäsittelyosuus.] Päivitetty 18.4.2018. Viitattu 17.10.2018.
http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/economy/#.

Suomen Pankki (2018). Venäjä-tilastot. Viitattu 13.4.2018.
<https://www.bofit.fi/fi/seuranta/tilastot/venaja-tilastot/>.

Venäjän keskuspankki 2017b. External sector statistics. Ruble's exchange rates. Viitattu 22.11.2017. http://www.cbr.ru/Eng/statistics/?PrtId=svs#QA_Par_57946.